

Pia Eriksson

”Adoptiossa mikään ei ole varmaa ennen kuin lapsen saa syliinsä”
– asiakkaiden kokemuksia kansainvälisestä adoptioprosessista

”Adoptiossa mikään ei ole varmaa ennen kuin
lapsen saa syliinsä”

– asiakkaiden kokemuksia kansainvälisestä
adoptioprosessista

Pia Eriksson: "Adoptiossa mikään ei ole varmaa ennen kuin lapsen saa syliinsä" – asiakkaiden kokemuksia kansainvälisestä adoptioprosessista

Ruotsinkielinen alkuperäisteos: "I adoption är ingenting säkert före man får barnet i sin famn" – brukares upplevelser av den internationella adoptionsprocessen

FSKC Rapport 10/2009

Suomentanut alkuperäisestä raportista: Scandix käännökset Oy
översättningar Ab

FSKC Rapport 9/2009

Ab Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området

Julkaisu on luettavissa pdf-muodossa osoitteessa www.fsk.fi

Helsingfors 2010

ISBN 978-952-5588-57-6 (hft)

ISBN 978-952-5588-56-9 (PDF)

Sisällys

Esipuhe	5
1 Johdanto	6
1.1 Kansainvälinen adoptio	6
1.2 Adoptiotutkimus	7
1.3 Tutkimusraportin tarkoitus	8
2 Kansainvälisen adoptioprosessin julkinen kuva	11
2.1 Lakisääteinen prosessi	11
2.2 Kertomuksia prosessista	13
2.2.1 Tavallisin tarina	14
2.2.2 Toiveet romuttuvat	14
2.2.3 Vaikea päätös	15
3 Kulissien takana – henkilökohtaiset kokemukset	16
3.1 Tunteiden vuoristorata	17
3.1.1 Elämää epävarmuudessa	18
3.1.2 Toisten ehdoilla	24
3.1.3 Pitkä odotus	28
3.2 Adoptioprosessin eri vaiheet	31
3.2.1 Adoptioneuvonta	32
3.2.2 Odotusaika	36
3.2.3 Tieto lapsesta ja lapsen tapaaminen	38
3.2.4 Lasta ei tullutkaan	40
4 Kohtaamiset ammattilaisten kanssa adoptioprosessin aikana	43
4.1 Aidot kohtaamiset	43
4.2 Neutraalit kohtaamiset	46
4.3 Kohtaamattomuus	46
4.4 Tapaamisten puute	50
5 Asiakasnäkökulma	53
5.1 Asiakas vai palveluiden käyttäjä?	53
5.2 Kuka on asiakas adoptioprosessissa?	54
5.3 Asiakasosallisuus palveluiden tuotannossa ja tutkimuksessa	57
6 Adoptioprosessin institutionaalinen konteksti	59
6.1 Institutionaaliset roolit kohtaamisissa	61

6.1.1	Asiakas	63
6.1.2	Ammattilainen	64
6.2	Henkilöiden väliset kohtaamiset	66
7	Johtopäätökset	71
	Kirjallisuus	75
Kuva 1	Adoptioprosessin eri tasot ja prosessit	16
Kuva 2	Adoptioprosessin tärkeimmät vaiheet adoptoijan näkökulmasta	32
Liite 1	Tutkimusprosessi	81

Esipuhe

Adoptioprosessi on pitkä ja voi kestää useita vuosia, mutta se muodostaa kuitenkin vain pienen osan koko pitkästä prosessista, joka johtaa henkilökohtaiseen adoptiovanhemmuuteen ja adoptioperheen syntymiseen.

Pia Eriksson on tutkinut adoptiojien kokemuksia adoptioprosessista. Hänen tutkimuksensa ei keskity pelkästään adoptioneuvontaprosessiin, vaan adoptiovanhemmuuteen johtavaan prosessiin kokonaisuudessaan. Tutkimuksessa haastateltiin 11 naista, joista osa oli saanut viimeisimmän adoptiolapsensa ulkomailta noin 2 - 4 vuotta aiemmin, mutta mukana oli myös adoptioprosessin aloittaneita naisia, joiden adoptioprosessi oli keskeytynyt ilman, että se oli johtanut lapsen adoptioimiseen. Minkälaisia kokemuksia adoptiojilla on kohtaamisista ammattilaisten kanssa, prosessiin liittyvän epävarmuuden työstämisestä ja pitkästä odotuksesta ennen kuin tieto lapsesta saapuu?

Adoptioijat kertovat itse kokemuksistaan, heille tärkeistä ja oleellisista teemoista, vivahteista, tasoista, vaiheista ja prosesseista, juuri niistä kokemuksista, joista he haluavat meille kertoa ja jotka me lukijana siten saamme jakaa.

Miksi tutkimukseen on valittu asiakasnäkökulma? Pia Eriksson korostaa, että asiantuntijakeskeinen näkökulma johtaa helposti siihen, että asiantuntijatieto saa muuta tietoa suuremman painoarvon erityisesti kokemuksiin perustuvan tiedon kustannuksella. Siksi on tärkeää tuoda esiin asiakkaan näkökulma ja sen meille tarjoama tieto. Vastauksia ja ratkaisuja ei ole yksinomaan ammattilaisilla, ja on tärkeää kiinnittää huomiota siihen, että asiantuntemuksen luomiseen osallistuvat myös asiakkaat itse. Meidän olisikin itse asiassa puhuttava palvelun ja neuvonnan yhteisestä tuottamisesta. Tuloshan ei synny pelkästä palvelusta vaan asiakkaista itsestään. Antaisiko tämä uuden näkökulman palvelujen kehittämiseen?

Ilse Julkunen

Käytäntötutkimuksen professori, Helsingin yliopisto

Mathilda Wrede-instituutti

Ruotsinkielinen sosiaalialian osaamiskeskus Ab Det finlandssvenska

kompetenscentret inom det sociala området

1

Johdanto

Adoptiot ovat viime vuosina tulleet yhä näkyvämmiksi yhteiskunnassamme, koska useimmiten adoptio tapahtuu yli kansallisten rajojen. Pitkä tie adoptiovanhemmuuteen kansainvälisen adoption kautta on prosessi, jota ohjaavat ja säätelevät lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset. Päällisin puolin näyttää olevan kyse ensisijaisesti juridisesta ja byrokraattisesta prosessista. Samalla prosessi on henkilökohtaisella tasolla voimakkaasti tunneperäinen ja psyykkinen prosessi niille, jotka sen käyvät läpi. Kuvaan ja analysoin tässä raportissa tarkemmin sitä, kuinka ne, jotka ovat halunneet adoptoida lapsen ulkomailta, kokevat tämän prosessin.

Adoptiossa on aina kolme osapuolta, joita adoptio koskettaa henkilökohtaisesti: adoptoitava lapsi, adoptiovanhemmat ja lapsen biologiset vanhemmat. Kansainvälisessä adoptiossa on lisäksi monia välikäsiä ja toimijoita, ja lainsäädäntö ja kansainväliset sopimukset säätelevät prosessia tarkasti. Adoptioprosessin päätarkoituksena on aina varmistaa, että adoptio on lapsen parhaaksi. Pääasialliset toimijat omassa maassamme, siis adoptiolapsen vastaanottajamaassa, ovat asiakkaat tai adoptioijat, jotka haluavat adoptoida lapsen, sekä asiaa hoitavat ammattilaiset. Nämä ammattilaiset ovat ensisijaisesti sosiaalityöntekijöitä, jotka antavat adoptioeuvontaa, ja kansainvälisessä adoptiopalvelussa työskenteleviä henkilöitä.

1.1 Kansainvälinen adoptio

Suomessa on adoptoitu lapsia jo kauan ja vielä 1970-luvulla monia suomalaislapsia adoptoitiin muihin Pohjoismaihin. Kun adoptoitavien suomalaislasten määrä laski maassamme jyrkästi 1970-luvulla, kansainvälinen adoptio, jossa Suomi on vastaanottajamaa, käynnistyi hiljalleen (Kauppi & Rautanen 1997, 168–170). Samaan aikaan kansainväliset adoptiot, joissa Euroopan maat olivat vastaanottajamaita, yleistyivät samasta syystä, ts. koska Euroopassa ei ollut adoptoitavia lapsia (Selman 2006).

Vaikka adoptio ei sinänsä ole mikään uusi ilmiö, sillä sitä on esiintynyt kaikkina aikoina, adoptiot ovat hyvin ajankohtainen aihe yhteiskunnassamme. Miettinen ja Rotkirch (2008) ovat todenneet, että Suomessa on enemmän lapsettomia aikuisia kuin muissa Pohjoismaissa ja että suuri osa heistä on lapsettomia tahtomattaan. Tahattoman lapsettomuuden lisääntyessä länsimaissa kasvaa myös kiinnostus adoptiota kohtaan. Samanaikaisesti kansainvälisten adoptioiden määrä on vähenemässä, kun se kasvoi vuosina 1998–2004 peräti 42 %, mikä tarkoittaa, että kansainvälisiä adoptioita oli arviolta 40 000 vuosittain (Selman 2006). Koska adoptoitaviksi annettavat lapset ja suuri kysyntä eivät aina kohtaa toisiaan, adoptioprosessista tulee usein pitkä niille, jotka haluavat adoptoida lapsen (Högbacka 2008). Kansainväliseen adoptioon annettavia terheitä vauvoja on tällä hetkellä vähemmän kuin halukkaita adoptoijia (Lammerant & Hofstetter 2007).

Suomessa oli vuoden 2007 alussa yhteensä 3124 ulkomaista adoptiolasta, jotka on adoptoitu vuoden 1985 adoptiolain mukaan (Kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunta 2007, 2009). Vuonna 2008 Suomeen adoptoitiin ulkomailta vain 157 lasta, kun lukumäärä oli 308 lasta vuonna 2005. Niiden henkilöiden määrä, jotka haluavat adoptoida lapsen ulkomailta, ei kuitenkaan ole vähentynyt, vaan kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunta käsittelee Suomessa vuosittain noin 400 - 500 hakemusta henkilöiltä ja pariskunnilta, jotka haluavat adoptoida lapsen ulkomailta (STM 2009). Siksi useimmat tulevat adoptiovanhemmat joutuvat odottamaan adoptiolasta useamman vuoden.

Edellä mainittujen lukujen taakse kätkeytyvät lapset, jotka ovat saaneet uudet vanhemmat adoption kautta, ja henkilöt, jotka ovat käyneet läpi adoptioprosessin toivoen saavansa adoptoida lapsen. Tarkastelen lähemmin viimeksi mainittuja, ts. henkilöitä, jotka ovat halunneet adoptoida lapsen.

1.2 Adoptiotutkimus

Perinteisesti adoptiotutkimuksessa on keskitytty adoptoitujen lasten fyysiseen ja psyykkiseen terveyteen sekä heidän sopeutumiseensa. Tutkimusten näkökulma on ollut suurelta osin ongelmakeskeinen ja

adoptoitujen lasten käytöshäiriöt vaikuttavat olevan aiheista tutkituin (Adoption – till vilket pris? 2003, 78–90; Lindblad 2004). Tutkijoiden kiinnostus on viime vuosina alkanut suuntautua muihin näkökohtiin, ja adoptiotutkimus on siirtymässä patologisesta näkökulmasta normaaliuden paradigman suuntaan (Palacios 2006). Yhteiskuntatieteellinen adoptiotutkimus on suhteellisen uutta, ja Engelin, Phillipsin ja Dellacavan (2007) mukaan yhteiskuntatieteellisen näkökulman puuttuminen on johtanut tilanteeseen, jossa sekä teoria että empiirinen adoptiotutkimus on aikaisemmin kohdistunut sopeutumiseen yksilö- ja perhetasolla. Suomessa adoptioita on yleisesti käsitelty vähän sekä tutkimus- että yhteiskuntapoliittisesta näkökulmasta (Pösö 2003).

Aikaisemmin tutkimus on kohdistunut perinteisen adoptiokolmion (käsitteen vakiinnutti Kirk 1964) osapuoliin, ts. adoptiovanhempiin, adoptoituun lapseen ja biologiseen äitiin. Vasta nykyisin on alettu kiinnittää huomiota muihin toimijoihin, kuten esim. perheiden parissa työskenteleviin ammattilaisiin (Palacios 2006; 2009). Harva tutkija on tähän mennessä ollut kiinnostunut ammattilaisten osuudesta ja roolista adoptioprosessissa. Suurin osa adoptioperheiden parissa tehtävää työtä koskevasta tiedosta on käytännön antamaa kokemusperäistä tietoa, ts. se on adoptioiden parissa työskentelevien ammattilaisten hallussa. Olen tarkastellut aikaisemmassa tutkimusraportissani (Eriksson 2007) adoptioeuvontatyötä sosiaalityöntekijän näkökulmasta ja dokumentoinut heidän kokemusperäistä tietoaan tästä työstä.

1.3 Tutkimusraportin tarkoitus

Seuraava raportti perustuu vuosina 2008 - 2009 tehtyyn tutkimukseen adoptioijien kokemuksista kansainvälisestä adoptioprosessista osana Valtakunnallisen adoptio-osaamisen hyvien käytäntöjen kehittäminen ja levittäminen -projektia. Tutkimus perustuu adoptioijien kokemuksiin kansainvälisestä adoptioprosessista ja keskusteluun niistä. Tutkimusmateriaali koostuu narratiivisista haastatteluista, joihin osallistui 11 kansainvälisen adoptioprosessin läpikäynyttä naista, joiden prosessi oli päättynyt joko adoptioon tai prosessin keskeytymiseen. Heistä kuusi oli adoptioäitejä, jotka olivat saaneet viimeisimmän adoptiolapsensa n. 2-4

vuotta sitten. Muut viisi olivat aloittaneet adoptioprosessin, joka oli keskeytynyt ilman, että he olivat saaneet adoptiolasta. Heistä kahta ei pidetty soveltuvana adoptiovanhemmuuteen, kaksi tuli raskaaksi ja yhden adoptioprosessi keskeytyi muusta syystä. Yksi henkilö toivoi adoptiolasta yksin ja loput aloittivat adoptioprosessin yhdessä aviomiehensä kanssa.

Tutkimuksen pääasiallisena tarkoituksena on ollut saada asiakkaiden ääni kuuluviin lakisääteisen adoptioprosessin kokemusten suhteen. Samalla, kun tutkimus tuo esiin näiden henkilöiden kokemuksia heidän adoptioprosessistaan ja lisää ymmärrystä näitä kohtaan, tutkimus pyrkii asiakkaiden näkökulman esiintuomiseen ja antamaan mahdollisuuksia kehittää adoptioasioita hoitavien ammattilaisten työtä adoptioprosessissa koskien sekä adoptioeuvontaa että adoptiopalvelua.

Adoptioijille lakisääteinen adoptioprosessi on osa pitempää ja syvällisempää adoptiovanhemmuuteen kasvamisen prosessia, joka nivoutuu vahvasti henkilökohtaiseen elämänhistoriaan. Henkilökohtaisen prosessin alkujuuret ovat niissä kuvitelmissa ja toiveissa, joita ihmisellä on jo varhaisessa vaiheessa perheen perustamisesta. Ne muovautuvat ja kehittyvät koko elämämme ajan. Joillakin toive adoptiolapsesta tulee todelliseksi jossain elämäntilanteessa ja on haastateltavien kohdalla johtanut adoptioprosessin aloittamiseen. Lakisääteisen prosessin alkaessa henkilökohtainen prosessi jatkuu sen rinnalla. Adoptioprosessissa nämä henkilöt kohtaavat adoptioasioita hoitavia ammattilaisia, jotka parhaassa tapauksessa tukevat tätä henkilökohtaista prosessia matkalla adoptiovanhemmuuteen tai vaihtoehtoisesti auttavat adoptioijia luopumaan unelmasta saada adoptiolapsi. Adoptioijien ja ammattilaisten näkemykset adoptioprosessista ja siihen liittyvät näkökulmat saattavat poiketa toisistaan, mikä synnyttää haasteita ja joskus jopa konflikteja kohtaamisissa, joita tarkastellaan tarkemmin myöhemmin.

Raportissa käytetään synonyymeinä termejä 'asiakas' ja 'adoptioija' tarkoittaessa aikuisia henkilöitä, jotka haluavat adoptoida lapsen ja ovat palveluiden asiakkaita adoptioprosessin eri vaiheissa. Termi 'ammattilaiset' viittaa adoptioeuvontaa antaviin sosiaalityöntekijöihin ja henkilöihin, jotka työskentelevät kansainvälisessä adoptiopalvelussa. Adoptioprosessia tarkastellaan siitä lähtien, kun adoptioija ottaa yhteyttä ammattilaiseen

käynnistääkseen adoptioprosessin, siihen saakka, kun lapsi saapuu perheeseen tai adoptioprosessi keskeytyy.

Raportti alkaa lyhyellä katsauksella lakisääteisen prosessin rakenteeseen, vaikka pääpaino on adoptoijien kokemusten analyysissä, jota esitellään luvuissa 2.2 - 4. Tämän jälkeen seuraa pohdintaa asiakasnäkökulmasta sekä sen merkityksestä käytännön työssä ja tutkimuksessa. Sitten tuloksia tarkastellaan sekä teorian pohjalta että sen valossa, mitä asiasta tiedetään ennestään. Lopuksi seuraa tuloksiin ja niiden soveltamiseen liittyvää pohdintaa. Koska asiakkaat kokemuksineen ovat raportin keskiössä, olen päättänyt esitteleään omaa tutkimusprosessiani liitteessä 1.

2

Kansainvälisen adoptioprosessin julkinen kuva

2.1 Lakisääteinen prosessi

Adoptioprosessi koostuu juridisessa mielessä useista eri vaiheista ja siihen osallistuu useita eri toimijoita. Se on ajallisesti rajattu jakso, joka voi adoptioijien kohdalla kestää teoriassa noin vuodesta useampaan vuoteen.

Adoptioprosessi alkaa aina *adoptioneuvonnalla*, jota antaa yksi tai useampi sosiaalityöntekijä. Adoptioneuvonnalla on kaksi tavoitetta: toisaalta se valmistaa adoptioijaa hänen tulevaan rooliinsa adoptiovanhempana ja toisaalta sen aikana arvioidaan adoptioijien soveltuvuutta adoptioon. Prosessissa pyritään siihen, että samalla kun tulevaa adoptiovanhempaa arvioidaan ja valmistetaan adoptioon, hän myös itse arvioi soveltuvuuttaan ja käy läpi henkilökohtaista kypsyminenprosessia (Eriksson 2007; Ottolapsineuvonta: opas ottolapsineuvonnan antajille 1998). Kuntien sosiaalitoimi vastaa adoptioneuvonnasta, mutta monet kunnat ovat solmineet sopimuksen Pelastakaa Lapset ry:n kanssa ostaakseen järjestöltä palvelun kuntansa asukkaita varten. Adoptioprosessin tämä vaihe on adoptioijille maksuton. Adoptioneuvonnan päättyessä sosiaalityöntekijä tekee kotiselvityksen adoptioijien sosiaalisesta tilanteesta ja antaa lausunnon heidän soveltuvuudestaan adoptiovanhemmuuteen.

Adoptioneuvonta voidaan keskeyttää missä vaiheessa tahansa, jos adoptioija itse niin haluaa tai jos henkilö tai aviopari ei sosiaaliviranomaisten arvion mukaan sovellu adoptiovanhemmuuteen. Jos adoptioija kuitenkin haluaa, että hänen asiaansa viedään eteenpäin, sosiaalityöntekijä laatii adoptioneuvonnan päättyessä kirjallisen lausunnon, jonka pohjalta kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunta tekee lopullisen päätöksen adoptioijan soveltuvuudesta (Ottolapsineuvonta... 1998). Tavallisimpia syitä siihen, miksi adoptioijaa ei katsota soveltuvaksi

adoptoimaan lasta, ovat adoptioijan korkea ikä tai heikko terveydentila (Eriksson 2007). Suurimmalla osalla niistä, joiden adoptioprosessi on keskeytynyt, se on keskeytynyt adoptioneuvontavaiheessa. Tilastoa siitä, kuinka moni aloittaa adoptioprosessin, joka keskeytyy ennen adoptioneuvonnan päättymistä, ei ole. Tilastoa pidetään vain adoptioluvan hakijoista.

Kun adoptioneuvonta on päättynyt ja kotiselvitys on valmis, adoptioijan on rekisteröidyttävä sosiaali- ja terveysministeriön valtuuttamalle adoptiopalvelunantajalle, joita ovat Interpedia ry., Helsingin kaupungin sosiaalivirasto ja Pelastakaa Lapset ry. Tässä vaiheessa palvelusta tulee maksullista, ja adoptioijat maksavat palvelumaksun siitä työstä, jonka adoptiopalveluntaja tekee adoptioprosessin aikana. Adoptioija hakee palvelunantajan kautta lupaa adoptoida lapsen ulkomailta. Hakemuksen käsittelee sosiaali- ja terveysministeriön alainen kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunta. Adoptiolupa kansainväliseen adoptioon on voimassa 2 vuotta, minkä jälkeen on tehtävä hakemus luvan uusimisesta (Ottolapsineuvonta... 1998). Vuosina 2006 - 2007 evättiin vain 1 - 2 % kaikista adoptiolupaa koskevista hakemuksista, jotka kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunta käsittelee (Kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunta 2007, 2009).

Adoptioluvan saaneet jatkavat prosessia *adoptiopalvelun* asiakkaina. Adoptioijat hankkivat asiakirjat, jotka toimitetaan siihen maahan, josta lapsi halutaan adoptoida. Prosessi jatkuu sen jälkeen kyseisen maan lainsäädännön mukaisesti, mutta kaikkien adoptioijien on saatava hyväksyntä vanhemmuudelleen myös lapsen syntymämaan viranomaisilta. Sen jälkeen odotetaan tietoa lapsesta. Joidenkin adoptioijien prosessi keskeytyy myöhäisessä vaiheessa, kun he ovat jo saaneet adoptioluvan tai heidän hakemusasiakirjansa on toimitettu ulkomaille. Keskeytys voi tapahtua silloin adoptioijien omasta aloitteesta tai siksi, etteivät he lapsen syntymämaan viranomaisten mielestä täytä vaatimuksia.

Ne, jotka saavat tiedon heille nimetystä lapsesta, matkustavat sitten lapsen syntymämaahan, ja adoptio vahvistetaan joko lapsen syntymämaassa tai myöhemmin Suomessa. Kun adoptioiperhe on palannut Suomeen, adoptioneuvonta jatkuu seurantavaiheena, joka voi kestää puolesta vuodesta

useampaan vuoteen lapsen syntymämaan asettamista vaatimuksista tai perheen tarpeista riippuen.

Kansainvälinen adoptioprosessi voidaan jakaa karkeasti adoptio-neuvontavaiheeseen, odotusvaiheeseen ja aikaan, jolloin lapsi on saapunut perheeseen. Adoptioprosessin tarkoituksena on valvoa lapsen etua toisaalta juridisen ja byrokraattisen prosessin avulla ja toisaalta adoptiota haluavien henkilökohtaisen prosessin kautta, jonka aikana he valmistautuvat adoptiovanhemmuuteen (ks. Eriksson 2007; Ottolapsineuvonta... 1998).

2.2 Kertomuksia prosessista

Tutkimuksen fokus on niissä kokemuksissa, joita asiakkailta on kansainvälisestä adoptioprosessista. Kokemuksia tutkitaan usein fenomenologisesta lähtökohdasta, mutta olen valinnut lähestymistavakseni narratiivisen näkökulman. Tämän tyyppiseen tarkasteluun sopivat kokemukset ovat sellaisia, jotka ovat merkittäviä sekä ajallisesti että tutkittavan elämäntilanteen kannalta. Adoptioprosessia voidaan pitää tällaisena kokemuksena. Koska tämän tyyppiset kokemukset ovat usein muotoutuneet jo moneen kertaan aikaisemminkin, niiden rakentuminen jatkuu haastattelussa. Näin ihminen luo ehjän ja järjestelmällisen muodon kokemuksilleen. (Erkkilä 2006, 202; Perttula 2006, 142).

Kokemus voi olla tietoa, tunnetta, intuitiota, uskoa tai näiden yhdistelmä. Lähtökohtana on se, että eletty kokemus on ottanut muotonsa haastateltavien omassa elämässä. Tutkijalla ei pidä olla ennakko-oletuksia kokemusten sisällöstä, vaan tutkija tutustuu tutkimuksessaan osallistujien elämäntilanteeseen ja kerää materiaalia henkilöiltä, joiden elämäntilanteeseen valittu aihe sisältyy, omassa tapauksessani adoptioprosessi (Perttula 2006, 137).

Tutkimushaastatteluihissa adoptioijat kertoivat omasta henkilökohtaisesta adoptioprosessistaan. Kertomukset muistuttivat toisiaan erityisesti lakisääteisen prosessin vaiheiden osalta, mutta myös adoptioijien kokonaisvaltaisten kokemusten osalta. Materiaali heijastaa kolmea kansainvälistä adoptioprosessia kuvaavaa tyypillistä kertomusta, jotka

kerrotaan seuraavassa lyhyesti. Nämä kolme kertomusta edustavat samalla haastateltavien kolmea adoptioprosessin mahdollista tulosta.

2.2.1 Tavallisin tarina

Olin puhunut adoptiosta monta vuotta, mutta mieheni halusi harkita asiaa. Kun olimme käyneet lapsettomuushoidoissa useita vuosia, tilasimme tietopaketin kahdelta adoptiopalvelunantajalta. Osallistuimme tiedotustilaisuuteen ja täytimme hakemuslomakkeet. Sen jälkeen saimme odottaa pääsyä sosiaalityöntekijän vastaanotolle puoli vuotta. Adoptioneuvonta kesti melkein vuoden ennen kuin kotiselvitys saatiin valmiiksi. Olimme valinneet jo varhaisessa vaiheessa maan, josta halusimme adoptoida, ja adoptiopalvelunantajan, jota halusimme käyttää. Saimme lautakunnalta adoptioluvan ja aloimme kerätä tarvittavia papereita. Paperit lähetettiin Thaimaahan, ja sitten vain odotimme. Ensimmäisenä lomapäivänäni, kun en edes muistanut odottaa puhelinsoittoa adoptiopalvelunantajalta, sieltä soitettiin. Kun saimme tiedon lapsesta, saimme hänestä myös muutamia valokuvia, jotka katsoimme melkein puhki. Nyt odotimme lastamme, valokuvissa olevaa lasta, ja tuntui täysin luontevalta, että olisimme yhdessä koko loppuelämämme. Hoidimme matkavalmistelut pitkälti itse ja matkustimme hakemaan lastamme. Ensimmäisellä tapaamiskerralla lapsi vain itki ja yritti kiemurrella pois sylistäni. Taksissa matkalla hotelliin syötin häntä tuttipullolla ja hän nukahti levollinen ilme kasvoillaan. Hän oli meidän.

2.2.2 Toiveet romuttuvat

Tuttavapiirissämme oli useita pariskuntia, jotka olivat adoptoineet lapsen, joten adoptio tuntui meistä täysin luontevalta vaihtoehdolta, kun emme olleet saaneet lapsia. Otimme yhteyttä sosiaalityöntekijään ja saimme tietää, että meidän pitäisi mennä naimisiin. Saimme aloittaa adoptioneuvonnan melkein heti mentyämme naimisiin, ja neuvonta eteni täysin normaalisti. Mutta yhtäkkiä kaikki muuttui. Tapaamisessa oli paikalla kaksi sosiaalityöntekijää, jotka ilmoittivat, ettemme saa adoptiolasta. Olimme aivan järkyttyneitä, emmekä tienneet, mitä olisimme tehneet. Adoptioprosessimme oli ohi.

2.2.3 *Vaikea päätös*

Adoptio ei ollut koskaan ollut minulle vieras ajatus, ja pohdimme asiaa useita vuosia ennen kuin päätimme aloittaa adoptioprosessin. Adoptioneuvonta kesti noin yhdeksän kuukautta, ja kotiselvitys valmistui nopeammin kuin olimme uskaltaneet odottaa. Hakemuksemme lähetettiin Kiinaan ja odotusajaksi arvioitiin noin vuosi. Jonojen eteneminen hidastui ja odotusaika vain piteni. Elämäntilanteemme muuttui ja meidän oli pakko ilmoittaa, että keskeytämme adoptioprosessin. Se oli ainoa oikea ratkaisu, mutta samalla vaikea päätös. En pystynyt soittamaan itse, vaan mieheni täytyi tehdä se. Olimme olleet mukana adoptioprosessissa sataprosenttisesti ja asennoituneet siihen, että saamme lapsen Kiinasta ja että meistä tulee adoptiovanhempia. Meidän tarvitsi vain täyttää yksi lomake, ja asia oli sillä selvä. Adoptioprosessimme oli ohi.

3

Kulissien takana – henkilökohtaiset kokemukset

Adoptioprosessi on kokonaisvaltainen kokemus niille, jotka haluavat adoptoida lapsen. Kuvaan tutkimuksessani prosessia, jonka kehityksen muodostaa lakisääteinen prosessi, jonka adoptoijat käyvät läpi matkalla toivomaansa adoptiovanhemmuuteen. Tässä lakisääteisessä prosessissa ja rinnakkain sen kanssa adoptoijat käyvät läpi adoptiovanhemmuuteen valmistavaa henkilökohtaista prosessia. Samanaikaisesti adoptoijien pitää sopeutua uuteen rooliinsa sosiaalipalvelujen ja adoptiopalvelun asiakkaina. Prosessin aikaiset kokemukset ja tuntemukset liittyvät näihin eri prosesseihin. Koska ne ovat samanaikaisia, ne nivoutuvat yhteen ja niitä on vaikea erottaa toisistaan. Kaikkiin kolmeen tasoon ja prosessiin liittyvät kokemukset heijastuvat ammattihenkilöstön ja asiakkaiden välisissä tapaamisissa adoptioprosessin aikana.

Kuva 1 Adoptioprosessin eri tasot ja prosessit

Institutionaalinen taso viittaa lainsäädäntöön ja kansainvälisiin sopimuksiin, jotka säätelevät kansainvälistä adoptiota, kuten myös sosiaaliviranomaisiin, kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakuntaan sekä adoptio-palvelunantajiin, jotka toteuttavat niitä tehtäviä, joita näillä säädetään. Tämä taso säättää lakisäätteistä prosessia ja huolehtii sen täytäntöönpanosta.

Vuorovaikutustasolla adoptioija kohtaa ammattilaisen, joka edustaa institutionaalista tasoa. Tapaaminen tapahtuu pääasiassa ammattilaisen ja asiakkaan rooleissa, mutta adoptioijan osalta myös mahdollisen adoptiovanhemman roolissa hänen omassa henkilökohtaisessa kypsyemisprosessissaan.

Henkilökohtainen adoptiovanhemmuuteen kasvamiseen liittyvä prosessi tapahtuu yksilötasolla, kuitenkin vuorovaikutuksessa toisten ihmisten kanssa ja voimakkaasti sidoksissa henkilökohtaiseen elämäntarinaaan, aikaisempiin elämäkokemuksiin ja nykyiseen elämäntilanteeseen.

Ensin kuvataan adoptiota haluavien kokemuksia kansainvälisestä adoptioprosessista ja aloitetaan sellaisilla tyypillisillä kokemuksilla, jotka ovat jossain muodossa läsnä koko adoptioprosessin ajan. Sen jälkeen tarkastellaan kokemuksia prosessin kolmesta eri vaiheesta, jotka ovat adoptioneuvonta, odotusvaihe ja tieto lapsesta tai prosessin keskeytyminen. Esitellessäni näitä luvuissa 2 - 3 liikun kaikilla kolmella edellä mainitulla tasolla ja kuvaan kokemuksia, jotka liittyvät rinnakkaisiin prosesseihin. Luvussa 4 käsitellään sitä, miten asiakkaat hahmottavat kohtaamiset adoptioprosessia hoitavien ammattilaisten kanssa, jolloin tarkastelu siirtyy vuorovaikutustasolle.

3.1 Tunteiden vuoristorata

Adoptioijat kuvaavat adoptioprosessia tunteiden vuoristoratana. Kertomuksissa on erotettavissa koko primaaritunteiden asteikko. Eräs adoptiovanhempi tiivistää adoptioprosessin kokonaisvaltaiset kokemukset seuraavasti:

"Varmaan tulee ne kaikki (tunteet)...//...hirveen paljon siihen liittyy niin kun ihan semmosta niin kuin mieletöntä onnea ja iloa ja ...//...mutta että sitten just myös semmosta hämmennystä, ja epävarmuutta..."

Kaikissa kertomuksissa erottuvia tunnekokemuksia ovat epävarmuus, voimattomuuden tunne ja jatkuva odotus. Odotukseen liittyi myös onnen ja ilon tunteita, jotka huipentuivat, kun adoptiosta tuli totta. Joidenkin kohdalla prosessi päättyi pettymykseen ja suruun. Prosessin alussa tuntemukset olivat pääasiallisesti odottavia ja usein myönteisiä samoin kuin prosessin päättyessä, jos se päättyi tietoon lapsesta ja lapsen saamiseen. Useimmat kokivat adoptioeuvontaa seurannutta pitkää odotusvaihetta raskaana.

3.1.1 Elämää epävarmuudessa

Lakisäiteinen adoptioprosessi on luonteeltaan epävarma, ja ne, jotka aloittavat prosessin, eivät voi koskaan olla varmoja siitä, saavatko he todella adoptoida lapsen. Elementit, jotka aiheuttavat epävarmuutta prosessin institutionaalisella tasolla, ovat arviointi adoptiovanhemmuuteen soveltuvuudesta, koti- ja ulkomaisten viranomaisten antama soveltuvuuden hyväksyminen ja sen tiedon odotus, että jonkun lapsen kannalta olisi parasta saada koti adoptoijien luona. Myöskään odotusajan pituutta ei tiedetä ja tuleva lapsi on tuntematon. Nämä seikat saavat aikaan jatkuvaa epävarmuuden tunnetta, johon liittyy usein erilaisia pelkoja. Seuraavassa tarkastellaan lähemmin näitä epävarmuustekijöitä.

Sosiaalipalveluiden asiakkaana oleminen on täysin uusi rooli useimmille adoptoijille, eivätkä he oikein tiedä, mitä heidän pitäisi odottaa **adoptioeuvonnalta** ja ensimmäiseltä tapaamiselta sosiaalityöntekijän kanssa. Useimmilla oli jonkinlainen ennakkokäsitys siitä, mistä adoptioeuvonnassa olisi kysymys. Useimmilla siihen liittyi pelko "syynättäväksi" joutumisesta ja epävarmuus sosiaalityöntekijän tavasta kohdata heidät:

"sitä me vähän pelättiin etukäteen, et miten meihin suhtaudutaan ja...just että...kun ei oikein tiennyt että mitä ne tutkii, että kuinka tarkkaan ne syynää ja kuinka tarkkaan ne osaa lukea rivien välistä jotain asioita meistä ja meidän keskinäistä kommunikaatiosta tai muuta..."

Joillain yksittäisillä henkilöillä ei ollut minkäänlaista ennakkokäsitystä siitä, mistä adoptioeuvonnassa ja tapaamisissa sosiaalityöntekijöiden kanssa olisi kysymys. Kun adoptioijat olivat tavanneet sosiaalityöntekijän ja adoptioeuvonta oli aloitettu, ilmeni edelleen epävarmuutta siitä, kuinka asia etenee, mitä heiltä odotetaan asiakkaina ja kuinka heidän tulisi toimia tässä uudessa tilanteessa.

"siinä oli alussa se just että..ei ollut oikein tietoa että mitä tulee tapahtumaan.. ja mitä he haluavat tietää...kysyykö ne suoraan niitä kysymyksiä vai..."

Epävarmuus ja pelko johtuvat usein siitä, että adoptiota hakevat eivät tiedä, mitä sosiaalityöntekijät tekevät ja mitä adoptioeuvonnassa tapahtuu. Nämä epävarmuustekijät häviävät useimmiten, jos sosiaalityöntekijä onnistuu asiakkaiden kanssa keskustellessaan luomaan riittävän luottavaisen ja avoimen ilmapiirin näiden kysymysten käsittelemiseksi. Adoptioeuvonnan edetessä asiakkaat uskaltavat avautua eivätkä he enää pelkää arvioitaviksi joutumista samassa määrin.

Joidenkin kohdalla ilmeni ensisijaisesti yleistä epävarmuutta sen suhteen, hyväksyttäisiinkö heidät adoptiovanhemmiksi. Joskus oli kyseessä jokin erityinen seikka omassa elämäntilanteessa, esim. sairaus, jolloin adoptioija ei voinut olla varma, kuinka se vaikuttaisi sosiaalityöntekijän arvioon hänen sopivuudestaan adoptiovanhemmaksi. Sellaisissa tapauksissa pelko usein hävisi, kun asiasta oli keskusteltu sosiaalityöntekijän kanssa. Ne, joilla oli useita epävarmuustekijöitä, joilla voisi olla vaikutusta päätökseen, kuten esim. sairaus tai oma korkea ikä, olivat epävarmempia lopputuloksen suhteen koko adoptioprosessin ajan. Seuraava henkilö kuvaili helpotusta prosessin jokaisen vaiheen selvittämisen jälkeen.

”Ja sitten semmoinen että huh, me kelvattiin, ja tota, sitten se että, että miten, minkälaiset paperit meistä tehdään, että me kelvataan lapsen syntymämaahan, ja sitten, no huh, me kelvattiin. Että siinä oli niin kuin koko ajan tämmöinen, niin kuin epävarmuus ja jännitys ja sitten, että se helpotus että taas päästiin, että saatiin lupa, ja kaikista, että kun me ollaan oltu koko ajan tämmöisiä, on niin kuin ikää ja on sairautta ja muuta, mutta että mikään ei ole tullut sitten niin suureksi esteeksi että, että olisi ovi mennyt kiinni, että ollaan aina niin kuin päästy seuraavalle askelmalle”

Ne, jotka olivat saaneet sosiaalityöntekijältä varhaisessa vaiheessa rohkaisua ja vahvistuksen siitä, että kaikki näytti hyvältä, olivat varmempia ja sanoivat epävarmuuden hälventyneen adoptioneuvonnan etenemisen myötä. Ne, jotka saivat odottaa adoptioneuvonnan loppuun asti ennen kuin sosiaalityöntekijä kertoi aikovansa suositella heitä adoptiovanhemmiksi, toivoivat, että sosiaalityöntekijä olisi antanut jo aikaisemmassa vaiheessa jonkin vihjeen arvioinnin etenemisestä. Useimmat eivät uskaltaneet tai kehdanneet kysyä sosiaalityöntekijältä suoraan, olivatko he sopivia adoptiovanhemmiksi.

”meidän suosittelenen tuli vasta, niin kuin, sitten siinä loppuvaiheessa vasta, niin tuolla, olisiko sitten ollut viimeinen kerta, viimeinen kerta, että hän niin kuin kertoi että hän kyllä tulee suosittelemaan...”

Yksi tavallisimmista syistä epävarmuuteen adoptioprosessin alussa oli epätietoisuus adoptioneuvonnan kestosta. Adoptioneuvonnan aikana koetussa epävarmuudessa saattoi olla kyse myös siitä, uskaltaisivatko adoptioijat olla täysin avoimia ja rehellisiä sosiaalityöntekijälle.

Suhtautuminen epävarmuuden tunteisiin adoptioneuvonnan aikana vaihteli paljon. Osa hyväksyi epävarmuuden osana prosessia ja luotti sosiaalityöntekijään ja hyväksyi myös, että arviointi kuului olennaisena osana prosessiin, ja he olivat tietoisia mahdollisuudesta, ettei heitä hyväksyttäisikään.

”ei hän (sosiaalityöntekijä) voi luvata että saisimme koskaan lasta mutta me voidaan niin kuin katsoa. Ja me päätettiin et lähdetään

ihmeessä sitten...//...hän vielä sitä sit korosti että, ettei hän voi luvata mitään, että pitäisi sitten katsoa kohdemaan kanssa ja adoptiolautakunnan kanssa että miten meille käy. Mutta oltiin hyväksytty se”

Perheestä, jolla oli jo adoptiolapsi, arviointi ei tuntunut toisella kerralla yhtä epämiellyttävältä, vaikka heillä alkoi jo olla rasitteena ikä.

”koko ajan se että hyväksytäänkö meitä, mutta siihen on niin tottunut jo, että se ei enää ole niin kuin semmoista, semmoista niin pelottavaa ja sellaista, että kun se yksi lapsi on jo, niin ajattelee, että okei, jos tästä ei tule mitään, se on sitten tarkoitus, että sitten on vain tarkoitus että meillä on tämä yksi lapsi, että ei sille sitten voi mitään.”

Henkilökohtainen prosessi, jossa valmistaudutaan adoptiovanhemmuuteen, alkaa paljon aikaisemmin kuin lakisääteinen prosessi. Tässä henkilökohtaisessa kypsymisprosessissa adoptioeuvontavaihe merkitsee sitä, että viranomainen arvioi adoptioijien sopivuutta adoptiovanhemmiksi. Parhaimmillaan adoptioeuvonta tukee henkilökohtaista prosessia valmistelevan ja tukea antavan luonteensa takia. Kysymykset kuten ”kelpaammeko me?” ja ”olemmeko tarpeeksi hyviä?” luovat epävarmuuden tunnetta. Epävarmuus arvioinnin mutta myös koko adoptioprosessin tuloksesta voi kestää pitkään. Seuraavassa adoptioija kertoo odotusvaiheen tuntemuksistaan sen jälkeen, kun hän oli miehensä kanssa saanut adoptioluvan.

”...mulla oli koko ajan semmoinen olo että kohta joku soittaa meille, että me ollaan niin huonoja ihmisiä että me ei kelvata ...//...et semmoinen mulla oli niin kuin, en mä tiedä mistä se niin kuin tuli, mutta se oli hirveän vahvana semmoinen niin kuin, mä sanoin miehelleni että, no niin, ne tietää miten, et me ei voi, et me ei kelvata, me ei saada lasta, me ollaan niin huonoja ihmisiä...”

Jos ennen adoptioeuvontaa ja sen aikana on ilmennyt epävarmuuden tunteita, ne lisääntyvät useimmilla sen jälkeen, kun he ovat saaneet adoptioluvan Suomen kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunnalta ja kun he alkavat odottaa lapsiesitystä. **Odotusvaiheelle** on tyypillistä suuri

epävarmuus useimpien asioiden suhteen, ja ettei mikään ole varmaa, koska suuri osa asian käsittelystä tapahtuu lapsen syntymämaassa. Koskaan ei voida olla varmoja siitä, kuinka kauan odotusvaihe kestää, ja useimmissa tapauksissa pystytään ilmoittamaan vain suuntaa-antava odotusaika vuosina. Nämä arvioidut odotusajat voivat myös muuttua milloin tahansa. Tämän epävarmuuden lisäksi vallitsee vielä epävarmuus adoptoitavan lapsen sukupuolesta, iästä, taustasta ja terveydentilasta.

Kun epävarmuutta on jo sen suhteen, mistä adoptioeuvonnassa on kyse ja mitä asiakkailta odotetaan sen aikana, adoptiopalvelunantajan asiakkailta on vielä enemmän epäselvyyttä siitä, mitkä eri osapuolien oikeudet ja velvollisuudet ovat. Adoptioijille oli usein epäselvää, mitä heiltä odotettiin ja mitkä olivat adoptiopalvelunantajan tehtävät.

Mitä pitemmälle adoptioprosessi etenee, sitä konkreettisemmaksi tulee kohtaaminen lapsen kanssa. Adoptioijat miettivät, kuinka lapsi reagoi heidän tavatessaan ja kuinka he itse selviävät tilanteesta. Myös he, jotka eivät pelänneet adoptioeuvonnan aikana, ettei heitä hyväksyttäisi adoptiovanhemmiksi, tulevat usein ajatelleeksi pitkän ja pitkittyvän odotuksen aikana, että tapahtuu jotain sellaista, että he eivät koskaan saakaan lasta.

"kun se oli niin kuin koko ajan semmoista, epävarmaa muutenkin, että aina ajatteli että jos vielä tulee jotain, jos me vaikka sairastutaan tai jotain, että kun sitä ei niin kuin antanut itselleen oikein lupaa sellain niin kuin, sitä asiaa ottaa liian lähelle, se oli jännää, että piti niin kuin pitää sen niin kuin turvallisen matkan päässä että, että jos tuleekin joku pettymys, joku takapakki, niin, että jos ei annetakaan meille niin ettei se sattuisi liikaa, että jotain tällöistä sitä varmaan alitajuisesti (ajatteli)..."

Lakisääteisen prosessin aikainen epävarmuus heijastuu muihin elämän osaluokkeisiin ja tulee erityisen selkeästi esille elämänmuutoksissa, jotka muutenkin voidaan kokea stressaavina. Esim. työttömyyden tai sairauden kaltainen muutos voi vaikuttaa adoptioprosessiin tai pitkittää sitä:

"siihen asti me niin kuin odotettiin ihan innolla ja ajateltiin että kohta se lapsikin sieltä tulee ja tota, niin sitten ne sanoi siellä, että ei

oikein voisi, ei voi lasta antaa ennen kuin mies saa töitä. Ja se oli ihan kauheeta, sinne kyllä meni pohja pois koko odotukselta että, että tota, kuinka tässä ollenkaan käy, kun tuntui että se työ on kiven alla ja lapsi myös, että jos se siitä on kiinni. Se oli aika kauheeta...”

Perheen matka lapsen syntymämaahan ja se, kun saa lapsen hoitoonsa, ovat odotetuimpia hetkiä, mutta merkitsevät samalla täysin uutta ja epävarmuutta aiheuttavaa tilannetta kaikille osapuolille. Useimmat adoptioijat puhuvat epävarmuudesta ja pelosta sen suhteen, kuinka lapsi suhtautuu uusiin vanhempiinsa.

”mitä tästä tulee ja miten meidän elämä muuttuu?, ja minkälaisia vanhempia meistä tulee?, ja koko ajan oltiin niin kuin vähän silleen, ...//... ei ollenkaan ehtinyt silleen heittäytyä siihen touhuun sillain, että elämä, täältä me tullaan, vaan että me oltiin koko ajan vähän varuillamme ja semmoista että apua, miten tämä onnistuu, ja voi kamala, ja kauheesti jännitti se tietysti, että minkälainen se lapsi on, että torjuuko se, että se oli se kaikkein suurin pelko mulla, että se torjuu meidät, eikä ota vastaan syyliä ja hoivaa ja tämmöistä,”

Lapsen reagoimiseen liittyvä jännitys ja pelko muuttuvat helpotukseksi, kun ensimmäisestä tapaamisesta on selvitty. Samalla adoptiovanhempia askarruttavat ajatukset siitä, kuinka he pärjäävät uudessa roolissaan. Monia on ihmetyttänyt se, kuinka nopeasti he ovat saaneet ottaa vastuun lapsen hoitamisesta, ja he ovat tunteneet itsensä epävarmoiksi, koska usein ei ole ollut ketään, jolta voisi kysyä neuvoa lapsen hoitoon liittyvissä asioissa.

”noin tunnin oltiin oltu siellä ja kuunnellut, en muista mitään koko siitä mitä ne on sanonut, ja ne sanoi heippa, että lähdet hotellista et mitä mä teen tälle lapselle, niin kuin. Kuitenkin synnytyssairaalassa sä oot siellä joitakin päiviä ja sua neuvotaan ja miten pitää, näin kyloetetään ja näin laitetaan vaipat ja nyt sä oot niin kuin sen pienen ihmisen kanssa ja oot ihan niin kuin että apua ja ei oo ketään keneltä kysyä neuvoja periaatteessa...//... mä oon monta kertaa miettinyt sitä että hitsi, että tosiaan ne luottaa niin kovasti et ne vaan sanoo että ”hei vaan” ...//... nyt kun mennään hotellihuoneeseen ja mietitään et mitäs nyt tehdään...”

Suurimmat epävarmuuden tunteet häviävät useimmilta siinä vaiheessa, kun he saavat lapsen syliinsä, koska silloin lapsesta tulee jotain konkreettista. Tapauksissa, joissa adoptio vahvistetaan lapsen syntymämaan lainsäädännön takia Suomessa vasta noin 1-2 vuoden kuluttua, epävarmuus jää usein jäljelle ja lapsen koetaan olevan ikään kuin lainassa. Tämä epävarmuus nousee pintaan erityisesti samantyyppisissä elämäntilanteissa, jotka luovat epävarmuutta odotusvaiheessa, ja epävarmuuteen liittyy pelkoa siitä, ettei adoptiota ehkä vahvisteta.

Suuri osa prosessin aikana ilmenevästä epävarmuudesta ja pelosta, ettei saakaan lasta, että tapahtuu jotain odottamatonta tai ettei adoptiota vahvisteta, on tunnepohjaista eikä aina perustu todellisuuteen. On vaikea osoittaa, mitä tai mitä instanssia oikeastaan pelätään, ja kognitiivisella tasolla adoptioijat tiedostavat, että suuri osa peloista on todennäköisesti aiheettomia.

3.1.2 Toisten ehdoilla

Henkilökohtaiseen prosessiin matkalla adoptiovanhemmuuteen liittyy vahvasti kokemus siitä, että asiat tapahtuvat toisten ehdoilla, ja voimattomuuden tunne, kun ei pysty perustamaan toivomaansa perhettä. Perheet, joiden motiivina adoptiolle on, että he ovat jääneet tahtomattaan vaille lasta, ovat usein voineet kokea useita vuosia samankaltaista voimattomuutta perheen perustamisen suhteen. Adoptioprosessin aikana voimattomuuden tunteet tulevat usein esiin asiakkaan roolissa, ja koetaan pienuutta suhteessa byrokraatiaan, järjestöihin ja lakisääteiseen prosessiin, joka etenee omalla painollaan. Tähän liittyy vielä riippuvuussuhde siihen organisaatioon, jonka palveluita käytetään, ja tunne siitä, että perheen perustaminen on jonkun toisen vallassa. Yleisesti koetaan, että mahdollisuudet vaikuttaa omaan adoptioprosessiin ovat jokseenkin olemattomat. Koetaan, että prosessia ohjailevat byrokraatia, adoptiopalvelunantajat ja sosiaalityöntekijät. Ne asiat, joita koetaan voitavan tehdä, ovat yhteistyön tekeminen prosessin aikana ja tarvittavien asiakirjojen toimittaminen oikeaan aikaan.

"sitä todellista vaikuttamismahdollisuutta, niin en mä osaa sanoa että mitkä ne keinot sitten siihen on, että..."

"tota niinku, musta tuntuu et se etenee jotenkin byrokraattisesti, se prosessi, että ei oo niin paljon tota pysty sanomaan..."

Asiakkaat kokevat, että organisaatiolla, jonka palveluja käytetään, on suuri vaikutus adoptioprosessin juohean ja suotuisan etenemisen kannalta. Voimattomuus näkyy siinä, että vain harvat uskaltavat kyseenalaistaa menettelytapoja tai esittää eriäviä mielipiteitä asiaa hoitavalle viranomaiselle tai organisaatiolle. Mahdollinen tyytymättömyys tuodaan esille hyvin varovasti tai vasta, kun adoptioprosessi on päättynyt.

" pitää hyvin nöyrästi niin kuin asioida, että en uskaltanut antaa palautetta ennen kuin oltiin käyty niin kuin koko homma (adoptioprosessi) loppuun"

"No sitä on aika avuton ja niinku niiden ehdoilla, jotka on jotenkin niin ettei paljon uskalla purnata että olis tyytymätön kun pelkää et joutuu pian mustalle listalle, et se on niinku se valta, vallanjako siis on kauheen epätasainen siis molempien, oikeastaan kaikkien osapuolten, sekä siis neuvontavaiheessa ja adoptiopalvelussa ja sitten kun paperit on siis...//... sitä yrittää vaan tulla toimeen kaikkien kanssa ettei pilais omia mahdollisuuksiaan saada se lapsi...//...siis silloin kun ei ole tyytyväinen johonkin ja silleen niin sitä ajattelee siis kaks kertaa kuinka sitä ilmaisee tyytymättömyytensä"

Tyytymättömyyden osoittamisen suhteen ollaan varovaisia, koska pelätään, että se voisi vaikuttaa prosessiin haitallisesti. Adoptoijilla on kerta kaikkiaan liian paljon pelissä, ts. toivomansa lapsi. Toisella osapuolella, siis sosiaalityöntekijällä tai adoptiojärjestöllä, on ainakin epäsuorasti valta päättää, saavatko adoptoijat lapsen vai eivät. Adoptoijat voivat vain luottaa siihen, että heidän asiansa hoidetaan parhaalla mahdollisella tavalla:

"että aika sokeasti luotetaan siihen että ne ihmiset mitkä siellä niin kuin järjestää asiat niin kuin hakijan puolesta ..."

"sitä mä mietin, että sellaisessa tapauksessa missä ei sitten peli tädin (sosiaalityöntekijän tai adoptiopalvelun työntekijän) kanssa ei niin kuin, homma skulaa, niin miten ihmiset semmoisten ja semmoisia asioissa sitten oikein niin kuin tulee toimeen?...//..."

Palveluntarjoajalla on näissä tilanteissa ääretön valta. Heillä on myös niin kuin oikeus vetää, tai siis heillä on mahdollisuus tehdä sun prosessistasi niin kuin tyhjää, jos ne haluaa.”

Adoptioneuvontavaiheessa epätasaiset valtasuhteet näkyvät sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisessä suhteessa. Valta päättää asiakkaan tulevaisuudesta keskittyä asiaa hoitavalle sosiaalityöntekijälle tai asiaa hoitaville sosiaalityöntekijöille:

”...kyllä se aika hurjalta tuntuu, että yhdellä ihmisellä on valta sun elämään niin kuin niin isosti. Mutta sitten taas, toisaalta sit mieltii että no niinhän se on varmaan aika voimaton tunne myöskin niillä, joilla sitten on joku ongelma jonka johdosta sitten joutuu tekemisiin jonkun lastensuojelun tai minkä tahansa tällaisen tahon kanssa, niin kyllä siinä varmaan aika voimaton olo on, että se on tavallaan yhdestä ihmisestä kiinni, että joko tämä asia sujuu tai sitten se ei suju...//...että siihen se just sitten niin kuin helposti voi tulla semmoinen olo että, että tuolla yhdellä ihmisellä, sosiaalityöntekijällä, on hirveä valta”

Valta vaikuttaa usein olevan näkymätön ja asiakkaan silmissä se ilmenee pienissä käytännön asioissa, joista tavallisin on sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisestä tapaamisajankohdista sopiminen. Koetaan, että yksittäisellä sosiaalityöntekijällä on valta päättää, kuinka nopeasti adoptoijien prosessi etenee, ja että hän käyttää valtaansa määräämällä tapaamisten ajankohdat. Adoptoijat kokevat, ettei heidän tarpeitaan ja toiveitaan oteta tarpeeksi huomioon esim. tapaamisten väliaikojen suhteen. Monia ärsytti se, että vaikka sosiaalityöntekijät korostivat, että jokaisen adoptioprosessi on yksilöllinen, vaikutti kuitenkin siltä, että adoptioneuvonnan kesto ja tapaamisten tahti olivat ennalta määrättyjä.

Selviytyminen prosessin asiakkaan roolista riippuu siitä, miten adoptoijat suhtautuvat vallitsevaan vallan epätasapainoon. Toiset hyväksyvät sen prosessiin kuuluvana, toiset taas pyrkivät ohjailemaan tilannetta esim. adoptioneuvonnassa:

”jotenkin me päätettiin mitä me siellä, niin kuin, tehdään ja sanotaan ja ohjailtiin sitä tilaisuutta tietyllä tavalla, tokihan sanoin

mitä meitä käskettiin mutta kuitenkin, niin kuin, ja, niin kuin, tuli semmoinen olo että sitä täytyy olla niin, itse aika kovana siellä jotta niin kuin asiat menee niin kuin itse haluaisi, että... Ja just, niin kuin lopulta mieheni sanoi mulle että sopikaa aina kaksi tapaamista eteenpäin että sitten, sillä (sosiaalityöntekijällä) on aina täynnä ne kalenterit ja mekin haluttiin sitä tietysti että prosessi olisi, niin kuin, jossain määrin hallittavissa, ettei se levisi ihan mielettömästi, niin sitten, niin kuin, tehtiin sen eteen kaiken niin sanotusti"

Monista on vaikeaa sopeutua prosessiin, jossa he joutuvat toimimaan toisten ehdoilla, koska useimmat ovat tottuneet järjestelemään itse oman elämänsä. Useimmat adoptoijat ovat tottuneet käyttämään valtaa toisilla elämänsä alueilla ja siksi asiakkaan rooli ja voimattomuuden tunne perheen perustamisen suhteen voivat tuntua erityisen vaikeilta.

Adoptoijilta odotetaan adoptioneuvonnan aikana aktiivisuutta, ja tähän vaiheeseen kuuluu tapaamisia, joissa käydään keskustelua, sekä suullisia ja kirjallisia kotitehtäviä tapaamisten välillä. Tämän vaiheen aikana adoptoijien pitää myös päättää monista asioista, kuten siitä, mistä maasta he haluavat adoptoida, ja tarkentaa toiveitaan lapsen iän ja terveydentilan suhteen. Odotusvaihe puolestaan on luonteeltaan täysin erilainen ja silloin mahdollisuus adoptoijien omaan aktiivisuuteen lakisääteisen prosessin puitteissa vähenee. Joillain adoptoijilla se ilmenee siten, että he käyttävät paljon aikaa ja vaivaa tämän vaiheen alussa tehtäviin asioihin, kuten hankkiakseen lapsen syntymämaahan toimitettavaa hakemusta varten tarvittavat asiakirjat ja valokuvat, ja yrittävät vaikuttaa asiaan tekemällä hakemuksestaan mahdollisimman hyvän:

"me tehtiin niin sitten, tai mä tein niin, et me panostettiin aika paljon niihin kuviin ...//...meillä oli kuvaaja joka tuli ja kuvasi meitä täällä kotona ja niin kuin pikkusen ehkä lavastettiinkin tätä kotia, niin kuin, sillä kuvaajalla oli tietenkin vähän näkemystä ja mä olin ostanut semmoista niin kuin käsintehtyä paperia, me tehtiin ihan kansio mihin me laitettiin ne ja tehtiin kuvatekstit ja kaikki tehtiin niin kuin huolella, ja siksi mä ajattelin että kyllä ne kaikki vaikutti mutta tiedä sitten niin kuin, niin kuin lopullisesti ei tiedä millä he

valitsee lapsen ja aikuiset, niin kuin, tai sen perheen. ...//... se oli vain niin kuin yksi, ei nyt yritys, mutta..."

Kun hakemusasiakirjat on lähetetty ulkomaille, adoptoijat voivat oikeastaan vain odottaa. Kun odotusaika venyy ja alkaa tuntua pitkältä, adoptoijat voivat yrittää vaikuttaa adoptioprosessinsa aikatauluun konkreettisesti vain vaihtamalla maata, josta he toivovat adoptiolasta, tai väljentämällä lasta (esim. lapsen ikää) koskevia toivomuksiaan. Useimmat olivat harkinneet maan vaihtamista odotusvaiheen venyessä pyrkiäkseen siten vaikuttamaan odotusajan pituuteen. Tämä voidaan tulkita yritykseksi vaikuttaa omaan tilanteeseen ja yritykseksi ilmaista, että odotus alkaa olla kestävämpi, mitä adoptiopalvelunantaja ei aina katsonut hyvällä. Loppujen lopuksi vain harvat vaihtavat maata.

Suuri osa siitä, mitä adoptoijat tekevät konkreettisesti adoptioprosessinsa hyväksi, tapahtuu lakisääteisen adoptioprosessin ulkopuolella: he tapaavat muita adoptoijia ja adoptioperheitä, lukevat aiheeseen liittyvää kirjallisuutta, osallistuvat adoptioseminaareihin sekä osallistuvat internetin kautta keskusteluryhmiin ja etsivät tietoa. On tavallista, että kontaktit syntyvät internetin kautta, koska monista tuntuu omituiselta osallistua adoptioperheille tarkoitettuihin tapaamisiin, jos heillä itsellään ei vielä ole lasta. Kuitenkin osallistuminen lakisääteiseen adoptioprosessiin koetaan kokonaisuudessaan siten, että vaikutusmahdollisuudet ovat hyvin vähäiset ja että haavoittuvuuden ja voimattomuuden tunteet ovat suuria, koska edellä mainitut aktiviteetit vievät eteenpäin vain henkilökohtaista prosessia, ts. adoptiovanhemmaksi kasvamista, mutta eivät lakisääteistä prosessia. Lakisääteinen prosessi etenee omaan tahtiinsa.

3.1.3 Pitkä odotus

Adoptioprosessia kuvastaa jatkuva pyrkimys tavoitteeseen, ts. lapsen saamiseen ja vanhemmuuteen. Tämä ilmenee siten, että aika-aspektista tulee merkityksellinen, mikä johtaa kokemukseen jatkuvasta odottamisesta. Odotukseen liittyy prosessin aikana tunteita toiveikkoudesta ja iloisesta odotuksesta epätoivoon. Vaikka useimmat sanovat varautuneensa epävarmuuteen ja pitkään odotukseen, ne ovat kuitenkin monelle yllätys.

"toi jatkuva odotus, odotus, odotus, että ensin odotat vuosikausia lapsettomuushoidoissa ja sitten vuosikausia adoptioprosessissa, niin se on semmoinen turhauttava..."

Odotus ilmenee eri tavoin ja sen skaala vaihtelee eri vaiheissa. Monilla odotus alkaa jonottamisesta adoptioeuvontaan, joka on lakisääteisen adoptioprosessin ensimmäinen vaihe. Se tuntuu erityisen turhautavalta niistä, jotka ovat käyneet läpi vuosikausien tuloksettomat lapsettomuushoidot, ja niistä, jotka ovat harkinneet kauan adoptioprosessiin ryhtymistä. Tämän odotusajan pituus vaihtelee paljon adoptoijien asuinkunnasta riippuen, mutta se voi olla jopa yli vuoden. Kun adoptioeuvonta aloitetaan, jokainen tapaaminen sosiaalityöntekijän kanssa tuntuu seuraavalta etapilta, jota adoptoija odottaa. Useimmilla ei ollut heille kerrottujen suuntaa antavien arvioiden lisäksi mitään käsitystä siitä, kuinka kauan heidän adoptioeuvontansa kestäisi. Siksi seuraava tapaaminen oli aina odotuksen kohde.

"niin että tammikuulla voitte soittaa sitten ajan, ja se sitten tuntui kauheen pitkältä, kun ajateltiin että me vanhennutaan koko ajan, ja se lapsi vanhenee, koska meille tulee sen lapsen syntymäajan mukaan se rajoitus, että mitä pitempi aika tähän byrokraatiaan menee, niin sitä isompi se lapsi on. Että se on niin kuin tuskastuttavin asia tässä, mutta että, niin sitten tammikuulla varattiin aika, se tuli maaliskuulle, ja sitten samana päivänä kun meidän piti mennä sinne neuvontaan, niin soitetaan että nyt se (sosiaalityöntekijä) on sairastanut. Niin se oli kyllä kauheeta..."

Mahdolliset viivästymiset pitkän odotuksen eri vaiheissa saavat suuren merkityksen yksittäisten adoptoijien kohdalla. Pieni parin kuukauden viivästyminen esim. sosiaalityöntekijän sairastumisen ja tapaamisen siirtymisen takia, kuten edellä mainitussa tapauksessa, saa suuret mittasuhteet adoptoijan mielessä. Sama koskee odotusta, joka aiheutuu mahdollisista lisäselvityksistä tai väärinkäsityksestä jonkin asiakirjan toimittamisessa. Kaikkien pienten viivästymisten katsotaan vaikuttavan kokonaisodotusaikaan.

Tärkeimmäksi etapiksi koettiin päivä, jolloin hakemusasiakirjat tai "paperit" lähetettiin siihen maahan, josta lapsi haluttiin adoptoida. Silloin odotuksen luonne muuttui ja odotuksesta tuli tunneperäisempää ja konkreettisempää: nyt alkoi varsinainen lapsen odottaminen. Koska papereiden lähettäminen on tärkeä virstanpylväs, lapsen odotus muuttuu konkreettisemmaksi. Lapsen odottaminen alkaa useimmiten hyvin toiveikkaasti, mutta ajan kuluessa tunteet vaihtelevat toivosta epätoivoon. Pitkä odotus, jonka aikana adoptoijat eivät voi tehdä muuta kuin odottaa, koetaan usein hyvin pitkänä ja raskaana.

"että sitten kun ei voi siinä vaiheessa enää tehdä mitään muuta kun odottaa, että sitä ennen oli kuitenkin että nyt tehdään, otetaan näitä valokuvia mitä tarvitaan siihen hakemukseen ja haetaan leimoja ja papereita sieltä ja täältä ja lausuntoja ja ...että sitten kun ne kaikki...siellä oli niin kuin ollut pitkään semmoinen aktiivinen vaihe että oli hirveen paljon tehty kaikkea sitten, paperit lähtee ja ei oo enää mitään mitä tehdä muuta kun odottaa, että varmaan sopeutumista semmoseen niin kuin tyhjään tilaan..."

Adoptoijat ovat usein asennoituneita siihen, että prosessin kaikkiin vaiheisiin kuuluu jatkuvaa odottelua. Ne, joiden kohdalla jokin vaihe oli sujunut odotettua nopeammin, jos esim. kotiselvitys oli valmistunut odotettua aikaisemmin tai tieto lapsesta oli tullut nopeammin kuin he olivat uskaltaneet toivoa, muistivat nämä prosessin vaiheet hyvin myönteisinä.

Lakisääteiseen prosessiin kuuluva pitkä odotus muodostaa huomattavan osan henkilökohtaisesta prosessista matkalla adoptiovanhemmuuteen. Odotus heijastuu koko elämään ja on läsnä usein päivittäin. Seuraava henkilö kiirehti joka päivä kotiin nähdäkseen, oliko postissa tullut tietoja adoptioprosessin etenemisestä:

"se oli vähän sekoitusta semmoista toivoa ja odotusta ja pettymystä ja kärsimättömyyttä ...että tuntui vain että kun tuli kotiin oli että, onks mitään postia, onks postia?...Ei!"

Odotus vaikuttaa adoptoijien elämään monin tavoin. Monet kertovat, että heidän on oltava koko ajan valmiina vastaanottamaan tieto lapsesta puhelimitse tai lähtemään hakumatkalle, ja suunnittelevat elämänsä sen mukaan. Lapsen odottaminen vaikuttaa kaikkiin esim. matkustamista,

asumista ja työpaikkaa koskeviin päätöksiin. Jos adoptioija harkitsee ulkomaanmatkaa, hän pelkää, että tärkeä puhelu tulee juuri, kun hän on matkoilla. Monet säästävät myös rahaa pystyäkseen hakemaan lapsen ja joutuvat siksi elämään säästävaisesti. Työpaikan tai asunnon vaihtamista pohditaan siltä pohjalta, miten se vaikuttaa adoptioprosessiin. Myös työelämää on vaikea suunnitella, koska adoptioija voi joutua vanhempainvapaalle vain muutaman viikon varoitusajalla. Monet ovat eri syistä päättäneet olla kertomatta adoptioprosessista työpaikallaan. Jos perheessä on lapsia jo ennestään, odotus koskee koko perhettä. Monien mielestä on hankalaa, kun ei pysty suunnittelemaan elämäänsä, koska odotuksen pituutta ei voi tietää etukäteen, ja joutuu elämään odotuksessa monia vuosia. Osa adoptioijista pyrkii hallitsemaan tilannetta tekemällä tilastoa kaikista perheistä, jotka ovat saaneet ilmoituksen lapsesta ja siitä, kuinka pitkään he olivat joutuneet odottamaan. Joku asetti tavoiteajankohtia, kuten ennen joulua, pääsiäistä tai kesää, ja joutui pettymään aina, kun kyseinen ajankohta saavutettiin ilman, että tuli ilmoitusta lapsesta.

"... sitten odottaminen kävi raskaaksi, että sitä odottaa niin intensiivisesti ja joka päivä, no ei nyt ihan alussa mutta sitten kun se siis alkoi näyttää mahdolliselta, ja kun alkoi odottaa sitä tietoa niin sitä kulki ympäriinsä kännykkä mukana koko ajan, ja jossain vaiheessa oli kyllä vaikeeta, niin että oli se kyllä, tosi raskasta aikaa..."

Osa selviää odotuksesta parhaiten yrittämällä ajatella adoptiota mahdollisimman vähän, toiset taas osallistuvat adoptiovanhemmille tarkoitettuihin tapaamisiin.

3.2 Adoptioprosessin eri vaiheet

Lakisääteinen adoptioprosessi voidaan jakaa vaiheisiin, joilla on juridisesti erilaiset tehtävät ja tarkoitus. Adoptioijien kertomusten perusteella voidaan tunnistaa kolme vaihetta tai kokonaisuutta, joita tarkastellaan lähemmin: adoptioneuvonta, odotusaika sekä lapsiesitys ja kohtaaminen lapsen kanssa / prosessin keskeytyminen.

Kuva 2 Adoptioprosessin tärkeimmät vaiheet adoptoijan näkökulmasta

Institutionaalisen tason julkisesti antamassa kuvassa prosessin eri vaiheet näyttävät seuraavan toisiaan suoraviivaisesti ja prosessi näyttää etenevän juoheasti. Prosessin eri vaiheiden väli voi kuitenkin olla pitkäkin, ja eri vaiheet voivat itsessään kestää vuosia. Odotusaika adoptioneuvonnan alkamiseen voi joissakin tapauksissa kestää 1-2 vuotta kotikunnan sosiaalipalvelujen resursoinnista ja priorisoinnista riippuen. Haastateltavien adoptioneuvonta kesti tyypillisesti 9-12 kuukautta. Adoptioneuvonnan päätyttyä voi adoptioluvan saaminen adoptiolautakunnalta kestää useita kuukausia. Tämän jälkeen voi vielä seurata lapsen syntymämaan rajoituksista johtuva usean kuukauden tai jopa vuoden odotus ennen kuin asiakirjat saadaan lähettää valittuun maahan. Varsinainen odotusvaihe hakemuksen lähettämisestä laskettuna voi venyä jopa neljään vuoteen. Adoptoijien saatua lapsiesityksen voi vielä seurata usean kuukauden tai jopa pidempi odotus ennen lapsen tapaamista. (Adoptioverkostotapaaminen 27.11.2009) Koska eri vaiheissa ja niiden välissä kuluu paljon aikaa, prosessista kokonaisuudessaan muodostuu usein hyvin pitkä.

3.2.1 Adoptioneuvonta

Adoptioneuvonta on vaihe, jonka adoptoijat kokevat hyvin eri tavoin. Toiset kokevat, että adoptioneuvonnalla on myönteinen ja tukea antava vaikutus heidän omalle henkilökohtaiselle adoptiovanhemmuuteen kasvamisen prosessilleen, toiset taas kokevat adoptioneuvonnan enemmänkin esteenä tai epämiellyttävänä valvontana. Useimmat kokivat kuitenkin adoptioneuvonnan kaiken kaikkiaan positiivisena. Ne, jotka kokivat vaiheen antoisana, kertoivat sen johtuneen adoptioneuvonnan sisällöstä, ts. siinä käsitellyistä asioista, mutta ennen kaikkea sosiaalityöntekijän persoonasta, työskentelytavasta, asenteesta ja ammattitaidosta. Harvalla oli

kokonaisuudessaan negatiivinen kokemus tästä vaiheesta, mutta myös ne, jotka olivat tyytyväisiä adoptioneuvontaansa, olivat kokeneet jotkin elementit negatiivisina.

Kummallakin osapuolella on vaikutuksensa adoptioneuvonnan luonteeseen sekä tapaamisiin asiakkaan ja sosiaalityöntekijän välillä. Adoptoijilla oli usein ollut negatiivisia ennakkokäsityksiä adoptioneuvonnasta ennen sen alkamista. Monet totesivat odottaneensa, että adoptioneuvonta olisi eräänlaista ”syynäämistä”, mutta kokemus olikin ollut aivan erilainen hyvän sosiaalityöntekijän ansiosta. Onnistunut adoptioneuvon perustui sosiaalityöntekijän suhtautumiseen ja kykyyn luoda luottavainen ilmapiiri:

”Että kyllähän se hirveän, niin kuin, hyvän semmoisen luottamussuhteen vaatii sen sosiaalityöntekijän kanssa, just että niin mimmoinen niin kuin olemus tai millä tavalla hän niin kuin on siinä tilanteessa, niin se vaikuttaa tosi paljon, että jos ois ollut joku tosi kliininen tyyppi tai jotenkin, niin ehkä siinä sitten ois tullut vähän semmoinen, että ei ois välttämättä niin avoimesti kertonut, että oisi niin kuin jättänyt kertomatta joitakin asioita,”

Adoptioneuvonnan tukea antava vaikutus tuli ilmi niiden myönteisten kokemusten kautta, joita adoptoijat olivat saaneet keskusteluissa sosiaalityöntekijän kanssa, ja heille annetuissa kotitehtävissä. Sosiaalityöntekijän kanssa käydyissä keskusteluissa, joita useimmat pitivät mielenkiintoisina ja antoisina, oli syntynyt uusia näkemyksiä ja ajatuksia adoption suhteen. Keskustelut ja kotitehtävät olivat useissa tapauksissa rohkaisseet aviopuolisoita keskustelemaan tärkeistä asioista ja parantaneet heidän keskinäistä viestintäänsä esim. tunteista ja odotuksista. Adoptioneuvonta oli onnistuessaan myös vahvistanut adoptoijien uskoa heidän omiin kykyihinsä toimia adoptiovanhempina. Kaikkia näitä adoptioneuvontaprosessin elementtejä arvostivat myös ne adoptoijat, jotka eivät loppujen lopuksi adoptoineet lasta.

”...ne oli sillä tavalla niin kuin hyvin valittuja, ne aiheet (adoptioneuvonnassa), että sitä niin kuin joutui pohdiskelemaan aika niin kuin vahvasti niitä omia niin kuin, omaa sitä, valmiutta ja sitä, niitä omia ns. kriteerejä ja tavallaan sitä että paljonko on itse valmis

tai, siihen panostamiseen ja niin kuin, tavallaan niin kuin niitten realiteettien ymmärtämiseen ja semmoiseen, se oli musta niin kuin oikein, semmoinen niin kuin hyvin onnistunut, siinä. Joutui ehkä sopivasti myöskin kyseenalaistamaan niin kuin semmoisia omia asenteita ja omia niin kuin, omia käsityksiä asioista ja, vähän niin kuin ehkä sillain avaamaan silmiään sille laajemmalle kuvalle, ettei ollut ihan vain pelkästään sitä omaa napaa pyörtämistä, vaan siinä aika kivosti käytiin läpi sitä, sitä koko juttua sillä lailla, että se oli mun mielestä hyvin onnistunut se, itse se neuvontaprosessi”

Adoptioijat pitivät adoptionevannon sisältöä ja sen aikana käsiteltyjä aiheita asiaankuuluvina ja tärkeinä adoptiovanhemmuuteen soveltuvuuden arvioinnin ja siihen valmistautumisen kannalta. Monet sen sijaan arvostelivat adoptionevannon sisältöä sikäli, että siinä otettiin usein kyllä esille mahdollisia adoptiovanhemmuuteen liittyviä ongelmia ja vaikeuksia, mutta tarjottiin harvoin ratkaisumalleja tällaisten tilanteiden varalta. Monet, jotka olivat sinänsä tyytyväisiä adoptionevontaan, olivat sitä mieltä, että siihen kulunut aika (useimmiten 9-12 kuukautta) tuntui pitkältä, ja että erityisesti tapaamisten väliset ajat eivät useinkaan vastanneet heidän tarpeitaan, vaan tuntuivat usein liian pitkiltä.

Epävarmalta tuntuvan prosessin aikana sosiaalityöntekijä oli parhaimmassa tapauksessa se, joka osasi rauhoitella adoptioijia ja vahvasti heidän uskoaan siihen, että prosessi etenee ja päättyy parhaalla mahdollisella tavalla. Jotkut taas kokivat, että sosiaalityöntekijä vahvasti heidän epävarmuuden tunnettaan jättämällä ilmaisematta sanallisesti ajatuksensa ja perustelunsa päätöksilleen ja toiminnalleen neuvonnan aikana.

”Mä muistan sieltä, siinä oli semmoinen epävarmuus, että tuntui vaan että siinä että mitäköhän siitä sitten tulee ja mikä se aikataulu on ja kauankohan tämä (adoptionevonta) vielä kestää? Ja niin, kun hän varmaan sanoi silloin, silloin tota alussa jotenkin, että...joo, mä kysyin varmasti että kuinka pitkään tämä neuvonta kestää? Niin sitten hän sanoi jotenkin silleen epämääräisesti että no, katsotaan nyt... että tuli vähän semmoinen olo että niin, että kestääkö se nyt vuoden vielä, tai jotain, että jos me ei ollakaan sopivia tai muuta,

että, että semmoinen epävarmuus siinä alussa oli, se niin kuin jotenkin leimasi sitä ensimmäistä neuvontaa”

Adoptoijat, joilla taas oli negatiivisia kokemuksia adoptio-neuvonnasta, eivät olleet saaneet tukea henkilökohtaiselle kypsyemisprosessilleen ja kokivat jopa, että sosiaalityöntekijä oli toiminut heitä vastaan eikä ollut ollut heidän puolellaan. Tämä ilmeni esim. siten, että sosiaalityöntekijän lähtökohta oli negatiivinen ja sisälsi ennakkokäsityksen tai oletuksen siitä, etteivät adoptoijat soveltuneet adoptiovanhemmuuteen. Jotkut kokivat myös, että neuvontaprosessin aikana yritettiin löytää todisteita sen tueksi, ettei adoptio ollut heille oikea vaihtoehto. Jonkun mielestä sosiaalityöntekijä otti neuvonnan aikana esille vaikeita tunteisiin liittyviä asioita, mutta ei sitten pystynyt tai halunnut käsitellä niitä loppuun saakka. Siksi prosessi pikemminkin vahingoitti kuin auttoi eteenpäin. Niille, jotka eivät onnistuneet saamaan aikaan luottavaista suhdetta sosiaalityöntekijän kanssa, neuvonnan tarkoitus jäi myös epäselväksi.

”ja jotenkin meistä se neuvonta oli, sanotaanko, niin kuin, pakollinen, tai semmoinen, ..//... meidän mielestä ei ollut, niin kuin, jotenkin ihan todellista, siis ..//... meillä oli ihan kiva se meidän sosiaalityöntekijä eikä siinä mitään, mutta, niin kuin, niin kuin, jotenkin tuli semmoinen olo että esimerkiksi, no niin se yritti kaivaa kaikin tavoin sitä meidän ajankäyttöä ja saada meit, niin kuin, siitä että meille ei sovi lapsi koska me olemme semmoisia uraiahmisiä ja teemme rahaa ja me emme voi adoptoida, hänen mielestä”

Ne, joilla oli negatiivisia kokemuksia neuvonnasta, olivat pyrkineet ohjailemaan tilannetta omaksi edukseen päästäkseen neuvontavaiheen läpi mahdollisimman nopeasti ja sujuvasti. Koska sosiaalityöntekijä toimii portinvartijana prosessin seuraavaan vaiheeseen, nämä adoptoijat olivat päättäneet olla näyttämättä tyytymättömyyttään ja pyrkivät olemaan myöntyväisiä ja tekemään yhteistyötä ainakin pintapuolisesti.

”...sitähän vaadittiin että osataan esiintyä ja tavallaan näytellä... suurin piirtein edellisenä iltana päätettiin millaist roolia me siellä (adoptio-neuvonnassa) vedetään, ja ett sai olla aika tiukkanakin ..//... mutta että jotenkin me päätettiin mitä me siellä, niin kuin,

tehdään ja sanotaan ja ohjailtiin sitä tilaisuutta tietyllä tavalla, tokihan sanoin mitä meitä käskettiin mutta kuitenkin, niin kuin, ja, niin kuin, tuli semmonen olo että sitä täytyy olla niin, itse aika kovana siellä jotta niin kuin asiat menee niin kuin itse haluaisi...”

Kun adoptioeuvonta päättyi, useimpien mielestä adoptiolautakunnan päätös tuntui itsestäänselvyydeltä ja pelkältä muodollisuudelta. Poikkeuksen muodostivat ne, joilla oli vaarana, ettei adoptiolupaa myönnetä iän tai sairauden takia. Koettiin, että päätösvalta oli ensisijaisesti sosiaalityöntekijällä, joka antaa suosituksensa adoptiovanhemmuuteen soveltuvuudesta. Kansainvälisten lapseksiottamisasioiden lautakunta koettiin kasvottomaksi elimeksi, joka käsitteli adoptoijien asian sosiaalityöntekijän lausunnon pohjalta.

3.2.2 Odotusaika

Kun adoptoijat ovat käyneet läpi adoptioeuvonnan ja päättävät hakea adoptiolupaa, heistä tulee valitsemansa adoptiopalvelunantajan asiakkaita. Adoptoijat ovat tavanneet adoptioeuvonnan aikana sosiaalityöntekijää säännöllisin väliajoin, mutta odotusaikaa leimaa pitkä passiivinen odotus ja vähäinen yhteydenpito ammattilaisiin. Odotusaika on adoptioeuvontavaiheeseen verrattuna luonteeltaan erilaista, koska adoptoija ei voi tehdä mitään konkreettista lakisäateisen adoptioprosessin suhteen. Monet yrittävät täyttää elämänsä muulla tekemisellä, jottei odotus olisi ajatuksissa joka hetki.

”...ehkä sitä voi helpottaa sillä että, että yrittää edes keskittyä johonkin tai että aloittaa jotain, tekemään jotain uutta harrastusta, kehrittelee jonkun asian että ois joku semmonen missä, missä saa asiat, ajatukset vähän pois...että on se mitä vaan mutta että ehkä niin että vanhat harrastukset ja tekemiset ei sillain riitä mutta jos hankkii jonkun uuden ja tekee sitä, niin ehkä siinä selviää paremmin sen (odotuksen) kanssa.”

Odotusaikana epävarmuus korostuu ja se koetaan erityisen vaikeana: kukaan ei pysty takaamaan, että adoptioija saa lapsen, ja adoptioijan on itse pidettävä yllä toivoa siitä, että prosessi päättyy hyvin.

*" kun me oltiin siellä adoptioneuvonnassa niin se oli puoli vuotta
...//...lapsen odotusaika (Kiinasta), mikä tuntui aika nopeelta,
nopeelta, ja, mutta sitten kun koko aika piteni ja piteni ja piteni,
mutta...Joo, vielä turhauttavampaa ja epätoivoisempaa, se odotus,
kun sitten, se alkuodotuskin oli toki oli niin kuin sitä, turhauttavaa,
mutta oli vielä semmoinen toivo päällä että, että lapsi tulisi vielä
jossain vaiheessa...Joo, että musta tuntuu että, että niin, niin että
nähtiin että se hidastuu ja hidastuu koko ajan vain, että se oli
tuskaista aikaa, eikä se näyttänyt niin kuin yhtään parantuvan, ja
sitten vielä ne Kiinaan, niitten adoptiovanhempien kriteereitäkin
tiukentamaan niin se jotenkin lisäsi, sitä epätoivoa sitten..."*

Kaikki adoptioijat toivoivat enemmän tietoa prosessin etenemisestä erityisesti odotusvaiheessa. Tiedon koettiin luovan turvallisuuden tunnetta, joka teki odottamisesta hiukan helpompaa. Useimmat tiesivät, ettei oman prosessin etenemisestä ollut saatavissa mitään erityistä tietoa, mutta jokainen pienikin tiedonmurunen oli merkityksellinen. Toiseksi parhaana tietona pidettiin sitä, kuinka toisten perheiden jo päättyneet prosessit olivat keskimäärin edenneet. Tiedottaminen tuntui olevan ainoa yhteydenpidon muoto, jota adoptiopalvelulta odotettiin. Kyseessä lienee ollut myös tarve saada olla yhteydessä jonkun asiaa hoitavan ammattilaisen kanssa ja saada jonkinlaista tukea erityisesti odotuksen pitkittyessä. Samalla useimmilla oli se käsitys, että heidän odotettiin olevan mahdollisimman vähän yhteydessä adoptiopalveluun.

Odotusaika siitä alkaen, kun hakemusasiakirjat on lähetetty lapsen syntymämaahan, siihen asti, kun tieto lapsesta tulee, muodostaa usein adoptioprosessin pisimmän vaiheen ja on odottajien näkökulmasta vaikein vaihe. Epävarmuus, voimattomuus ja odottaminen yhdessä tekevät odotusvaiheesta erityisen haastavan. Pitkä odotus tuntuisi helpommalta, jos tietäisi, kuinka kauan se kestää. Odotus oli helpointa niille, jotka lapsen syntymämaassa vallitsevien menettelytapojen perusteella tiesivät suunnilleen, kuinka kauan odotus kestäisi, ja arvio piti paikkansa. Joidenkin

kohdalla odotusaika oli venynyt jatkuvasti odotettavissa olevaan aikaan nähden, mikä koettiin hyvin stressaavaksi. Jos jonojen eteneminen alkoi eri syistä hidastua, odotus tuntui yhä enenevässä määrin hetkittäin toivottamalta.

3.2.3 Tieto lapsesta ja lapsen tapaaminen

Pitkän odotuksen tavoitteena on tietysti toivottu adoptiolapsi. Lapsi muuttuu adoptioijille todelliseksi siinä vaiheessa, kun lapsen syntymämaasta tulee tieto lapsesta adoptiopalvelunantajalle ja sieltä edelleen adoptioijille. Lapsesta kerrotaan hänen perustietonsa ja useimmiten mukana on myös valokuvia. Kun adoptioijat tutustuvat lapsiesitykseen ja näkevät kuvan hänestä, lapsi muuttuu todelliseksi henkilöksi. Sen jälkeen alkaa tämän nimenomaisen lapsen odotus. Siinä vaiheessa aletaan odottaa matkaa lapsen luo, ja tämä odotus on luonteeltaan onnellista ja toiveikasta.

”kyl se oli sitten hänen odottamista..ja hyvin iloista ja semmosta, niin kun, onnellista ja, mut jotenkin seesteistäkin, ehkä se oli helpotusta siitä että tässä on kuitenkin käynyt nyt näin hyvin että me saadankin lapsi. Ja että katsotaan sitä kuvaa että tää on aivan ihanaa ja...eikä...jaa, niin se on jäänyt kyllä hyvin iloisena aikana mieleen tai semmosena onnellisena, eikä siihen liittynyt myöskään mitään semmosia kauhukuvia tai muuta hullumpaa... et sit se oli ihan vain että tätä me lähdetään kohta hakemaan”

Onnen ja ilon tunteet ilmenevät adoptioprosessin alkuvaiheessa iloisena odotuksena ja toiveikkuutena. Vaikka prosessiin voi liittyä turhautumista ja kärsimättömyyttä, kuvitelma odotetusta lapsesta ylläpitää toivoa. Prosessin loppuvaiheessa onni huipentuu tietoon lapsesta ja lapsen tapaamiseen.

”kaksi, kolme valokuvaa saatiin (lapsesta), niin tuntui kyllä sillain että puhki tuijotettiin ne kuvat, kyl se oli sitten hänen odottamista...ja hyvin iloista ja semmosta, niin kun, onnellista ja, mut jotenkin seesteistäkin, ehkä se oli helpotusta siitä että tässä on kuitenkin käynyt nyt näin hyvin että me saadaankin lapsi.”

Pitkän passiivisen odotuksen jälkeen alkaa taas aktiivinen vaihe, kun laitetaan kaikki valmiiksi lasta varten ja tehdään matkavalmisteluja:

"nyt voi ruveta etsimään jotain vaatteita ja sänky pitäis hankkia ja kaikkea tommosta, että sitten sitä oli semmosta tekemistä, mikä täytti sitten taas sen ajan ennen hakumatkaa, että se ei tuntunut siltä että vaan naputellaan sormilla pöytään vaan siinä oli kyllä sitten kyllä puuhaa..."

Aikaa, jolloin tieto lapsesta on tullut, useimmat kuvailevat täydellisen ilon ja onnen ajaksi, jolloin he tunsivat leijuvansa pilvissä. Tiedon lapsesta koettiin melkein aina tulevan yllätyksenä, koska kukaan ei tiedä tarkasti etukäteen, milloin se tulee. Jotkut adoptioijat kertoivat, että he pyrkivät pitämään jalat maassa eivätkä antaneet tunteille ylivaltaa ennen kuin prosessi oli kokonaan päättynyt. He kokivat, että kaikki oli vielä jossain määrin epävarmaa siihen hetkeen saakka, kun he saivat lapsen, eivätkä siksi uskaltaneet iloita etukäteen.

Tieto lapsesta merkitsee usein helpotusta ja onnellista loppua odotukselle. Ensimmäisiin onnentunteisiin sekoittui pian taas epävarmuutta omasta roolista adoptiovanhempana. Usein mieleen tuli täysin luonnollisia kysymyksiä siitä, miten vanhemmuus ja perhe-elämä lähtisi sujumaan.

"mä olin koko ajan niin kuin niin epävarma sillain että, apua osaanko mä olla lapsen kanssa, koska mä olin sentään siis lasten kanssa ollut koko työikäni...//... niin että ei pitänyt niin kuin lasta sillain pelätä ja olla epävarmaa, mutta äitinä, se äidin rooli oli niin vieras"

Kun tieto lapsesta on tullut, on edessä lähtö lapsen syntymämaahan ja lapsen tapaaminen. Lapsen tapaamiseen ja yhteisen elämän alkuvaiheeseen liittyy koko tunteiden kirjo. Tilanne, jolloin adoptiovanhemmat saavat lapsen itselleen, koetaan usein byrokraattiseksi ja kliiniseksi ja hyvin tekniseksi tavaksi saada lapsi. Monien mielestä lapsi tuntui aluksi melko vieraalta, koska kyseessä todellakin on vieras lapsi, jonka adoptiovanhemmat saavat syliinsä.

"..sitten vain totesin miehelleni että ei tämä tunnu yhtään omalta, että tämä on ihan vieras ihminen...mut sekään ajatus ei tuntunut mitenkään pahalta vaan ihan luonnolliselta kun oltiin tietenkin aikamoisessa tunnekuohussa ja ihan sekaisin siitä"

Ensimmäinen todellinen kontakti lapsen ja vanhemman välillä syntyy useimmiten hiukan myöhemmin, ensimmäisten tunteikkaiden hetkien jälkeen, kun molemmat osapuolet alkavat tutustua hiukan toisiinsa. Lapsen ensimmäinen hymy, takertuminen äitiin tai isään tai yhteinen leikki koetaan hyvin merkitykselliseksi, koska ne ovat ensimmäinen merkki siitä, että lapsi alkaa rakentaa luottamuksellista suhdetta uusiin vanhempiansa. Henkinen yhteys lapsen ja vanhemman välillä alkaa syntyä siinä vaiheessa.

Koko prosessin tavoite saavutetaan, kun tulevat adoptiovanhemmat saavat lapsen syliinsä ja lapsen odottaminen on ohi. Osa adoptiovanhemmista puolestaan joutuu odottamaan vielä jonkin aikaa, että lapsen adoptio vahvistetaan lopullisesti ja että lapsesta tulee "oikeasti" heidän.

Yhteisen elämän alkuaikoina adoptiovanhemmat pyrkivät löytämään omat roolinsa ja muodostamaan suhteen lapseensa. Monien kohdalla kesti jonkin aikaa ennen kuin lapsi oli muodostanut kiintymyssuhteen kumpaankin vanhempansa. Joidenkin mielestä oli ollut yllättävän helppoa kiintyä lapseen, kun taas joillekin se oli ollut vaikeampaa. Usein tuntui luontevalta osoittaa hellyyttä lapselle ja alkaa huolehtia hänestä, mutta omaa roolia äitinä ei ollut aina yhtä helppo löytää. Monille myös arki lapsen kanssa tuli yllätyksenä. Viimeistään yhteisen arjen ensimmäiset vuodet kuitenkin saattoivat adoptiovanhemmat ja lapset lopulta yhteen.

3.2.4 Lasta ei tullutkaan

Kaikki, jotka aloittavat adoptioprosessin, eivät lopulta adoptoi lasta. Joidenkin adoptoijien odotus keskeytyy jossain edellä mainituista vaiheista. Tuloksena ei silloin ole lapsen adoptointi, koska adoptoijat ovat itse keskeyttäneet adoptioprosessinsa tai viranomaiset ovat evänneet heiltä adoptoinnin. Heille on suuri pettymys ja suru, että adoptioprosessi keskeytyy eivätkä he saakaan lasta. Surun ja menetyksen tunteet vaihtelevat

riippuen siitä, missä vaiheessa ja mistä syystä prosessi keskeytyy. Kaikki adoptioijat, joiden prosessi on keskeytynyt, vertaavat prosessin keskeytymistä keskenmenoon, josta aiheutuu voimakkuudeltaan erilaisia menetyksen ja surun tunteita. Adoptioprosessin keskeytyminen on byrokraattisesti helppoa, mutta henkisesti paljon vaikeampaa. Eräs adoptioija, jonka adoptioprosessi keskeytyi hänen tultuaan raskaaksi, kuvailee tilannetta näin:

”jouluna itse asiassa niin teinkin raskaustestin ja se näyttikin positiivista, ja ensi reaktio oli aika yllättävä siis mieheni totesi heti että no nyt se meidän lapsi jää sinne Thaimaahan, että apua että mitäs nyt tapahtuu ...//... siinä oli niin kuin henkisesti niin kuin kiinni siinä ajatuksessa että lapsi tulee tosiaan Thaimaasta ...//...ihan iloinen toki oltiin niin kuin sitten (biologisesta) vauvastakin, mutta kyllä se ensijärkytys oli aika suuri että, että tota...että tosiaan kun siihen oli niin kuin, oli sitoutunut siihen prosessiin...//...se niin kuin luopuminen tavallaan siinä oli se niin kuin, ja kyllä sitä tietenkin miettii että mitäs tässä nyt, että kauhea asia kun ei osaa iloita tästä biologisesta lapsesta että, vain niin kuin ajattelee sitä että adoptioprosessi meni pieleen...”

Iloa odottamattomasta biologisesta lapsesta varjostaa menetys, jonka adoptioprosessin keskeytyminen saa aikaan. Tässä tapauksessa tieto biologisen lapsen saamisesta aiheutti tunteen, että menetettiin tuntematon, ei vielä konkreettinen lapsi. Toisille adoptioprosessin keskeytyminen voi merkitä, että he menettävät tuntemattoman lapsen lisäksi todennäköisesti myös viimeisen mahdollisuutensa ylipäättään saada lapsi. Päätös on vaikea, jos adoptioijat joutuvat tekemään sen muuttuneen elämäntilanteen takia.

”siinä kun rupesi tuntua niin turhauttavolta, ja sitten toi meidän, toi avioliittokin rupesi rakoilemaan sitten siinä kuitenkin sen verran että, että, niin kyllä mä sitä pitkään punnitsin ja harkitsin, että halusin olla ihan varma siitä, että mutta se on ehkä se ainoa keino saada se lapsi sitten ja sitten tavallaan, että pystyykö sen kanssa elämään sitten? Mutta tota, pitkään punnittiin ja harkittiin ja puhuttiin ja ei ollut mikään helppo päätös, mutta tota, mutta ei sekään sitten tuntunut oikealta jäädä vain siihen tilanteeseen...”

Joillakin prosessi keskeytyy muusta syystä kuin heidän omasta aloitteestaan ja he jäävät ilman lasta siksi, että Suomen tai lapsen syntymämaan viranomaiset ovat katsoneet prosessin jossain vaiheessa, etteivät he sovellu adoptiovanhemmiksi. Samalla, kun he menettävät lapsen, joka on jo ollut elävänä heidän ajatuksissaan ja unelmissaan, he menettävät usein toivon siitä, että he ylipäättään saisivat lapsen. Joillakin adoptioprosessi on siinä vaiheessa edennyt jo niin pitkälle, että he ovat saaneet tiedon lapsesta, jolloin he menettävät konkreettisesti tietyn lapsen. Adoptiovanhemmuuden evääminen adoptoijilta on uskomattoman suuri pettymys ja merkitsee adoptoijille järkytystä ja kriisiä.

"...paikalla oli kaks sosiaalityöntekijää jolloin tajuttin että nyt on jotain ihan päin peetä...(asiakkaille kerrottiin että he eivät saa lasta)...se oli niin järkyttävä shokki..."

"Että mä luulen että semmoiset ihmiset jotka tosiaan on herkkiä ja kenelle niin kuin se, voi olla niin kuin siis, elämäsi tärkein kysymys (lapsen saaminen), en mä sitä voi sanoa ettei, että se ois minullakaan mikään vähäpätöisempi asia ollut, mutta se että, siis jonkun elämä voi todellakin mennä niin kuin, täysin pois raiteiltaan koko lopuksi elämää."

Adoptoijat, joiden prosessi on keskeytynyt tällaisesta syystä, ovat erityisen pettyneitä siihen, etteivät he ole saaneet tarvitsemaansa tukea tiedon saamisen jälkeen. Adoptoijat, joiden prosessi on keskeytynyt ja jotka kokevat, etteivät he ole saaneet tarpeeksi tukea ammattilaisilta, ovat myös pettyneitä omaan lähipiiriinsä, joka ei aina ymmärrä, kuinka vaikeaa on menettää lapsi, jota ei vielä konkreettisesti ollut olemassa. Adoptoijien sukulaisten ja ystävien on ollut vaikea ymmärtää, mitä menetys merkitsee adoptoijille, ja he eivät ole aina saaneet toivomaansa ymmärtämystä ja tukea.

4

Kohtaamiset ammattilaisten kanssa adoptioprosessin aikana

Kaikissa kohtaamisissa on vähintään kaksi osapuolta, ja kuvattavissa tapauksissa käsitellään adoptioijien ja ammattilaisten kohtaamista kansainvälisessä adoptioprosessissa. Seuraavassa tarkastellaan asiakkaiden kokemuksia ammattilaisten toiminnasta ja työtavasta ottamatta suoraan huomioon asiakkaan osuutta kohtaamisten muotoutumiseen. Asiakkaan ja ammattilaisen väliset kohtaamiset esitetään tässä asiakkaan näkökulmasta ja niitä käsitellään lisää teoreettisella tasolla luvussa 6.

4.1 Aidot kohtaamiset

Adoptiossa on kyseessä erittäin henkilökohtainen asia, jossa julkinen taho tunkeutuu alueelle, jota yleisesti pidetään ihmisten yksityisyyden piiriin kuuluvana, ts. perheen perustamiseen. Ammatillinen kaksoisrooli, joka on erityisesti sosiaalityöntekijöillä, mutta myös adoptiopalvelun työntekijöillä valvojina ja tukijoina, tuo oman haasteensa kohtaamisiin. Jotta adoptioprosessissa mukana olevat ammattilaiset voisivat tukea adoptoijaa tämän henkilökohtaisessa prosessissa, adoptioijan ja ammattilaisen välisen suhteen täytyy olla luottamuksellinen, mikä on erityisen tärkeää adoptioineuvonnan aikana.

"hirveen hyvä aika se neuvonta, meillä oli ihana, ihana nainen siinä, se oli niin kuin vanhempi konkari, joka suhtautui kauheen empaattisesti, että hänestä ei tullut sellaista oloa että hän tarkkaan piirailisi meitä, että...että, minkälaisia ne nyt on..että...että oli semmonen olo että ollaan tervetulleita sinne ja että hän on meidän puolella eikä niinkään että nyt meitä raahataan ja katsotaan suurennuslaseilla...//...Ne oli mukavia keskustelutilanteita hänen kanssaan."

Aidoiksi koetut kohtaamiset yhdistetään ammattilaisen persoonaan ja ammattitaitoon. Useimmiten adoptoijat kertovat, että heidän sosiaalityöntekijänsä on ollut mukava ja sydämellinen. Aidot kohtaamiset kytkeytyvät adoptoijien mielessä sosiaalityöntekijän persoonallisuuteen, ja monet ovat tyytyväisiä ja kiitollisia saatuaan juuri kyseisen sosiaalityöntekijän hoitamaan asiaansa. Toisena seikkana mainitaan ammattitaito ja osaaminen. Aidon kohtaamisen kokeneet iloitsivat tapaamisista usein etukäteen ja tulivat niistä kotiin hyvillä mielin.

"Meillä oli semmoinen kiva sosiaalityöntekijä, tosi ihana tyyppi, sellainen kun just meille sopiva, aika semmoinen, niin kuin, empaattinen ja sitten taas toisaalta jos ois ollut tarpeeksi, niin kuin, tiukkakin tietyissä asioissa, että mun mielestä se meni hyvin ja siitä jäi kaikinensa hyvin semmoinen hyvä, positiivinen kokemus, siitä neuvonnasta, niin se oli niin kuin mun mielestä aika kiva."

"meillä oli hirveän hyvä kontakti häneen (sosiaalityöntekijään), niin että oli kiva tulla keskustelemaan...//... iloitsin tapaamisista jo ennakkolta, aina oli kuitenkin vähän jännää aluksi, kun ajatteli, että on ehkä vastannut väärin, mutta hän oli hyvä siksi, että hän sanoi ...//... että tämä ei ole mulle mikään testi siitä, minkälainen olen, vaan että me keskustellaan siitä, ja jos mä en heti vastannu, hän antoi muita näkökulmia kaikkeen, että ei oikeestaan ollut ehkä mitään tarkkaa oikeaa vastausta vaan...hän auttoi mua näkemään muita näkökantoja"

Sosiaalityöntekijän työskentelytapa, jossa heijastuu hänen kykynsä empatiaan ja asiakkaan kuuntelemiseen, tuntuu olevan keskeinen tekijä kokemuksissa, joissa sosiaalityöntekijä on koettu hyväksi ja sellaiseksi, joka saa syntymään aitoja kohtaamisia. Kaikki adoptoijat, joiden suhde sosiaalityöntekijään oli ollut vuorovaikutteinen ja luottavainen, kokivat saaneensa tukea henkilökohtaiseen prosessiinsa. Ammattilainen käyttää omaa persoonallisuuttaan tasapainoillessaan viranomaistehtävän hoitamisen ja empaattisen, henkilökohtaisen työskentelytavan välillä. Näin sekä työskentelytapa, asenne, ammattitaito ja persoonallisuus vaikuttavat kohtaamiseen asiakkaan kanssa.

Eniten aitoja kohtaamisia kerrotaan toteutuneen adoptioeuvonnan aikana, mikä ei ole yllättävää, koska silloin tapaamisia on paljon ja ne ovat henkilökohtaisia. He, joilla oli hyviä kokemuksia sosiaalityöntekijän kanssa pidetyistä tapaamisista, toivoivat usein, että samantyyppinen yhteydenpito jatkuisi adoptiopalvelun kanssa odotusvaiheen aikana. Odotusvaiheelle on kuitenkin tyypillistä, että tapaamisia ammattilaisten kanssa on vähän, mistä luonnollisesti seuraa, ettei yhteydenpito ole yhtä intensiivistä ja henkilökohtaista. Koska tapaamisia on harvoin, niiden laatu kuitenkin merkitsee erityisen paljon.

”sen mä muistan että kun me vietiin niitä papereita tuonne...//...niin hän (adoptiopalvelun työntekijä) mukavasti siinä ehti meidän kanssa jutella, hän katsoi niitä papereita ja kuvia, ja se oli hyvin mukava, että mieheni kanssa sanoikin että no, kyllähän se on mukava ihminen että, kun mä olin puhunut tästä työntekijästä paljon hänelle niin tota, hän tiesi sitten minkälaisen ihmisen kanssa ollaan, ja tota, että hyvältä näyttää ja näin...”

Suhteen laadulla omaa asiaa hoitavaan vastuuhenkilöön katsottiin olevan merkitystä sen suhteen, kuinka hyvin asiaa hoidettiin. Aito ja henkilökohtainen kohtaaminen sai asiakkaan tuntemaan itsensä rauhallisemmaksi ja uskomaan siihen, että myös hänen asiaansa hoidettiin parhaalla mahdollisella tavalla. Siksi adoptoijien mielestä oli tärkeää olla hyvissä väleissä ammattilaisten kanssa prosessin aikana.

Adoptiopalvelun kanssa onnistuneiksi koettiin pääasiallisesti tapaamiset, joissa adoptiopalvelun työntekijä antoi henkilökohtaisesti tiedon lapsesta. Tapaaminen sen jälkeen, kun tieto lapsesta oli saapunut, oli yleensä hyvin positiivinen, ja asiaa hoitava henkilö eläytyi useimmiten tilanteeseen koko sydämestään.

”silloin kun mentiin sitten ...//... katsomaan niitä papereita ja valokuvia niin, että silloin saatiin kyllä kivoaa kohtelua...//...he eli niin täysillä sydämestään mukana tämä ihminen joka ne esitteli. Ne on varmaan heidän semmosia parhaita hetkiä kun sitten lopuksi, on vaan niin kuin puhdasta iloa ja iloa ja onnea...”

4.2 Neutraalit kohtaamiset

Monia adoptioprosessin aikaisia kohtaamisia voidaan kuvata neutraaleiksi. Ne ovat kohtaamisia, joilla ei ole ollut suurta merkitystä asiakkaalle. Kokemukset näistä kohtaamisista eivät ole olleet positiivisesti eivätkä negatiivisesti latautuneita. Sosiaalityöntekijän todettiin hoitaneen tehtävänsä adoptioeuvonnan aikana, ja adoptoijat kokivat tullessa riittävän hyvin toimeen hänen kanssaan. Seuraavassa esimerkissä adoptoija olisi toivonut hieman lämpimämpää kohtelua osakseen:

"...sitten tuli tää, tää sosiaalityöntekijä ja tota, semmoinen hyvin virallinen ja ajattelin että, ensimmäinen, niin kuin, semmoinen oli että sitten työasioita hänen kanssaan voisi hyvin hoitaa, // ,mutta että hm..että ei tästä kovin helposti, ei kovin ... kovin henkilökohtaisista asioista, että hän oli vähän niin kuin, semmoinen tota, semmoinen, virallisen oloinen, tai sellainen, ei vois sanoa että olisi kovin herttainen ja, tota, mutta sitten, kyllä siinä, ainakin asiassa eteenpäin mentiin"

Odotusvaiheen aikana kohtaamiset olivat usein neutraaleja, ja monessa tapauksessa palvelua pidettiin asiallisena. Monille oli tästä huolimatta jäänyt sellainen tunne, että he olivat vain tapaus muiden joukossa, ja että adoptiopalvelun asiakkuus oli kasvotonta, koska suurin osa yhteydenpidosta hoidettiin sähköpostilla tai puhelimitse. Joidenkin adoptoijien mielestä tämä oli hyvä tapa hoitaa asiaa odotusvaiheen aikana, kun taas toiset toivoivat enemmän tukea ja henkilökohtaisempaa palvelua.

4.3 Kohtaamattomuus

Kohtaamattomuudella tarkoitetaan seuraavassa tapaamisia, joissa ammattilaisella ja adoptoijalla on kontakti (henkilökohtaisesti / puhelimitse / sähköpostitse), mutta he eivät jostain syystä kohtaa toisiaan psyykkisellä tasolla. Adoptoijat ovat kokeneet nämä tapaamiset sellaisiksi, että he eivät tulleet kohdelluiksi toivomallaan tavalla, he kokivat tullessa omassa tilanteessaan väärinymmärretyiksi tai kokivat tilanteen suorastaan siten, että viranomaiset olivat heitä vastaan.

Yksi esimerkki lievästä kohtaamattomuudesta on tilanne, jossa adoptoijaa ei nähdä tulevan adoptiovanhemman roolissa vaan toisena ammattilaisena. Kohtaaminen toteutuu silloin väärällä tasolla, eikä asiakas saa tukea henkilökohtaiseen prosessiinsa:

"mua ei otettu ehkä semmoisena niin kuin tulevana vanhempana siinä huomioon, että enemmänkin sitten niin kuin ammattilaisena, kasvatusalan ammattilaisena, sitten, vaikka mä sanoinkin sitten ihan suoraan siinä sitten, tälle sosiaalityöntekijälle, että mä toivoisin että mua kuunneltaisiin ihan niin kuin tulevana adoptiovanhempana, että ei se (ammatti) tee musta yhtään sen varmempaa vanhempaa"

Sellaisiakin kokemuksia tuli esille, että puolisoita kohdeltiin eri tavalla adoptioprosessin aikana mm. siten, että naisen rooli vaikutti olevan adoptioneuvonnassa tärkeämpi, ja että neuvonnassa keskityttiin adoptioäidin rooliin. Miesten aktiivinen toiminta prosessin edistämiseksi koettiin myös naisten toimintaa tehokkaammaksi.

"siinä neuvonnassa niin kuin hyvin eri tavalla niin kuin kohdeltiin mun mielestä niin kuin, tulevaa adoptioisää ja tulevaa adoptioäitiä, että, jotenkin äiti oli niin kuin sillä tavalla kovemman niin kuin syynin alla, että kaikki mitä isä sanoi oli hienoa ja jees, mä oon tässä mukana, että jotenkin silleen vähän vanhanaikaista"

Koska tapaamisia on odotusvaiheessa harvoin ja suurin osa yhteydenpidosta hoidetaan puhelimella, sähköpostilla tai kirjeitse, on olemassa suuri vaara, että syntyy väärinkäsityksiä ja siten myös kohtaamattomuutta. Joku kuvasi tällaista kokemusta luonnehtimalla puhelimen toisessa päässä olevaa ammattilaista koneihmiseksi. Adoptoijat kaipasivat myös odotusvaiheessa empaattista ja henkilökohtaista kohtaamista, joka olisi mielellään saanut toteutua henkilökohtaisina tapaamisina.

"ylipäättään tämä on prosessi, miten sen nyt sanoisimme, jossa on aika paljon tunteita ja musta tuntui, että siellä ei ollut ihan oikeanlainen ihminen oikealla paikalla, että ei ollut niin kun ihmis-ihminen sillä tavalla..//..hän vastasi silleen ihan lyhyesti, että jos sinusta tämä odotus tuntuu liian raskaalta, voit ottaa yhteyttä adoptiokuraattoriin tai jotain sellaista, ja silloin musta tuntui, että"

hän ei osannut, että hän ei niin kun voinut ymmärtää, että eihän tämä tarkoita sitä, että pitäisi mennä hullujenhuoneeseen, että mua alkaa väsyttää tää odottaminen, tämähän on aika herkkä asia kuitenkin, täytyisi olla sellainen henkilö, joka osaa, joka on niin kuin empaattinen odottajien suhteen, että tämähän on todella raskasta, raskasta just joillekin..."

Joskus ammattilaiselta puuttuu aitoa kiinnostusta ja ennakkoluulottomuutta asiakkaan kohtaamisessa. Asiakas kokee, ettei hänellä ole mahdollisuutta tulla nähdyksi ja kuulluksi, tai että ammattilaisella on ennakkokäsityksiä tai erityisiä asenteita, jotka heijastuvat kohtaamisessa.

"todellisuudessa hän ei ollut kiinnostunut meidän perheestä eikä meistä, vaan hän, enemmän hän oli kiinnostunut vioista, että voisko löytää jotain mikä olisi, niin kuin, mörö, löytyisi kaapista luurankoja tai jotain tämmöstä"

Asiakkaat kokevat ärsyttävänä ja epämieluisena sen, jos heitä ei kuulla, koska ammattilainen antaa sen kuvan, että hänellä on oikeat vastaukset ja hän tietää totuuden. Joissakin tapauksissa adoptoija koki, että ammattilainen ylitti omat ammattiosaamisensa rajat ja teki "diagnooseja" tai johtopäätöksiä asiakkaan elämässä aikaisemmin tapahtuneen perusteella, kuuntelematta ensin asiakkaan näkökulmaa.

"minulle kerrottiin miltä vanhempani kuolema oli minusta lapsena tuntunut kysymättä minun kokemuksiä"

Joskus adoptoijat kaipasivat ennakkoluulottomampaa tai avoimempaa tapaa keskustella asioista ilman ennakkokäsityksiä siitä, kuinka asiat olivat tai siitä, minkälainen yhteys niillä oli adoptoijien tilanteeseen.

"no siis ihan mukava ihminen meillä siellä oli, mutta selkeästi semmoisen niin kuin koulutuksen läpikäynyt, että mitkä on niitä oikeita totuuksia adoptiosta ja, mitkä ei, se on semmoinen mikä mua niin kuin ärsyttää...//... just niin kuin semmoinen tiettyjen totuuksien niin kuin, tai niin kuin yksien oikeiden vastauksien korostaminen"

"mun mies on niin kuin tällaisesta perinteisestä ydinperheestä ja minä en, niin sitten ne kysymykset tuli aina sieltä tällaisia ...//... että kapinoitko sä sitten hirveesti ja tuntuks se että sä ryyppäsit siellä viikonloput kadulla ...//... se heti niin kuin oletti että okei että sä oot niin kuin rikkinäisestä perheestä, niin sulla on varmaan, sä oot varmaan ollut tämmöinen ja tämmöinen, ja silloin taas niin kuin miehelläni, joka on ydinperheestä, niin kysymykset oli semmoisia että no mitäs kivaa sä sitten kavereittesi kanssa teit? ...//... se oli niin kuin, heti sellainen olettamus...//... niin kuin että tekee semmoisia hassuja johtopäätöksiä..."

Hakija, jolla oli ollut positiivinen ennakoasenne adoptioeuvontaan ja joka oletti neuvonnan olevan avointa terapiamaista keskustelua sosiaalityöntekijän kanssa, pettyi huomattessaan, että sosiaalityöntekijä pyrki murtamaan hänet repimällä auki vaikeita asioita, mutta ei kuitenkaan ollut valmis käsittelemään niitä loppuun saakka.

"se neuvonta oli semmosta hajota ja hallitse, että meistä tuntu että mitä, ei nyt ilkeesti mutta mitä dramaattisemmin asiat tiputettiin, sai shokkiin ehkä ja sai katumaan että oli lähtenyt tähän prosessin ...//... se on aina ollu mulle vieras ajatus tommonen hajota ja hallitse mentaliteetti, että selkeesti sitä se prosessi oli ja me todella jäätiin miettimään sitä että mitä tällä haetaan...//... ja sit jos miettii että monet on katkeria niin mä luulen et siellä on tapahtunut sellasia asioita että on revitty jotain asioita auki, kasaamatta takasin."

Kohtaamattomuuteen liittyviä tekijöitä ovat ammattilaisten työskentelytavan ja asiakkaaseen suhtautumisen lisäksi myös avoimuuden puute. Ammattilaisissa ilmennyt avoimuuden puute aiheutti lisää epävarmuutta adoptiojien prosessiin. Tämä saattoi liittyä sekä asiakkaaseen kohdistuviin odotuksiin, että siihen, mitä arvioitiin ja millä tavalla, tai siihen, ettei ammattilainen kyennyt kertomaan prosessin etenemisestä. Avoimuuden puutteen asiakkaat kokivat siten, että ammattilaisella oli tietoa, jota hän salasi. Se saatettiin kokea myös niin, että organisaation päätöksentekoa ei pidetty avoimena tai että ei ollut tietoa siitä, kuka kuului asiakkaan tapausta käsittelevään työryhmään ja mitä tahoja konsultoitii. Jotkut adoptiojista, jotka olivat olleet tyytymättömiä johonkin prosessin vaiheeseen, kokivat,

etteivät he olleet saaneet tietoa kanavista, joita voisivat käyttää ilmaistakseen tyytymättömyytensä, ja siitä, kenen puoleen voisivat kääntyä mahdollisen valituksen tekemistä varten.

Osa adoptoijista, jotka olivat kertoneet avoimesti ja rehellisesti adoptioprosessin aikana omista asioistaan, koki tullessa petetyksi, kun näitä tietoja oli käytetty heitä vastaan, viranomaisten mukaan lapsen edun nimissä. Adoptoijat, jotka olivat kokeneet, että heidän luottamuksensa oli petetty, ja jotka olivat omien sanojensa mukaan hyvässä uskossa kertoneet yksityiselämästään, totesivat, että olisi ollut parasta olla hiljaa ja paljastaa itsestään niin vähän kuin mahdollista.

4.4 Tapaamisten puute

Tapaamisten puutteella tarkoitetaan sellaisia adoptioprosessin aikaisia tilanteita, joissa adoptoijat olisivat toivoneet tai tarvinneet enemmän yhteydenpitoa ammattilaiseen, mutta joissa tapaamiset olivat jostakin syystä jääneet toteutumatta.

Adoptioneuvonnan aikana yhteydenpito sosiaalityöntekijän kanssa on intensiivistä, kun taas odotusvaiheessa se useimmiten päättyy kokonaan tai lähes kokonaan. Asiakkuus muuttuu muotoaan merkittävästi, kun adoptoija siirtyy adoptiopalvelun asiakkaaksi. Muutos koetaan usein siten, että aiemmin adoptoija tunsivat tulevaisuutta kohdatuksi henkilökohtaisesti ihmisenä, mutta muuttuvansa sitten tapaukseksi monien muiden joukossa.

"kysyinkin että ettekö halua tavata? – No ei kuin riittää kun lähetätte niitä papereita vaan. Olin vähän siitä yllättynyt..että ai... eikö niitä kiinnosta se että millaiset ihmiset täällä on ..."

Odotusvaiheen aikana adoptiopalvelun asiakkaista suurin osa toivoi enemmän jonkinlaista yhteydenpitoa. Useimmiten tämä ilmaistiin tarpeena saada lisätietoa, mutta samalla se kertoi tarpeesta saada tukea aitojen kohtaamisten muodossa myös tässä adoptioprosessin vaiheessa. Odotus on yksinäistä suurimmalle osalle adoptoijista, kun edes tietoa ei ole saatavilla. Monet olivat toivoneet, että he olisivat voineet piipahtaa adoptiopalvelussa, jossa heidät olisi tunnettu ja jossa he eivät olisi olleet vain pelkkä nimi vailla

kasvoja. Kokemus olemisesta pelkkä numero tai asiakirja monien muiden joukossa synnytti ajatuksen, että adoptioijan tapaus on unohdettu tai että hakemus on eksynyt väärään pinoon.

Sosiaalityöntekijän kanssa koetun intensiivisen yhteydenpidon jälkeen adoptioijat muistivat häneen liittyvät pienetkin tapahtumat adoptioevonnan päätyttyä, kuten esim. että sähköpostiin, jossa he kertoivat sosiaalityöntekijälle tiedon lapsesta saapuneen, ei koskaan tullut vastausta. Nämä kokemukset paljastavat, että suhde sosiaalityöntekijään on usein ollut tärkeä, ja että asiakas kokee muuttuvansa pelkäksi tapaukseksi muiden joukossa, kun sosiaalityöntekijällä adoptioevonnan päätyttyä ei enää ole aikaa kohdella adoptiojaa samalla tavalla kuin aiemmin.

Vaikuttaa siltä, että adoptiopalvelun asiakkuuteen liittyvät odotukset odotusvaiheen aikana ovat hyvin epäselviä, ja että asiakkaan on vaikea tietää, missä määrin hänen on toivottavaa pitää yhteyttä adoptiopalveluun ja minkälaista tukea sieltä on saatavissa. Samalla, kun tuen tarve on suuri, monet tulkitsevat adoptiopalvelun viestin niin, ettei yhteydenpito ole erityisen toivottavaa, ja monet kertoivat vältelleensä yhteydenottoa monissa asioissa. Suurin osa sen sijaan haki tietoa internetistä tai muilta adoptiojilta.

"kyllä mä nyt pääsääntöisesti musta tuntui että ihan hyvin oli se kontakti, mutta mä en kauheesti sinne soittanutkaan, että mä aika paljon sähköpostin kautta sitten toimin kun mä tiesin että heilläkin on niin kuin aika kiirettä ja silleen, ja yritin antaa sitä työrauhaa sitten omalta osaltani enkä halunnut lukeutua näihin hysteerisiin adoptiovanhempiin sitten, että, että sitten joitakin juttuja oli kun me mietittiin sitä kohdemaan vaihtoa, niin siinä kohteli jotenkin, ei tullut niin kuin semmoista oikein vastakaikua sieltä sitten, että, että se oli ehkä semmoinen, semmoinen että siinä ei niin kuin saanut kunnolla sitä tietoa, ja sitten suhtauduttiin just sillä lailla, että mä olin niin kuin...hysteerisiä tulevia adoptiovanhempia, jotka sitten miettii kaikkea"

"siellä (adoptionpalvelussa) oli semmoinen asenne et korostettiin sitä et olkaa te vaan kotona ja odotatte ja me ilmoitetaan sitten, tyytykää nyt tähän"

Tapaamisia olisivat kaivanneet eniten he, jotka olivat kokeneet vaikeita tilanteita adoptioprosessin aikana tai joiden prosessi oli keskeytynyt. Nämä adoptioijat olisivat toivoneet enemmän tukea viranomaiselta tai järjestöltä, jonka asiakkaita he olivat. Vaikka he, joita ei ollut hyväksytty adoptiovanhemmiksi, tunsivat itsensä monella tapaa petetyiksi, he toivoivat kuitenkin, että organisaatio olisi kantanut vastuuta ja tarjonnut heille aktiivisesti tukea, jota he tarvitsivat ensimmäisen shokkivaiheen jälkeen. Näin kuvaa eräs haastateltava tilannetta siinä vaiheessa, kun häntä ei ollut hyväksytty adoptiovanhemmaksi ja hän olisi toivonut saavansa tukea:

"kyllä mä oon silti sitä mieltä että vastuun täytyy kantaa työstään ja siinä mielessä niinku...//... joku follow-up soitto, että vaikka hän olisi soittanut niin en mä olis kokenu sitä huonona asiana missään nimessä...//...että en mä tarkota että mä haluaisin sen ihmisen tukiryhmään...//...Mutta että se organisaatio, että onhan siellä niinku muitakin ihmisiä todennäköisesti. Ja pakko olla, ja pitäisikö siellä olla joku sitä varten "

Kun tukea ei saada tällaisen tapahtuman jälkeen, asiakas jää yksin monine kysymyksineen, joihin hän ei koskaan saa vastausta. Sen jälkeen riippuu myös täysin hänen omasta kyvystään, pystyykö hän hakemaan tukea muualta.

5

Asiakasnäkökulma

Seuraavissa luvuissa tutkimuksen tuloksia käsitellään teoreettisella tasolla. Tässä luvussa pohditaan aluksi käsitteitä 'asiakas' ja 'palveluiden käyttäjä' sosiaalityössä ja adoptioprosessissa. Samalla määritellään asiakasnäkökulma tutkimuksen ja käytännön työn kehittämisen lähtökohdaksi.

Adoptioprosessin aikana adoptoijat ovat pääsääntöisesti kahden eri palvelun asiakkaita. Adoptioneuvontavaiheen aikana he ovat oman kotikuntansa sosiaalitoimen tai Pelastakaa Lapset ry:n asiakkaita, jolloin vastuuhenkilönä toimii sosiaalityöntekijä. Sen jälkeen adoptoijat siirtyvät adoptiopalvelunantajan asiakkaiksi, jolloin heitä palvelee adoptiosihteri tai adoptiovastaava adoptiopalvelusta riippuen. Adoptiopalvelunantajana voi kansainvälisissä adoptioasioissa toimia kunnan sosiaalitoimi tai muu yhteisö, joka on saanut siihen luvan sosiaali- ja terveysministeriöltä (Laki lapseksi ottamisesta 1985/153). Pelastakaa Lapset ry. ja Interpedia ry. ovat rekisteröityjä yhdistyksiä ja kansalaisjärjestöjä, kun taas Helsingin kaupungin sosiaalivirasto on kunnallinen adoptiopalvelunantaja.

5.1 Asiakas vai palveluiden käyttäjä?

Puhuttaessa henkilöistä, jotka käyttävät sosiaalipalveluita, voidaan asiayhteydestä riippuen käyttää mm. käsitteitä 'asiakas' tai 'palveluiden käyttäjä'. Suomen kielessä käytetään yleisesti sanaa 'asiakas', kun taas ruotsin kielessä käytetään perinteisesti sanaa 'klient' (esim. lainsäädännössä), mutta yhä useammin 'brukare'. Käsite 'asiakas' on kuitenkin harhaanjohtava, kun on kyse julkisesta palvelusta, koska palvelun käyttäjä ei useinkaan pysty itse valitsemaan palveluntuottajaa (Printz 2003, 52). Asiakas on henkilö, joka voi itse valita palveluntuottajan sekä sen, milloin asiakkuus alkaa tai päättyy, kun taas sosiaalipalvelujen 'käyttäjä' ei aina voi tehdä sitä esim. lastensuojelutarpeen selvitystä tehtäessä tai anottaessa etuisuuksia, kuten toimeentulotukea. Adoptioasioissa adoptoijat voivat kylläkin keskeyttää adoptioprosessinsa milloin vain, jos he eivät ole tyytyväisiä samaansa

palveluun. Mutta se ei ole kuitenkaan realistinen vaihtoehto, koska silloin he luopuvat myös mahdollisuudesta saada adoptoida lapsi.

Käsite 'asiakas' on ongelmallinen julkisella sektorilla myös siksi, että valtio ohjaa hyvin vahvasti toimintaa ja palvelua. Sosiaalipalvelun varsinainen asiakas voi myös olla lapsi, vanhus tai henkilö, jonka toimintakelpoisuutta on rajoitettu, ja he eivät välttämättä pysty vaatimaan oikeuksiaan (Ketola 1996, 172-173). Kun on kyse palveluista, joita kunnat ostavat yksityisiltä tai kolmannen sektorin palveluntuottajilta tarjotakseen niitä asukkailleen, varsinainen asiakas on kunta, joka maksaa palvelusta. Henkilöt, jotka varsinaisesti käyttävät palvelua, ovat palvelun käyttäjiä.

Suomen lainsäädännössä käytetään käsitettä 'asiakas' ja sillä tarkoitetaan laissa sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista (2000/812) *"sosiaalihuoltoa hakevaa tai käyttävää henkilöä"*. 'Palveluiden käyttäjä', ruotsiksi 'brukare' ja englanniksi 'user', olisi kuitenkin sopivampi käsite, koska 'palveluiden käyttäjä' viittaa henkilöön, jolla ei ole mahdollisuutta valita palveluntuottajaa, mutta joka pystyy jossain määrin vaikuttamaan julkiseen palveluun (Brukarmedverkan i socialtjänstens kunskapsutveckling 2003, 27). Käytän kuitenkin pääasiassa käsitettä 'asiakas', koska se on suomen kielessä vakiintunut ja puhutaan esim. asiakasnäkökulmasta.

5.2 Kuka on asiakas adoptioprosessissa?

Käsite 'asiakas' saa uuden ulottuvuuden ja haasteen, kun on kyse lastensuojelutyöstä. Voi syntyä epävarmuutta siitä, onko asiakas lapsi, lapsen huoltaja vai molemmat (Brukarmedverkan... 2003, 19). Ruotsin sosiaalihuollon hallituksessa on todettu, että: *"On epäselvää, kuka on varsinainen palveluiden käyttäjä sosiaalitoimen lasta koskevassa asiassa, ja sen ratkaisee lapsen ikä ja kehitystaso sekä olosuhteet kulloisessakin tapauksessa"* (Brukarmedverkan... 2003, 27).

Kaikissa lasta tai perhettä koskevissa toimenpiteissä on aina otettava ensisijaisesti huomioon lapsen etu (YK:n lapsen oikeuksien sopimus; Lastensuojelulaki 417/2007), mutta samalla kaikki osapuolet ovat palveluiden käyttäjiä. Sosiaalihuollon asiakkaan asemaa ja oikeuksia

koskevan lain 10 §:ssä (2000/812) *"kaikissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon toimissa, jotka koskevat alaikäistä, on ensisijaisesti otettava huomioon alaikäisen etu"*. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (artikla 21) todetaan myös, että adoptioissa ensisijainen huomio kiinnitetään lapsen etuun, eivätkä mitkään muut edut saa olla tärkeämpiä.

Ensisijaisesti on siis valvottava alaikäisen, ts. adoptoitavan lapsen etua. Kansainvälisessä adoptioprosessissa suurimman osan aikaa, ts. ennen kuin adoptoijat saavat tiedon lapsesta, ei vielä ole kyse jostain tietystä lapsesta, vaan yleisesti lapsesta, jonka etu on turvattava. Siksi lapsi ei ole asiakas, vaan yleistä lapsen etua valvotaan ammattilaisten työn lapsinäkökulman kautta. Sosiaalihuollon mukaan (2003) on yleensä parempi käyttää käsitettä 'lapsinäkökulma', kun tuotettavassa palvelussa on kyse lapsia koskevista asioista. Työssä lapsinäkökulma tarkoittaa kykyä ymmärtää lapsen tilanne ja nähdä tehtävät päätökset lapsen näkökulmasta.

Adoptioeuvontaa ei kuitenkaan määritellä sosiaalihuoltolaissa (710/1982) lastensuojeluksi, vaan muuksi sosiaalipalveluksi. Adoptioeuvontaa on annettava kaikille adoption osapuolille (adoptoitavalle lapselle, biologisille vanhemmille ja tuleville adoptiovanhemmille). Kansainvälisissä adoptioissa adoptioeuvontaa annetaan maassamme ennen adoptiota, de facto vain tuleville adoptiovanhemmille, kun taas vastuu kahden muun osapuolen valmentamisesta on lapsen syntymämaan viranomaisilla.

Koska adoptioprosessissa ei suurimmassa osassa sen kestoaikaa ole vielä kyse jostain tietystä lapsesta ja hänen edustaan, asiakasnäkökulmaa voidaan ja sitä pitää tarkastella laajemmin kuin vain lapsen edun näkökulmasta. Adoptiovanhemmat ovat käytännössä tekemisissä sosiaalityöntekijän ja adoptiopalvelun kanssa, lapsi puolestaan ei vielä ole konkreettinen asianosainen. Kansainvälisessä adoptioprosessissa palveluiden käyttäjiä ovat meillä (lapsen vastaanottajamaana) siten aikuiset, jotka haluavat adoptoida lapsen (adoptoijat).

Kansainvälisessä adoptioprosessissa adoptoijat ovat paitsi sosiaalipalvelun asiakkaita adoptioeuvonnassa, myös adoptiopalvelunantajan palveluiden käyttäjiä tai asiakkaita. Käsite 'asiakas' voi olla oikea adoptiopalvelunantajan suhteen, koska asiakkaalla on mahdollisuus valita, mitä kolmesta

adoptiopalvelunantajasta hän käyttää. Adoptiopalvelunantajan palveluiden käyttäjästä voidaan käyttää käsitettä 'asiakas', mutta ei samassa merkityksessä kuin 'kuluttaja' kaupallisessa mielessä, koska toiminta perustuu lapsen etuun.

Lapsen etu on ensisijainen adoptiota koskevassa lainsäädännössä ja kansainvälisissä sopimuksissa. Mutta kaikilla adoptioprosessin muillakin osapuolilla on oikeuksia. Palveluiden käyttäjillä, ts. adoptioijilla on prosessissa oikeus tietoon, tukeen ja kustannusten läpinäkyvyyteen. Vaikka adoptioijien oikeuksia on valvottava palveluiden käyttäjän oikeutena saada hyvää palvelua, ei kellekään voi koskaan olla "oikeutta saada adoptoida". Jos sellainen oikeus olisi, se merkitsisi oikeutta toiseen ihmiseen, joka olisi adoptioijien oikeuksien kohde. Lapsen tarpeet ovat adoption ainoa laillinen peruste, ei koskaan adoptioijien oikeus. Adoptioija ei voi siksi vaatia oikeutta saada lapsi, jos ei ole adoptiota tarvitsevaa lasta. (Lammerant & Hofstetter 2007)

Sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista annetun lain (2000/812) mukaan asiakkaalla on oikeus saada sosiaalihuollon toteuttajalta laadultaan hyvää sosiaalihuoltoa ja hyvää kohtelua, *"jossa otetaan huomioon asiakkaan toivomukset, mielipide, etu ja yksilölliset tarpeet sekä hänen äidinkieltensä ja kulttuuritaustansa"*. *"Sosiaalihuoltoa toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon asiakkaan toivomukset ja mielipide ja muutoinkin kunnioitettava hänen itsemääräämisoikeuttaan"*. Lain mukaan (Laki lapseksiottamisesta 153/1985, § 16, § 19) sekä adoptioeuvontaa antava taho että adoptiopalvelunantaja ovat velvollisia tukemaan adoptioijia ennen adoption vahvistamista ja sen jälkeen. Laki ei erottele toisistaan erityyppisiä tukia, mutta psykososiaalista tukea voidaan pitää hyvin tärkeänä, koska se vaikuttaa adoptiovanhemmuuteen ja sitä kautta adoptoidun lapsen etuun.

Koska lapsi pystyy harvoin puhumaan puolestaan, lastensuojelussa kannetaan yleensä huolta siitä, ettei lapsia kuulla tarpeeksi. Adoptioasioissa korostetaan lapsen etua erityisen paljon, koska lapsi on kaiken muun lisäksi tuntematon ja näkymätön osapuoli prosessissa. Voiko siksi käydä niin, että ainoastaan lapsen ääni tulee kuulluksi? Kuuluuko palveluiden käyttäjien ääni tulevina adoptiovanhempina tarpeeksi? Adoptioijia ei yleensä nähdä erityisen suojattomina tai valtaa vailla olevina palveluiden käyttäjinä, joiden

etuja on valvottava. Simmondsin ja Haworthin (2000, 261-263) mukaan heillä päin vastoin on usein taloudellisten resurssiensa, sosiaalisen asemansa ja koulutuksensa ansiosta valtaa yhteiskunnassa. Samalla he ovat vailla valtaa omassa tilanteessaan, koska eivät pysty perustamaan haluamaansa perhettä.

Pohjola (1990) viittaa ammattilaisten ja päättäjien keskuudessa vallalla olevaan taipumukseen puhua myönteisin käsittein palveluiden abstraktista tai yleisestä käyttäjästä esim. palveluita suunnitellessaan. Samanaikaisesti konkreettinen asiakas tarpeineen ja mielipiteineen koetaan usein ongelmallisena. Tämän ajatuskulun mukaan voidaan ajatella, että sen lisäksi, että lapsi on ”hiljainen” eikä ole läsnä, tullaan myös yleistäneeksi kaikkien adoptoitujen lasten tarpeet. Siksi lapsen etujen ajaminen on helppoa yleisellä tasolla, mutta muodostaa samalla haasteen yksittäisissä adoptioasioissa, kun ei tunneta tietyn lapsen tarpeita. Adoptoijat sen sijaan ovat konkreettisia asiakkaita, jotka usein koetaan vaativiksi (esim. Högbacka 2008).

5.3 Asiakasosallisuus palveluiden tuotannossa ja tutkimuksessa

Samalla, kun palveluiden käyttäjällä on oikeus hyvään palveluun, *”asiakkaalle on annettava mahdollisuus osallistua ja vaikuttaa palvelujensa suunnitteluun ja toteuttamiseen”* (Laki sosiaalihuollon asiakkaan asemasta ja oikeuksista 812/2000). Tämä palveluiden suunnitteluun ja toteuttamiseen osallistuminen edellyttää yhteistyötä palveluiden käyttäjien kanssa käyttäjän vaikuttamisen tai osallistumisen muodossa. Riippumatta siitä, otetaanko asiakasnäkökulma palveluiden tuottamisessa tai tutkimuksessa, asiakasnäkökulma voi olla vain asiakkailla itsellään ja vain palveluiden käyttäjät itse voivat ilmaista sen.

Asiakasnäkökulmalla ja käyttäjän vaikuttamisella en tarkoita asiakkaan ja ammattilaisen välistä vuorovaikutusta yksilötasolla, vaan sitä, että asiakkaat ovat mukana suunnittelemassa tarjottavia palveluita. Yksilötasolla Mönkkönen (2007) puhuu asiakaslähtöisestä työskentelytavasta, mikä tarkoittaa sitä, että noudatetaan pitkälti asiakkaan tahtoa. Se ei kuitenkaan ole tarkoituksenmukaista työssä, jossa lapsinäkökulman tulee olla ohjaava (tätä keskustelua jatketaan seuraavassa luvussa). Asiakasnäkökulma

tarkoittaa työssä enemmänkin organisaatioiden näkemystä palveluiden käyttäjien tarpeista ja tahtoa kuulla heidän ääntään.

Asiakkaalla oleva tieto voidaan määritellä kokemusperäiseksi, joka täydentää ammattimaista tai tieteellistä näkemystä. Käyttäjän kokemukset kertovat siitä, kuinka käyttäjä on kokenut tietyn palvelun sellaisena kuin hän itse sitä kuvailee. Kyseessä voi olla palvelun saatavuus, saatu kohtelu tai palvelun tehokkuus. Valta ja valtarakenteet ovat sosiaalityössä keskeisiä käsitteitä, ja vallan esilletuomiseksi ja analysoimiseksi on tärkeää, että kaikki osapuolet saavat äänensä kuuluville (Brukarmedverkan... 2003, 11-12).

Asiakasnäkökulmalla voidaan tutkimuksessa tarkoittaa eriasteista palveluiden käyttäjän osallistumista tutkimusprosessiin. Asiakas voidaan ottaa mukaan prosessin eri vaiheisiin – ongelman määrittelyyn, tutkimuksen suunnitteluun, päätöksentekoon sekä tutkimuksen suorittamiseen ja sen arviointiin. Eri osapuolilla on tutkimuksessa erilaista tietoa ja parhaassa tapauksessa tiedot täydentävät toisiaan (Jenssen 2009). Käyttäjällä on kokemusperäistä tietoa, ammattilaisella on käytännön tietoa ja tutkijalla teoreettista tietoa. Tutkimus asiakkaan näkökulmasta antaa tietoa siitä, mikä näkemys asiakkaalla on palvelusta, mitä voidaan soveltaa edelleen palvelun suunnitteluun ja toteuttamiseen.

6

Adoptioprosessin institutionaalinen konteksti

Tässä luvussa palataan asiakkaiden kokemuksiin, joita käsitellään suhteessa aikaisempaan tutkimukseen ja teoriaan. Aloitan tarkastelemalla adoptioprosessin kontekstia sekä institutionaalisella että yksilötasolla aikaisemman tutkimuksen valossa, minkä jälkeen tarkastelen lähemmin asiakkaiden ja ammattilaisten kohtaamista vuorovaikutustasolla.

Adoptioprosessista on aiemmin tehty yksittäisiä tutkimuksia tulevien adoptiovanhempien näkökulmasta. Pohjoismaissa on tehty pääasiassa pro gradu -tason tutkielmia, kun taas eräissä laajemmissa adoptiovanhemmuutta käsittelevissä tutkimuksissa on sivuttu lakisäätisestä adoptioprosessista saatuja kokemuksia. Aikaisemmat tutkimukset tukevat tuloksiani kokonaan tai osittain, kun kyseessä ovat asiakkaiden kokemukset lakisäätisen adoptioprosessin eri vaiheista institutionaalisella tasolla ja henkilökohtaisesta prosessista yksilötasolla.

Kaikissa tutkimuksissa, joiden kohteena on ollut adoptioiden kokemukset adoptiota edeltävästä arvioinnista, on ollut yhteisenä piirteenä se, että adoptioeuvonta katsotaan välttämättömäksi, mutta samalla raskaaksi ja erinäisiä kielteisiksi koettuja asioita sisältäväksi prosessiksi (von Greiff 2004; Daniluk & Hurtig-Mitchell 2003). Nämä kokemukset kertovat siitä, että oman vanhemmuuden arviointi koetaan jonkin verran epämurkavaksi, vaikka adoptioijat rationaalisella tasolla useimmiten ymmärtävät viranomaisten valvontatehtävän merkityksen.

Adoptioneuvontavaihetta seuraava odotusvaihe on täynnä tunteita ja suurta epävarmuutta (Sandelowski, Harris & Holditch-Davis 1991; Daniluk & Hurtig-Mitchell 2003; Högbäck 2008). Amerikkalainen Sandelowski ym. (1991) kuvailee odotusvaihetta mm. ”raskaudeksi ilman laskettua aikaa” tai ”autiomaaksi ilman kompassia ja suuntaa”. Tämä kertoo epävarmuuden tunteista, joihin oma aineistonikin selkeästi viittaa. Sandelowskin ym. (1991)

mukaan adoptiolapsen odotus ei näy ulospäin, toisin kuin biologinen raskaus, eikä siihen liity odotusta helpottavia kulttuurisidonnaisia riittejä, jotka tekisivät odotuksen helpommaksi ympäristön suhteen. Myös Högbäckan (2008) mukaan epävarma odotusaika koetaan henkisesti hyvin haasteellisena, ja epävarmuus siitä, milloin adoptioijat saavat lapsen tai saavatko ollenkaan, luo tunneperäistä stressiä.

Högbäckan (2008) tutkimus, samoin kuin omatkin tulokset osoittavat, että tulevat adoptiovanhemmat kokivat saaneensa riittämättömästi odotusta helpottavaa tietoa adoptiopalvelunantajalta odotusvaiheen aikana. Högbäckan (2008) mukaan tässä tilanteessa syntyy näkemuseroja asiakkaiden ja ammattilaisten välille siksi, että osapuolet näkevät asiakkaan aseman ja oikeudet eri tavalla. Samalla tämä johtaa siihen, että adoptioijat saattavat kokea jäävänsä vaille apua vaikeassa elämäntilanteessaan.

Kokemukset kansainvälisestä adoptioprosessista tuntuvat olevan kokonaisuudessaan samankaltaisia niin amerikkalaisessa (ks. Sandelowski ym. 1991), kanadalaisessa (ks. Daniluk & Hurtig-Mitchell 2003), ruotsalaisessa (ks. von Greiff 2004) kuin suomalaisessakin (ks. esim. Högbäck 2008) yhteiskunnassa. Tämä liittyy todennäköisesti siihen, että prosessin luonne on institutionaalisella tasolla samankaltainen ja sisältää samoja elementtejä, jotka saavat myös kokemukset tuntumaan samanlaisilta. Myös tunneperäiset kokemukset henkilökohtaisesta prosessista, joka johtaa adoptiovanhemmuuteen, ovat yksilötasolla samankaltaisia länsimaisissa yhteiskunnissamme.

Tutkimuksessa kuvailemani kokemukset liittyvät voimakkaasti adoptioijien tunteeseen siitä, että he joutuvat antamaan elämänsä jonkun toisen käsiin, minkä vuoksi he muuttuvat toimivista subjekteista objekteiksi, joiden on luotettava ammattilaisten toimintaan. Tämä liittyy siihen adoptioijan institutionaaliseen asiakkaan rooliin, jonka hän prosessissa saa.

Toinen ilmiö, joka heijastuu kokemuksissa, on adoptioprosessin tunkeutuminen ihmisten yksityiselle alueelle. Ainoastaan sellaisessa perheen perustamisessa, jossa käytetään keinoavusteista hedelmöitystä tai adoptiota ja jossa biogeneettinen side puuttuu täysin tai osittain, yhteiskunta on ottanut itselleen oikeuden arvioida perhettä perustavien vanhemmuuspotentiaalia.

Näissä tapauksissa yhteiskunta on ottanut itselleen vastuun valvoa lapsen etua, mikä on ainoa perustelu tällaiselle perheen sisäisiin asioihin tunkeutumiselle (Lind 2008). Yksityisyys on kadonnut perheen perustamisesta joidenkin adoptiojien kohdalla jo lääketieteellisten hedelmöityshoitojen yhteydessä, mutta adoptioprosessin yhteydessä tehdään vielä laajempi sosiaalinen kartoitus, joka tunkeutuu vieläkin syvemmälle yksityisyyden alueelle.

Kaikilla kolmella prosessin tasolla on asioita, jotka luovat tunteen epävarmuudesta ja voimattomuudesta samoin kuin jatkuvasta odotuksesta. Asiakkaiden ja ammattilaisten välisissä tapaamisissa osapuolet kohtaavat toisensa omilla institutionaalisilla rooleillaan. Henkilöiden välisessä vuorovaikutuksessa kaikkiin kolmeen tasoon liittyvät tunteet voivat voimistua tai heiketä riippuen siitä, minkälaisiksi kohtaamiset muodostuvat.

6.1 Institutionaaliset roolit kohtaamisissa

Adoptioprosessiin liittyvät kokemukset henkilöiden välisistä tapaamisista heijastavat näiden asiakkaan ja ammattilaisen välisten kohtaamisten (tai niiden puuttumisen) laatua. Asiakkaiden ja ammattilaisten roolit ovat erilaiset ja joskus heidän tavoitteensakin ovat erilaiset prosessinaikaisissa kohtaamisissa, mikä näkyy kokemusten kuvaamisessa. Sosiaalityössä kohtaamisia voidaan tarkastella roolinäkökulmasta, jolloin asiakkaan ja ammattilaisen välistä vuorovaikutusta tarkastellaan heillä kyseisessä kontekstissa olevien roolien kautta. Eliasson & Eriksson (2008) ovat opinnäytetyössään valinneet tarkasteltavaksi adoptioeuvonnasta Ruotsissa saadut kokemukset ja tutkineet niitä roolikäsitteen kautta, minkä perusteella he toteavat, että adoptiojilla on asiakkaan roolin lisäksi myös rooli tulevana adoptiovanhempina. Itse sen sijaan olen valinnut tulevan adoptiovanhemman roolin tarkasteltavaksi henkilökohtaisena yksilötason prosessina, ja roolikäsitetä olen puolestani käyttänyt tarkastellessani asiakkaan ja ammattilaisen kohtaamista. Rooliteoria on jonkin verran yksinkertaistettu tapa tarkastella kohtaamista, koska vuorovaikutuksessa tapahtuu paljon sellaista, mitä ei voida selittää yksinomaan roolin kautta (Suoninen 2000, 67). Roolinäkökulma antaa kuitenkin hyvän pohjan

tarkastella adoptoijan tilannetta hänen kohdatessaan ammattilaisia adoptioprosessin eri vaiheissa.

Adoptioneuvonnassa adoptoijat ovat sosiaalityöntekijän asiakkaita ja adoptiopalvelunantajaan nähden he ovat palveluiden käyttäjiä tai asiakkaita. Ammattilaisten roolina sen sijaan on edustaa instituutiota ja lakia. Adoptioneuvonnan ja adoptiopalvelunantajan ammattilaisten liikkumavara on institutionaalisella tasolla suhteellisen pieni, kun he toimeenpanevat sekä kansallista että kansainvälistä lainsäädäntöä. Liikkumavaraa on lähinnä henkilökohtaisissa kohtaamisissa asiakkaiden kanssa. Adoptioneuvonnassa sosiaalityöntekijät pyrkivät luomaan luottavaisen ilmapiirin tavoittaakseen asiakkaat myös tunnetasolla, ts. he pyrkivät vaikuttamaan henkilökohtaiseen prosessiin ja saamaan yhteyden oletettuun tulevaan adoptiovanhempaan (Eriksson 2007).

Koska ammattilaisten tehtäviin kuuluu sekä kontrolli että adoptoijien tukeminen adoptioprosessissa, valtasuhteiden vaikutus muodostuu erityisen kiinnostavaksi. Valtaa on kaikissa ammattilaisten ja asiakkaiden välisissä suhteissa, vaikka se pidetään usein piilossa. Valta on arvoltaan neutraalia, eikä sen olemassaolo edellytä sen käyttämistä. Valta on olemassa jo sitä kautta että osapuoli, jolla on valtaa, voi saada tahtonsa läpi. Vaikka vallan ja kontrollin olemassaolo saattaa olla epäselvä sekä asiakkaalle että ammattilaiselle, asiakas useimmiten kokee valtasuhteiden olemassaolon voimakkaammin (Skau 2007, 36, 66). Adoptioprosessissa ammattilainen, erityisesti sosiaalityöntekijä, toimii portinvartijana ja vaikuttaa siihen, saako adoptoija lapsen vai ei. Tästä seuraa, että vaikka valta usein pysyy piilossa, adoptioprosessissa sitä on nimenomaan ammattilaisella.

Kohtaamisessa ammattilainen ja asiakas tapaavat tietyissä institutionaalisissa rooleissaan. Asymmetrisissä rooleissa molemmille osapuolille asetetaan erilaisia odotuksia, jotka liittyvät yhteistyötä sääteleviin institutionaalsiin sääntöihin. Tämä ei tarkoita, että henkilöt ottaisivat tapaamisissa automaattisesti itselleen heiltä edellytettävän roolin (Juhila 2003). Mikäli asiakas ei sopeudu asiakkaalta odotettuun tai edellytettyyn rooliin, häntä saatetaan helposti pitää hankalana asiakkaana (Svensson ym. 2008, 125).

6.1.1 Asiakas

Yksi tapa selittää suuri osa adoptoijien kokemuksista, jotka liittyvät institutionaaliseen prosessiin ja ammattilaisten kohtaamisiin henkilöiden välisellä tasolla, on ymmärtää nämä kokemukset asiakasroolin kautta. Epävarmuuden ja voimattomuuden tunteet eivät ole mitenkään ainutlaatuisia adoptioprosessin asiakkaille, vaan ne ovat yleisestikin ottaen tavallisia kokemuksia sosiaalipalveluiden käyttäjille (esim. Skau 2007; Healy 2000).

Ammattilaisen ja asiakkaan kohtaamisella on erittäin suuri merkitys sille, minkälaiseksi asiakkuus koetaan, kun otetaan huomioon, että sosiaalipalveluiden asiakkuudella on yleisestikin negatiivinen leima. Raitakarim (2002, 49) mukaan asiakkuus jo itsessään viittaa asioihin puuttumisen ja holhouksen tarpeeseen. Adoptiota hakevat kokevat harvoin olevansa avun tarpeessa eikä heillä yleensä ole aikaisempaa kokemusta sosiaalipalveluiden asiakkuudesta. Mutta he tarvitsevat kuitenkin apua perustaakseen haluamansa perheen. Näin heistä tulee sosiaalipalveluiden asiakkaita omasta tahdostaan riippumatta, koska he haluavat adoptoida lapsen. Adoptoijat tulevat sosiaalipalvelun asiakkaiksi omasta aloitteestaan ja voivat lopettaa asiakkuutensa käymättä läpi kaikkia adoptioprosessiin kuuluvia vaiheita, vaikkakin asiakkuudesta luopuminen tarkoittaa samalla adoptioprosessin keskeytymistä, mikä puolestaan johtaa siihen, että adoptoijat eivät saa lasta.

Uusi rooli asiakkaana tarkoittaa Skaun (2007, 44–55) mukaan mm. sitä, että adoptoija muuttuu subjektista objektiksi, jolloin oma toiminta, arvioiden tekeminen ja päätöksenteko siirtyvät ammattilaiselle. Tämä tarkoittaa, että adoptoija muuttuu toisten päätösten ja arviointien kohteeksi. Yksityinen alue tulee julkiseksi ja aikaisemmin yksityisyyden piiriin kuuluneet asiat ovat yhtäkkiä muiden tarkasteltavissa. Samalla nämä asiat dokumentoidaan ammattilaisten käyttöön. Lisäksi asiakkuus tarkoittaa myös sitä, että adoptoijat muuttuvat yksilöistä tapauksiksi monien muiden joukkoon.

Adoptioneuvonnassa adoptoijilla on usein jonkinasteinen henkilökohtainen suhde sosiaalityöntekijään. Adoptioneuvonnan jälkeen siirrytään adoptiopalvelun asiakkaaksi, mikä on luonteeltaan toisentyypistä. Se

koettiin joskus vaikeaksi, koska asiakkuus on kasvottomampaa, ja adoptoijien tunne siitä, että he muuttuivat tapaukseksi monien muiden joukossa, voimistui. Jopa adoptioeuvonnan ajalta kerrottiin yksittäisistä tilanteista, joissa sosiaalityöntekijä ei ollut kiinnostunut adoptoijista ihmisinä, vaan sai adoptoijat tuntemaan itsensä tapaukseksi muiden joukossa, mikä kertoo siitä, ettei suhde ollut tarpeeksi vuorovaikutteinen ja luottavainen.

Monilla adoptoijilla on kokemuksia hedelmöityshoidoista adoptioprosessia edeltävältä ajalta, mikä todennäköisesti heijastuu rooliin asiakkaana. Daniluk & Hurtig-Michell (2003) toteavat lapsettomuuden kohdanneelle 39 kanadalaiselle adoptiopariskunnalle tekemänsä narratiivisen syvähaastattelun perusteella, että osalla adoptoijista oli samankaltaisia voimattomuuden ja perheen perustamiseen liittyvän kontrollin menettämisen kokemuksia sekä lapsettomuushoitojen että adoptioprosessin yhteydessä. Näille kokemuksille yhteisiä olivat myös tunteet, joissa sekoittuivat epätoivo ja toivo (Sandelowski ym. 1991). Tämä on tärkeä asiakkaana olemiseen liittyvä näkökohta, joka on osa adoptoijien kokemusmaailmaa, siinä vaiheessa kun heidän adoptioprosessinsa käynnistyy.

Svenssonin ym. (2008, 124–125) mukaan on luonnollista, että asiakkaat mukauttavat tapaamisissa esiintymisensä ja käytöksensä siten, että he kasvattavat mahdollisuuksiaan saavuttaa toivottu tulos. Nämä strategiat liittyvät asiakkaan rooliin, eivät henkilöiden yksilöllisiin ominaisuuksiin. Hollantilaiset Noordegraaf, Nijnatten ja Elbers (2009) ovat analysoineet omaelämäkertoja, joita adoptoijat ovat kirjoittaneet sosiaalityöntekijöille adoptioeuvonnan aikana, ja havainneet, että niissä adoptoijat pyrkivät kertomaan tapahtumista myönteiseltä kannalta ja esiintymään normaaleina ihmisinä, joilla on normaali tausta ja lapsuus.

6.1.2 *Ammattilainen*

Sosiaalityöntekijät ovat solmukohdassa, jossa hyvinvointi ja oikeudenmukaisuus kohtaavat. Sen lisäksi, että he toimivat lain toimeenpanijoina ja portinvartijoina, heidät on koulutettu auttamaan ihmisää (Noordegraaf, Nijnatten & Elbers 2008). Tämä kaksoisrooli näkyy hyvin

selvästi adoptioeuvonnassa, jonka tarkoituksena on valvoa (arvioida soveltuvuutta) ja tukea (valmistaa adoptiovanhemmuuteen) adoptoijia. Osa asiakkaista on valmis antamaan saman portinvartijan roolin myös adoptiopalvelunantajan palveluksessa työskenteleville henkilöille, vaikka heidän tehtäviinsä ei kuulu arviointien tekeminen.

Noordegraaf, Nijnatten ja Elbers (2008) osoittavat diskursiivista lähestymistapaa käyttäen, kuinka sosiaalityöntekijän kaksoisrooli valvojana ja tukijana näkyy adoptioeuvonnan aikana käytävissä keskusteluissa. Heidän mukaansa sosiaalityöntekijä ei itse tuo esiin kaksoisrooliaan, vaan se on havaittava keskustelun aikana. Keskustellessaan adoptiovanhemmuuteen liittyvistä hypoteettisista tilanteista sosiaalityöntekijä "testaa" adoptoijien kykyä toimia adoptiovanhempina ja samalla hän "antaa apuaan" valmistamalla heitä tulevaan tehtäväänsä.

Healy (2000, 23) toteaa, että sosiaalityöntekijällä on roolissaan asiakasta enemmän valtaa, jota hän saa asemastaan keskiluokan edustajana ja ammatillisesta statuksestaan sosiaalityöntekijänä. Ammatillisella on usein myös yliote tiedollisessa mielessä. Adoptioasioissa näistä rooleista tulee kiinnostavia, koska asiakkaalla saattaa olla korkeampi yhteiskunnallinen asema ja hänellä saattaa myös olla hyvin paljon tietoa adoptioasioista. Se vaikuttaa perinteisiin sosiaalityöntekijän ja asiakkaan välisiin valtasuhteisiin, mikä saattaa johtaa "valtataisteluun". Tämä heijastuu aineistossani mm. tilanteissa, joissa asiakas ei katso saavansa oikeanlaista kohtelua ja pyrkii itse kontrolloimaan tilannetta. Mönkkösen (2007, 45) mukaan ei enää ole itsestään selvää, että asiakas kunnioittaa asiantuntijan auktoriteettia, jota asiantuntijoilla ainakin aikaisemmin on ollut.

Postmoderni asiakas edellyttää tulevansa kuulluksi toisella tavalla ja hänen suhteensa ammattilaiseen on tasa-arvoisempi kuin aikaisemmin, jolloin asiakas oli hierarkkisesti ammattilaista alemmalla tasolla (Raitakari 2002). Jako moderniin ja postmoderniin antaa meille viitekehyksen, jossa voimme tarkastella teoreettisesti ammattilaisen ja asiakkaan näkemystä toisistaan. Postmoderni näkökulma soveltuu työhön adoptoijien parissa, sillä asiakkaina heitä voidaan pitää yksilöllisinä. Hierarkkisempi tarkastelutapa sen sijaan tarjoaa mahdollisuuden tukea henkilöitä, joiden subjektiivisuus on heikko, esim. lapsia (Raitakari 2002, 56).

Raitakarin (2002) mukaan sosiaalityössä esiintyy sekä moderni että postmoderni tapa tarkastella asiakkaita ja asiantuntijuutta, eivätkä ne sulje pois toisiaan. Ydinkysymys on, kuinka niitä käytetään ja mitä seurauksia tällä on mm. asiakkaan ja ammattilaisen välisen vuorovaikutuksen kannalta. Adoptioita säätelevässä lainsäädännössä ja sosiaali- ja terveysministeriön julkaisemassa adoptioeuvontatyötä koskevassa oppaassa Mäkipää (2006) tunnistaa sekä postmodernin että modernin näkökulman. Hänen mukaansa moderni näkökulma ilmenee ensi sijassa siinä tavassa, jolla tarkastellaan perhettä sekä asiakkaan ja ammattilaisen rooleja. Työlle ja työskentelytavalle asetetut tavoitteet ovat reflektiivisiä ja dialogisia, mikä puolestaan on postmoderni tapa tarkastella asiantuntijuutta (Mäkipää 2006).

6.2 Henkilöiden väliset kohtaamiset

Monet adoptioijien kokemukset perustuvat lakisääteisen, tarkasti säännellyn adoptioprosessin rakenteeseen, jossa on eri vaiheita ja elementtejä. Suuri osa asiakkaiden kuvaamasta epävarmuudesta ja voimattomuuden tunteesta johtuu myös asiakkaan institutionaaliseen asemasta suhteessa ammattilaiseen. Ammattilainen voi asiakastapaamisissa omalla työskentelytavallaan joko lieventää näitä tuntemuksia ja siten tukea adoptioijien henkilökohtaista prosessia kohti adoptiovanhemmuutta tai hän voi vahvistaa epävarmuuden ja voimattomuuden tunteita, millä saattaa olla kauaskantoiset seuraukset tulevalle vanhemmuudelle.

Kohtaamisten ja vastaavasti kohtaamattomuuden kuvauksista olen löytänyt yhtymäkohtia ammattilaisen tapaamisessa käyttämään työskentelytapaan ja hänellä olevaan asiakasnäkemykseen. Vertailen näitä ja lainaan käsitteitä, joita Mönkkönen (2002, 2007) on käyttänyt kuvatessaan ammattilaisten erilaisia vuorovaikutusmalleja sosiaalialan asiakastyössä. Käsitteet ovat asiantuntijakeskeisyys, asiakaskeskeisyys ja dialoginen suuntautuminen vuorovaikutuksessa.

Asiantuntijakeskeiselle näkökulmalle tyypillistä on asiantuntijavalta, jossa ammattilainen määrittelee asiakkaan tilanteen ja tunnistaa selkeän yhteyden asiakkaan aikaisempien kokemusten ja tämänhetkisen toiminnan välillä. Asiakkaan kokemuksia ja taustaa ei käytetä lisäämään ymmärrystä

asiakkaan tämänhetkistä elämäntilannetta kohtaan vaan selityksenä sille. Ammatilainen näkee ilmiöiden todellisen luonteen ja ottaa tehtäväkseen saada asiakas tietoiseksi ilmiöiden suhteista ja niiden välisistä yhteyksistä. Asiantuntijavalta on usein asiantuntijan monologia, jossa asiakas ei ole osallisena luomassa ymmärtämystä tilannetta kohtaan. Tämän tyyppiselle vuorovaikutukselle on myös tyypillistä, ettei ammatilainen muuta esittämiään näkökantoja ja ettei asiakkaan näkökantoja yleensä oteta huomioon. Tällainen näkemys saattaa johtaa liian nopeisiin johtopäätöksiin tai yleistykseen, jolloin asiakas nähdään tyypillisenä tapauksena (Mönkkönen 2002; 2007).

Aineistooni sisältyvissä kohtaamattomuuden kuvauksissa esiintyi eräitä seikkoja, joiden tulkitsin kertovan tällaisesta työskentelytavasta ja näkökulmasta asiakkaan kohtaamisessa. Ammatilaisen diagnosoivaa asennetta, joka korostaa ammatilaisen näkemystä totuudesta ja selittää asiakkaan aikaisempia kokemuksia, pidettiin sekä epämiellyttävänä että epäammattimaisena. Tähän liittyi myös tunne siitä, että ammatillisella oli tietty ennakoasenne asiakkaita kohtaan ja että hän luokitteli heidät. Aineistosta kävi ilmi myös avoimen viestinnän ja läpinäkyvyyden puute samoin kuin tunne suhteen hierarkkisuudesta, jolloin ammatillisella oli tiedon suhteen ylivalta, jonka hän myös pyrki säilyttämään. Näistä syistä tapaamisissa ilmeni kohtaamattomuutta.

Toinen Mönkkösen (2002; 2007) esittämä suuntautumistapa on asiakaskeskeisyys. Silloin ammatilainen lähtee työssään täysin asiakkaan tarpeista ja lähtökohdista, jolloin ammatilaisen oma rooli jää neutraaliksi, eikä hän ota kantaa eikä asettaudu asiakkaan tilanteeseen. Tämän suhtautumistavan vaarana on, että ammatilainen menee vuorovaikutukseen täysin asiakkaan ehdoin, jolloin kummallekaan osapuolelle ei synny uutta ymmärtämystä. Toinen, myös Healyn (1998) osoittama ongelma on, että ammatilaisen vastuu hämärtyy ja voi käydä niin, että kun keskitytään asiakkaan valtaan ja oikeuksiin, sosiaalitoimi ei käytä sille annettua valtaa tarvittavien päätösten tekemiseen.

Adoptioasioissa tällainen asiakaskeskeinen työskentelytapa voi tarkoittaa sitä, että ammatilainen lähtee pelkästään adoptoijien tarpeista ja toimii niiden mukaisesti, jolloin lapsen näkökanta jää vaille huomiota. Omassa

aineistossani oli hyvin vähän kuvauksia tällaisesta työskentelytavasta, mutta adoptoijat voivat mieltää sen hyvänä palveluna ja he saattavat arvostaa sitä. Adoptiopalvelun asiakkaista osa odottaakin, että tämä periaate ohjaa toimintaa, koska he ovat maksavia asiakkaita (vrt. Högbacka 2008). Victorzon (1996) on omassa pro gradu -tutkielmassaan tunnistanut sosiaalityöntekijöitä, joiden adoptioneuvontatyötä ohjaa tämä periaate sen sijaan, että lähtökohtana olisi lapsen etu.

Koska adoptoijilla on asiakasryhmänä valtaa ja kykyä perätä oikeuksiaan, on olemassa vaara, että adoptoijien vaatimus asiakaskeskeisestä palvelusta johtaa ammattilaisten puolelta vastareaktioon, asiantuntijakeskeisyyteen. Useimmissa tapauksissa ihanteellinen vuorovaikutussuhde asiakkaiden kanssa olisi jotain näiden kahden väliltä, minkä Mönkkönen (2002; 2007) on määritellyt dialogiseksi suuntautumiseksi.

Dialoginen näkökanta tarkoittaa sitä, että vuorovaikutus ei tapahdu yksinomaan jommankumman osapuolen ehdoilla, vaan että se on sillä tavalla molemminpuolisesta, että molempien osapuolten tarpeet otetaan huomioon. Dialogisessa työskentelytavassa voidaan yhdistää asiantuntijalla oleva tieto asiakkaalla olevaan omasta tilanteestaan olevaan tietoon ja näin saada aikaan yhteisymmärrystä. Ratkaisevaa on, kuinka ammattilainen näkee asiakkaan ja lähestyy häntä, ja kuinka kohtaamisissa tuotetaan tietoa. Ammattilaisen on myös uskallettava astua alueille, joilla hänen tietonsa ovat puutteelliset ja hänen on nähtävä tiedon puutteessa mahdollisuus kohdata asiakas ja oppia uutta. Tämä edellyttää, että ammattilainen näkee itsensä tiedollisesti epätäydellisenä ja kohtaa omat rajansa. Ammattilaisen dialoginen näkökulma voidaan nähdä tärkeänä pyrkimyksenä vuorovaikutukseen asiakkaiden kanssa. Tämä on haasteellista, koska tämän tyyppinen vuorovaikutus edellyttää luottavaista suhdetta, jota kumpikaan vuorovaikutuksen osapuolista ei pysty luomaan yksin. Vuorovaikutukseen vaikuttavat myös monet muut tekijät (Mönkkönen 2002; 2007).

Asiakkaiden aidoiksi kokemista kohtaamisista he tuovat esiin sekä ammattilaisen persoonallisuuden että hänen ammattitaitonsa. Asiakkaat kuvaavat ammattilaista usein termein, jotka viittaavat hänen persoonallisuuteensa. Aitoja kohtaamisia kuvaillaan usein tilanteina, joissa ammattilainen on kuunnellut adoptoijaa ja ymmärtänyt hänen tilanteensa ja

joissa keskustelut ovat olleet antoisia. Vuorovaikutus kohtaamisissa on siten ollut dialogista. Koska suurin osa ammattilaisten käytännön työstä tapahtuu vuorovaikutuksessa asiakkaiden kanssa, tällainen ammattiosaaminen on vuorovaikutusprosesseissa erittäin tärkeää, mutta siitä otteen saaminen ja sen kuvaaminen ovat vaikeaa (Jokinen, Suoninen & Wahlström 2000, 15 – 16).

Von Greiff (2004) toteaa, että Ruotsissa monet adoptoijat peittelevät prosessin aikana vaistonvaraisesti joitain puolia itsessään ja että yhteistyö sosiaalityöntekijän kanssa on pinnallista. Omat tulokseni viittaavat siihen, että mikäli sosiaalityöntekijän ja adoptoijan välille ei synny dialogia ja aitoa kohtaamista, yhteistyö jää pinnalliseksi, jolloin sen tarkoituksena adoptoijan näkökulmasta on saada prosessi etenemään niin juohevasti kuin mahdollista. Sen sijaan niissä tapauksissa, joissa adoptoijan ja ammattilaisen välille syntyi luottavainen suhde ja joissa tapaamiset kuvattiin aitoina kohtaamisina, tämä oli omiaan tukemaan henkilökohtaista prosessia. Suomessa Vainionpää (2002) on todennut pro gradu -tutkielmassaan samalla tavalla, että adoptoijat useimmiten kokevat adoptioneuvonnan tukevan omaa henkilökohtaista adoptioprosessiaan. Hänen haastattelemansa yhdeksän avioparia arvostivat erityisesti sitä, että sosiaalityöntekijällä oli kykyä empatiaan, ja he olivat tyytyväisiä tapaamisiin, jos tapaamisten tunnelma oli lämmin ja luonteva. Tämän vastakohtaksi he mainitsivat työnsä jäykästi ja muodollisesti hoitavat sosiaalityöntekijät. Tämä vastaa pitkälti niitä kokemuksia, joita tutkimukseeni osallistuneilla henkilöillä oli niissä tapauksissa, joissa heillä oli luottavainen suhde ammattilaiseen, jota he pitivät empaattisena ja jolla oli dialoginen työskentelytapa.

Hedelmöityshoitojen yhteydessä lääkäri toimii yhteiskunnan puolesta portinvartijana samaan tapaan kuin sosiaalityöntekijä adoptioasioissa. Malin (2006) on tutkinut naisten kokemuksia hedelmöityshoidoista ja todennut, että myönteisimmät kokemukset myös tässä yhteydessä liittyivät kunnioitusta sisältäviin, empaattisiin ja henkilökohtaisiin kohtaamisiin lääkärin kanssa. Vastaavasti kielteiset kokemukset yhdistettiin epätyytyttäviin kohtaamisiin terveydenhuoltohenkilöstön kanssa (Malin 2006). Tämä kertoo siitä, että lapsettomuus- ja adoptioasioissa, jotka ovat erittäin henkilökohtaisia ja jotka voivat olla hyvin tunnevaltaisia, kohtaamiset ammattilaisten kanssa

merkitsevät paljon sen kannalta, minkälaiseksi kokemus koko prosessista muotoutuu.

Tilanteissa, joissa tapaamiset puuttuvat, joita asiakkaat kuvaavat tutkimuksessani, on vaikea havaita vuorovaikutteista suuntautumistapaa, koska vuorovaikutus puuttuu kokonaan tai osittain. Mikäli tapaamisten puutetta voidaan tulkita jonkin edellä mainitun työskentelytavan kautta, se muistuttaa eniten asiantuntijakeskeistä työtapaa, jossa asiakas ei saa tarpeitaan kuulluiksi. Ammatilainen ei kohtaa asiakasta vaikeissa tilanteissa, esim. silloin kun adoptiojalta evätään adoptio.

Mönkkönen (2002) korostaa, etteivät tässä esitetyt kolme suuntautumistapaa ole malleja, jotka ohjaavat henkilöiden käyttäytymistä kaikissa vuorovaikutustilanteissa tai että ammatillaiset käyttäisivät ainoastaan jotakin näistä malleista. Kaikki suuntautumistapavaihtoehdot ovat käyttökelpoisia tietyissä tilanteissa, joissa niitä voidaan käyttää tarpeen mukaan. Esim. asiantuntijakeskeinen vuorovaikutus voi olla paikallaan silloin, kun asiakas tarvitsee ulkopuolisen apua nähdäkseen tilanteensa selkeämmin. Samalla nämä näkökannat heijastavat vuorovaikutuskulttuurin muuttumista ajan kuluessa siten, että asiantuntijakeskeinen suuntautuminen voidaan yhdistää moderniin ammatillisuuteen ja dialogisuus postmoderniin ammatillisuuteen (vrt. Raitakari 2002). Adoptioprosessissa asiakkaat odottavat usein kohtaamista, joka perustuu postmoderneihin ideaaleihin eivätkä etsi ammatillisista niinkään auktoriteettia.

Kohtaamisilla ammattilaisten kanssa on ratkaiseva merkitys sille, minkälaiseksi kokemus adoptioprosessista muotoutuu kokonaisuudessaan. Ammatillaiset edustavat lainsäädännön ja erilaisten menettelytapojen säätelemää institutionaalista prosessia. Samalla ammatillisilla on mahdollisuus toimia adoptiojien tukena koko pitkän adoptioprosessin ajan.

7

Johtopäätökset

Tutkimuksen tarkoituksena on ollut kuvata ja ymmärtää adoptioprosessiin liittyviä kokemuksia ja näin valottaa asiakasnäkökulmaa, jotta voidaan kriittisesti tarkastella adoptioijille tarjolla olevia palveluita. Tutkimuksen varsinaisena tarkoituksena ei ole ollut arvioida sitä, kuinka hyvin adoptioprosessiin liittyvät palvelut toimivat, vaan tuoda esiin kriittisiä elementtejä ja vaiheita. Asiakkaat antavat tämän tutkimuksen myötä arvokasta omiin kokemuksiinsa perustuvaa tietoa, jota tarvitaan palveluiden kehittämiseksi. Adoptiolainsäädäntöä ollaan parhaillaan uudistamassa, ja tarkoituksena on korjata adoptioprosessin institutionaaliseen tasoon liittyviä puutteita. Tämän tutkimuksen kohteena sen sijaan ovat henkilöiden väliset kohtaamiset, joissa organisaatioilla ja ammattilaisilla on mahdollisuus vaikuttaa palvelun laatuun omalla työskentelytavallaan.

Tutkimuksen kohteena ovat asiakkaiden yleisimmät kokemukset kansainvälisestä adoptioprosessista kokonaisuudessaan. Tutkimuksessa pyritään löytämään yhteisiä, valtaosalle haastatelluista tyypillisiä kokemuksia samalla, kun kuvataan kokemusten erilaisuutta. Kansainvälisen adoptioprosessin läpikäyneelle kokemus siitä on aina henkilökohtainen ja ainutlaatuinen. Pystyäksemme kehittämään prosessia paremmaksi meidän on tarkasteltava sekä tyypillisiä kokemuksia että yksilöllisiä esimerkitapauksia. Koska kaikki haastatellut olivat loppujen lopuksi naisia, tutkimus heijastaa naisnäkökulmaa. Suurimmalla osalla haastateltavista oli takanaan vain yksi adoptioprosessi, minkä vuoksi kokemuksista kuvastuu ennen kaikkea adoptioijan ensimmäinen adoptioprosessi.

Adoptioprosessi on luonteeltaan aina epävarma ja se koetaan joiltain osin vaikeaksi. Kansainvälisen adoptioprosessin kestoon on lähestulkoon mahdotonta vaikuttaa omasta maastamme käsin, koska prosessin pituus riippuu ensi sijassa siitä, paljonko adoptioon annettavia lapsia on. Samalla asiakkaan rooliin liittyy myös asioita, jotka saatetaan kokea epämiellyttäväiksi. Ammattilaiset voivat helpottaa prosessin kokemista

omalla toiminnallaan ja adoptoijille tarjoamallaan tuella. Eri vaiheiden sujuvuus ja siirtyminen vaiheesta toiseen ovat myös hyvin tärkeitä adoptoijille.

Kriittiset vaiheet voidaan löytää, kun tutkitaan ammattilaisten adoptioprosessissa tarjoamia tukitoimintoja. Tämä tutkimus keskittyy prosessin siihen osaan, joka päättyy lapsen ja vanhempien yhteen saattamiseen tai prosessin keskeytymiseen. Tilanteet ja vaiheet, joissa tuki jää puuttumaan, ovat tyypillisesti sellaisia, että tukea antavia tapaamisia ei ole tai että ne muodostuvat tapaamisiksi ilman kohtaamista. Odotusaika on vaiheista tyypillisesti sellainen, jolloin tapaamiset puuttuvat. Monet adoptoijat kokevat odotusajan yksinäisenä aikana, mutta eivät tiedä, minkälaista tukea he voisivat saada. Tuen hakemista saattaa myös estää mm. pelko siitä, että tuen tarpeen esille tuominen saattaisi vaikuttaa kielteisesti prosessin etenemiseen. Muita tilanteita, joissa tuki jää puuttumaan, ovat adoptoijien prosessin vaikeat vaiheet, joissa ammattilaiset voivat epäonnistua tarvittavan tuen antamisessa. Tämä kävi ilmi ennen kaikkea keskeytyneissä prosesseissa, joissa adoptoijat kokivat jääneensä tilanteessaan yksin.

Adoptioneuvontavaiheesta odotusvaiheeseen siirryttäessä vaihtuu myös instanssi, johon asiakkaalla on asiakassuhde, eikä siirtyminen aina tapahdu sujuvasti. Tähän siirtymiseen liittyi epävarmuutta, koska eri instanssien ammattilaisten työskentelytavat, vuorovaikutuksen muodot ja odotukset olivat erilaisia. Joidenkin adoptoijien prosessia varjostaa kohtaamattomuus ammattilaisten kanssa, mikä johtuu siitä että vuorovaikutus kahden osapuolen välillä ei jostain syystä muodostu dialogiseksi.

Aikaisempi tutkimus on osoittanut, että kokeneiden sosiaalityöntekijöiden mielestä onnistunut adoptioneuvonta edellyttää pyrkimystä dialogiseen vuorovaikutukseen. Samalla adoptioneuvontaa antavien sosiaalityöntekijöiden asennoitumisessa on havaittavissa jonkin verran asiantuntija-keskeistä tai diagnostista lähestymistapaa (Eriksson 2007, 82). Ongelmallisia ovat tilanteet, joissa adoptoijan ja ammattilaisen välinen suhde ei jostakin syystä muodostu luottavaiseksi. Sosiaalityöntekijöiden mielestä yhteistyö oli helpointa niiden asiakkaiden kanssa, jotka mukautuivat asiakkaan rooliin liittyviin odotuksiin. Molemmat osapuolet myös pitivät samoja ominaisuuksia, kuten avoimuutta ja ennakkoluulottomuutta, hedelmällisen

vuorovaikutuksen edellytyksinä. Valtasuhteet eivät vaikuttaneet erityisen ongelmallisilta sosiaalityöntekijän näkökulmasta (Eriksson 2007). Asiakkaan kokemuksissa niillä on kuitenkin merkittävä asema. Valtasuhteiden ja osapuolten aseman esille tuominen on tärkeää, kun pyritään lisäämään asiakasosallisuutta.

Adoptoijat korostavat sitä, kuinka tärkeä ammattilaisen dialoginen työskentelytapa on. Asiakkaiden mielestä on myös tärkeää, että adoptioiden parissa työskentelevillä on ammattitaitoa ja kokemusta adoptioasioista. Osaamisella tarkoitetaan sitä, että ammattilaisella on oltava sekä substanssiosaamista, että prosessiosaamista minkä lisäksi hänen on hallittava vuorovaikutusosaaminen (ks. Mönkkönen 2007, 25). Adoptioprosessiin liittyvässä työssä ammattilaiselta vaaditaan kykyä sietää epävarmuutta, jotta hän voisi tukea adoptoijia, mikä on erityisen tärkeää silloin kun odotusajat ovat yhä pitempiä ja epävarmuus lisääntyy. Oman ammatillisen kehittymisen kannalta on samalla tärkeää, että ammattilaiset jatkuvasti asettavat omat näkökantansa ja asenteensa sekä asiakkaisiin että ja tietoon pohdinnan alaiseksi. Tämä voi toteutua järjestelmällisen ja reflektiivisen työskentelytavan avulla.

Adoptiotyö on haastavaa tasapainoilua asiakkaan oikeuksien ja lapsen edun välillä. Kahden osapuolen (lapsen ja adoptoijien) oikeuksien väliset jännitteet heijastuvat siinä, että joskus asiakkaan ja ammattilaisen lähtökohdat ja näkemykset suhteessa adoptioprosessiin ja sen tarkoitukseen ovat erilaiset. Joidenkin adoptoijien saattaa olla vaikeaa erottaa toisistaan omaa toivettaan saada lapsi ja lapsen etua, kun ammattilainen puolestaan saattaa korostaa lapsen etua aikuisten adoptoijien oikeuksien kustannuksella. Prosessin eri osapuolet voivat myös tulkita lapsen edun eri tavalla, minkä vuoksi saattaa tuntua siltä, että osapuolilla ei aina ole sama tavoite.

Monille adoptoijille adoptioprosessi merkitsee voimakasta suuntautumista tulevaisuuteen, minkä vuoksi he mieluiten hyppäisivät nykyhetken yli, kun taas sosiaalityöntekijä yrittää pysähtyä nykyhetken ja myös puhua menneestä (Pasanen 2003). Asiakkaat toivovat usein adoptioprosessin etenevän sujuvasti ja mahdollisimman nopeasti. Koska yksittäisen ihmisen on vaikea vaikuttaa lakisääteisen adoptioprosessin ajalliseen etenemiseen, asiakkaat kokevat, että heidän omat mahdollisuutensa vaikuttaa prosessiin

ovat hyvin vähäiset. Samalla monet adoptoijat ovat omassa henkilökohtaisessa prosessissaan erittäin aktiivisia valmistautuessaan psyykkisesti adoptiovanhemmuuteen ja lapsen saapumiseen.

Nykyisin sosiaalipalveluiden kehittämisessä korostetaan voimakkaasti yhteistyötä. Tämä yhteistyö tarkoittaa pitkälti organisaatioiden ja ammattilaisten välistä yhteistyötä, mikä näkyy myös tiimityötä käsittelevässä kirjallisuudessa ja moniammatillisessa yhteistyössä. Asiakkaan kanssa tehtävä yhteistyön taso sen sijaan usein puuttuu kehittämistyössä (Willumsen 3.2.2009). Asiantuntijakeskeinen näkökulma johtaa helposti siihen, että asiantuntijatieto saa muuta tietoa suuremman painoarvon erityisesti kokemuseräisen tiedon kustannuksella. Siksi on tärkeää tuoda esiin asiakkaan näkökulma ja sen meille tarjoama tieto (Healy 2000).

Dialoginen työskentelytapa haastaa perinteisen ajatuksen asiantuntijuudesta, jossa ilmiöitä pyritään kontrolloimaan erityisen ammatillisen tiedon avulla. Vastauksia ja ratkaisuja ei ole yksinomaan ammattilaisilla, ja asiantuntemuksen luomiseen osallistuvat myös asiakkaat. Dialoginen työskentelytapa ei kuitenkaan johda asiakkaan ja ammattilaisen asemien symmetriaan, vaan valta ja vastuu jakautuvat edelleen epätasaisesti (Seikkula & Arnkil 2006, 187–191).

Lakisääteinen adoptioprosessi muodostaa vain pienen osan koko pitkästä prosessista, joka johtaa henkilökohtaiseen adoptiovanhemmuuteen ja adoptioperheen syntymiseen. Tie adoptiovanhemmuuteen tuntuu useimmista pitkältä ja siihen sisältyy koko tunteiden kirjo. Eräs adoptoija kiteytti luonteeltaan epävarman prosessin sanomalla ” Adoptiossa ei mikään ole varmaa ennen kuin lapsen syliinsä saa”. Jotta adoptioperheen yhteiselämä alkaisi parhaalla mahdollisella tavalla, on tärkeää tehdä tie adoptioon kaikille osapuolille niin tasaiseksi ja tarjota niin paljon tukea kuin mahdollista unohtamatta kuitenkaan ammattilaisten juridisia velvollisuuksia. Ammattilaisilla on tärkeä ja myös vaikea tehtävä tulevan adoptioperheen tukemisessa jo adoptioprosessin aikana. Lakisääteinen adoptioprosessi päättyy melko pian sen jälkeen kun lapsi on tullut perheeseen, minkä vuoksi on varmistettava, että perhe saa tukea myös adoption jälkeen.

Kirjallisuus

Adoption – till vilket pris? (2003) Betänkande av utredningen om internationella adoptioner. Statens offentliga utredningar SOU 2003:49. Volym 1 & 2. Stockholm: Socialdepartementet. Sähköisesti luettavissa: <http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/2681>

Brukarmedverkan i socialtjänstens kunskapsutveckling. (2003) Socialstyrelsen, Sverige. <http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2003/2003-110-10>.

Daniluk, Judith C. & Hurtig-Mitchell, Joss (2003) Themes of Hope and Healing: Infertile Couples' Experiences of Adoption. *Journal of Counseling & Development* 81, 389-399.

Engel, Madeline, Phillips, Norma K. & Dellacava, Frances A. (2007) International adoption: a sociological account of the US experience. *International Journal of Sociology and Social Policy* 27 (5-6), 257-270.

Eliasson, E. & Eriksson, A. (2008) Att bli utredd och bedömd. Adoptivföräldrars upplevelser av medgivnadeutredningen. Examensarbete, institutionen för vårdvetenskap och socialt arbete, Växjö universitet.

Eriksson, Pia (2007) Prosessiluontoinen adoptioeuvonta. FSKC Rapporter 1/2007. Helsinki: Det finlandssvenska kompetenscentret inom det sociala området.

Erkkilä, Raija (2006) Narratiivinen kokemuksen tutkimus: koettu paikka, tarina ja kuvaus. Teoksessa: Perttula, Juha & Latomaa, Timo (toim.) (2006) Kokemuksen tutkimus. Helsinki: Dialogia. 195-226.

Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.) (2003) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Yliopistopaino.

von Greiff, Katarina (2004) Föräldrar till internationellt adopterade barn – uppfattningar och erfarenheter av föräldrarollen. FoU-rapport 1/2004.

Healy, Karen. (1998) Participation and child protection: The importance of context. *British Journal of Social Work*, 28, 897-914.

Healy, Karen (2000) *Social Work Practices. Contemporary Perspectives on Change.* London: London: Sage.

Högbacka, Riitta (2008) The Quest for a Child of One's Own: Parents, Markets and Transnational Adoption. *Journal of Comparative Family Studie*, XXXIX (3), 311-330.

- Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.) (2000) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino.
- Jokinen A, Suoninen E, Wahlström J. (2000) Miten tavoittaa auttamistyön ydintä? Teoksessa: Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.) (2000) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino. 15-33.
- Juhila, Kirsi (2003) Creating a "Bad" Client. Disalignment of Institutional Identities in Social Work Interaction. Teoksessa: Hall, C., Juhila, J., Parton, N. & Pösö, T. (toim.) (2003) Con-structing Clienthood in Social Work and Human Services. Intraction, Identities and Practices. London: Jessica Kingsley. 83-111.
- Karisto, Antti & Saurama, Erja (toim.) (1996) Tieto palaa kentälle. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos, Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, Opetussosiaalikeskuksen julkaisu.
- Karvinen, Synnöve, Matthies Aila-Leena, Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli, Saarnio, Pekka & Suhonen, Heikki (toim.) (1990) Suomalainen sosiaalityö. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja 15 (2) 145-156.
- Kauppi, Matti & Rantanen, Elina (1997) Oikeus hyvään kotiin. Pelastakaa Lapset ry ja suomalainen lastensuojelutyö 1922-1997. Helsinki: Pelastakaa lapset.
- Ketola, Outi 1996. Sosiaalihuollosta sosiaaliin oikeuksiin ja sosiaali-palveluasiakkuuteen. Teoksessa: J. Sipilä, O. Ketola, T. Kröger, P. Rauhala (toim.) Sosiaalipalvelujen Suomi. Helsinki: WSOY. 157-187.
- Kirk, H.D. (1964) Shared fate: A Theory of Adoption and Mental Health. New York : Free Press of Glencoe.
- Komulainen, K., Rätty, H. & Silvonen, J. (toim.), Hulluudesta itsehallintaan. Uuden historian näkökulmia ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin. Psykologian tutkimuksia 25, Joensuun yliopisto.
- Kvale, S. (1997) Den kvalitativa forskningsintervjun. Lund: Studentlitteratur.
- Kyngäs, H. & Vanhanen, L. (1999, toisen käden lähde). Sisällönanalyysi. Hoitotiede 1/1999, 3-12.
- Lammerant, Isabelle & Hofstetter Marlène (2007, käänös) Adoption: at what cost? For an ethical responsibility of receiving countries in intercountry adoption.
http://www.terredeshommes.org/pdf/publication/adoption_embargo.pdf
- Lind, Judith (2008) The best Interest of The Child as an Argument in Assessment of Parent Potential in Sweden. International Journal of Law, Policy and the Family 22 (1) 1-21.

- Lindblad, Frank (2004) Adoption. Lund: Studentlitteratur.
- Malin, Maili (2006) Biovalta, toiseus, ja naisten toimijuus hedelmöityshoidoissa. Tutkimuksia 2006:156. Helsinki: Stakes.
- Miettinen, Anneli & Rotkirch, Anna. (2008) Milloin on lapsen aika? Lastenhankinnan toiveet ja esteet. Perhebarometri 2008. Helsinki: Väestöliitto.
- Miller Wrobel, G. & Neil, Elsbeth (2009) International Advances in Adoption Research for Practice. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Mäkipää, Sanna (2006) Mistä on adoptioperheet tehty? Vanhemmuuden ammatillinen rakentaminen adoptioeuvontaa ohjaavassa tekstissä. Teoksessa: Komulainen, K., Rätty, H. & Silvonen, J. (toim.) Hulluudesta itsehallintaan. Uuden historian näkökulmia ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin. Psykologian tutkimuksia 25., Joensuun yliopisto. 187-206.
- Mäntysaari, M., Pohjola A., Pösö, T. (toim.) (2009) Sosiaalityö ja teoria. 293-314. Jyväskylä: PS kustannus.
- Mönkkönen, Kaarina (2002) Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan jyvastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. Kuopion yliopisto.
- Mönkkönen, Kaarina (2007) Vuorovaikutus. Dialoginen asiakastyö. Helsinki: Edita.
- Noordegraaf, Martine, van Nijnatten, Carolus & Elbers, Ed (2008) Future Talk: Discussing Hypothetical Situations with Prospective Adoptive Parents. Qualitative Social Work (2008) 310-329.
- Noordegraaf, Martine, van Nijnatten, Carolus & Elbers, Ed (2009) Assessing candidates for adoptive parenthood. Institutional re-formulations of biographical notes. Children and Youth Services Review 31 (2009) 89-96.
- Ottolapsineuvonta: opas ottolapsineuvonnan antajille (1998) Sosiaali- ja terveystministeriön oppaita 1998:7.
- Pasanen, Kaarina (2003) Elämäntarinan rakentaminen ja sukupuun tutkiminen adoptio- ja perhehoitotyössä. Perheterapia 1/2003, 16-43.
- Palacios, J. (2009) The Ecology of Adoption. Teoksessa: Miller Wrobel, Gretchen & Neil Elsbeth (toim.) (2009) International Advances in Adoption Research for Practice. West Sussex: Wiley-Blackwell.
- Perttula, Juha (2006) Kokemus ja kokemuksen tutkiminen: fenomenologisen erityistieteen tieteenteoria. Teoksessa: Perttula, Juha & Latomaa, Timo (2006) Kokemuksen tutkimus. Helsinki: Dialogia. 115-162.

- Perttula, Juha & Latomaa, Timo (2006) Kokemuksen tutkimus. Helsinki: Dialogia.
- Pohjola, Anneli (1990) Asiakas asiakastutkimuksessa. Teoksessa: Karvinen, Synnöve, Matthies Aila-Leena, Mäntysaari, Mikko, Pohjola, Anneli, Saarnio, Pekka & Suhonen, Heikki (toim.) Suomalainen sosiaalityö. Sosiaalipoliittisen yhdistyksen vuosikirja 15(2) 145-156.
- Printz, Anders (2003) Effekterna, intressenterna och brukarinflytandet. Nationellt stöd för kunskapsutveckling inom socialtjänsten. Teoksessa: Varg, Nils (toim.) Perspektiv på kunskapsutveckling inom socialtjänsten. En antologi. Socialstyrelsen. 51-75.
- Pösö, Tarja (2003) Adoptio perhesuhteiden uudelleenjärjestelyinä. Teoksessa: Forsberg, H. & Nätkin, R. (toim.), Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Yliopistopaino. 140-158.
- Raitakari, Suvi (2002) Sosiaalityön marginaalistasus- Asiakkuus ja asiantuntijuus modernin ja postmodernin tulkintakehyksessä. Teoksessa: Juhila, Kirsi & Forsberg, Hannele & Roivanen, Irene (toim.) Marginaalit ja sosiaalityö. Jyväskylän Yliopisto. 44-62.
- Rosenthal, Gabriele (2003) The Healing Effects of Storytelling: On the Conditions of Curative Storytelling in the Context of Research and Counseling. *Qualitative Inquiry* 9 (6) 915-933.
- Sandelowski, Margarete, Harris, Betty G., Holditch-Davis, Diane (1991) "The Clock has Been Ticking, the Calendar Pages Turning, and We Are Still Waiting": Infertile Couples Encounter with Time in the Adoption Waiting Period. *Qualitative Sociology*, 2 (14) 2147-2173.
- Saurama, E. & Julkunen, I. (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa: Mäntysaari, M., Pohjola A., Pösö, T. (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus. 293-314.
- Seikkula J. & Arnkil, T.E. (2006) *Dialogical Meetings in Social Networks*. GB: Karnac books.
- Selman, Peter (2006) Trends in Intercountry Adoption: Analysis of Data from 20 Receiving Countries, 1998- 2004. *Journal of Population Research* 23 (2) 183-204.
- Selman, Peter (toim.) (2000) *Intercountry Adoption. Developments, trends and perspectives*. London: British Agency for Adoption and Fostering.
- Simmonds, John & Haworth, Gill (2000) The dynamics of power and loss in homestudy assessment. Teoksessa: Selman, Peter (toim.) (2000) *Intercountry Adoption. Developments, trends and perspectives*. : London: British Agency for Adoption and Fostering.

- Skau, Greta Marie (2007) Mellan makt och hjälp. Om det flertydiga förhållandet mellan klient och hjälpare. Malmö: Liber ab.
- Skott, Carola (toim.) (2004) Berättelsens praktik och teori : narrativ forskning i ett hermeneutiskt perspektiv. Lund: Studentlitteratur.
- Socialstyrelsen (2003) Brukarmedverkan i socialtjänstens kunskapsutveckling. Svenska socialstyrelsen.
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2003/2003-110-10>
- Suomen lapsesiottamisasioiden lautakunta: toimintakertomus 2008 (2009) Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2009:42.
- Suomen lapsesiottamisasioiden lautakunta: toimintakertomus 2006 (2007) Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2007:42.
- Strauss, A. (1988) Qualitative analysis for social scientists. Cambridge University Press.
- Suoninen, Eero (2000) "Tanssilajit ja -tyylit" Asiakkaan kohtaamisessa. Teoksessa: Jokinen, Arja & Suoninen, Eero (toim.) (2000) Auttamistyö keskusteluna. Tutkimuksia sosiaali- ja terapiatyön arjesta. Tampere: Vastapaino. 67-104.
- Svensson, Kerstin, Johansson, Eva & Laanemets, Leili (2008) Handlingsutrymme. Utmaningar i socialt arbete. Stockholm: Natur och Kultur.
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2006) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- Vainionpää, Sini (2002) "Mut monesti puhutaan että ne syynää kaapit niin höpö höpö". Haastattelututkimus kansainvälisesti adoptoivien vanhempien kokemuksia adoptioevonnasta. Pro gradu: Kuopion yliopisto, sosiaalitieteiden laitos.
- Varg, Nils (toim.) (2003) Perspektiv på kunskapsutveckling inom socialtjänsten. En antologi. Socialstyrelsen.
- Victorzon, Ann-Britt (1996) Barns behov eller föräldrars rätt. Om inställning och utgångspunkter i adoptionsrådgivning. Teoksessa: Karisto, Antti & Saurama, Erja (toim.), Tieto palaa kentälle. Helsingin yliopiston sosiaalipolitiikan laitos, Helsingin kaupungin sosiaalivirasto, Opetussosiaalikeskuksen julkaisu 37-48.

Muita lähteitä:

Jenssen, Anne Grete (2009) User involvement in practice research. Esitys Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksella 3.2.2009.

Palacios, J. (2006) Esitys: The ecology of adoption. Second International Conference on Adoption Research, 17-21 juli 2006. University of East Anglia, Norwich, UK.

STM (2009)

<http://www.stm.fi/stm/neuvottelukunnat/adoptio/ajankohtaista> (luettu 20.11.2009)

Willumsen, Elisabeth (2009) Föräldrar som brukare och deltagare i tvårprofessionellt samarbete med barnverntjensten Esitys Helsingin yliopiston yhteiskuntapolitiikan laitoksella 3.2.2009.

Adoptioverkostotapaaminen 27.11.2009, jossa mm. adoptiolautakunnan ja kaikkien kolmen adoptiopalvelunantajan edustajia.

Adoptiolaki 153/1985

Lastensuojelulaki 417/2007

Sosiaalihuoltolaki 710/1982

YK:n yleissopimus lasten oikeuksista

Yleissopimus lasten suojelusta sekä yhteistyöstä kansainvälisissä lapseksiottamisasioissa, 1993/ Haagin sopimus

Liite 1

Tutkimusprosessi

Kiinnostus tämän tutkimuksen tekemiseen perustuu työkokemukseen adoptioneuvontaa antavana sosiaalityöntekijänä. Aikaisemmassa projektissa "Valtakunnallisen adoptio-osaamisen turvaaminen ja kehittäminen" (2004–2006) tutkin adoptioneuvontatyötä sosiaalityöntekijöiden näkökulmasta. Silloisessa tutkimuksessani minulla oli mahdollisuus tarkastella aihetta ainoastaan ammattilaisten näkökulmasta. Kun aloitin tutkijasosiaalityöntekijänä projektissa "Valtakunnallinen adoptio-osaamisen hyvien käytäntöjen kehittäminen ja levittäminen", tuntui hyvin luonnolliselta ja antoisalta katsoa asian toista puolta ja ryhtyä tarkastelemaan adoptioprosessia asiakkaiden näkökulmasta.

Jo varhaisessa vaiheessa, tutkimuksen suunnitteluvaiheessa otin yhteyttä Adoptioperheet ry:hyn, jotta voisin yhteistyössä heidän kanssaan miettiä, mikä olisi paras tapa toteuttaa tutkimus. Ryhmähaastattelulla, joka lopulta toteutui keskusteluna yhdistyksen kahden edustajan kanssa, oli tärkeä rooli tutkimusta suunniteltaessa. Keskustelu antoi minulle näkemystä siitä, mitä asioita voisi olla kiinnostavaa ja tärkeää tutkia asiakkaiden näkökulmasta, ja samalla sain palautetta omista ajatuksistani. Lisäksi minulla oli kolmen hengen viiter ryhmä (Seija Poikonen, Adoptioperheet ry, Kaisa Tervonen-Arnkil, Pelastakaa Lapset ry, sekä Ilse Julkunen, Helsingin yliopisto), joka toimi palautteen antajana tutkimusprosessini aikana. Lisäksi olen käynyt jatkuvaa dialogia tutkimuksesta sekä tutkimusyhteisön että kentällä toimivien ammattilaisten kanssa mm. projektin ohjausryhmässä.

Kun ryhdyin suunnittelemaan tutkimustani, ajattelin ensin rajata sen adoptioijien kokemuksiin adoptioneuvonnasta, mutta huomasin pian, että se oli heille vain pieni osa tiestä adoptiovanhemmuuteen. Tutkimukseni suunnittelun edetessä vähensin sen rajaamista, ja lopulta tutkimuskysymykseni muotoutuivat seuraaviksi:

Minkälaisia kokemuksia asiakkailla on adoptioprosessista ja sen eri vaiheista?

Minkälaisia kokemuksia asiakkailla on tapaamisista ammattilaisten kanssa adoptioprosessin aikana?

Narratiiviset haastattelut

Kokonaisvaltainen teoreettinen lähtökohtani on narratiivinen tutkimus, joka on sekä epistemologisesti että metodologisesti laaja ja hajanainen kooste erilaisista lähestymistavoista. Käsitettä käytetään yläkäsitteenä kuvaamaan

erilaisia tarinallisia tutkimuksia. Narratiivinen tutkimus viittaa usein tutkimusmenetelmään. Narratiivisuudella viitataan tässä tutkimuksessa Erkkilän (2006, 196) tavoin aineistoon ja ihmisten tapaan jäsentää kokemuksensa kertomuksiksi. Aineistoni on luonteeltaan narratiivinen, vaikka en olekaan valinnut analyysimenetelmäkseni narratiivista analyysiä.

Valitsin narratiivisen haastattelumenetelmän siksi, että halusin kuulla adoptoijien omia kertomuksia adoptioprosessista ohjaamatta kerrontaa omilla kysymyksilläni, jotka perustuisivat ennakko-oletuksiini. Kun ihmiset saavat kertoa vapaasti heille merkittävästä aiheesta, he kertovat asioista, joiden he katsovat juuri sillä hetkellä olevan relevantteja ja tärkeitä. Olen tehnyt haastatteluni Rosenthalin (2003) kuvaamalla tavalla, jossa haastateltavan kertomus adoptioprosessista muodostaa haastattelun pääkertomuksen. Tällaisessa haastattelussa tutkijan roolina on olla tarkkaavainen kuuntelija ja tukea haastateltavaa tämän kertomuksessa keskeyttämättä sitä. Vasta sen jälkeen tutkija kysyy tarkentavia narratiivisia kysymyksiä pääkertomuksessa esiin tulleista aiheista. Tämän jälkeen hän voi tarvittaessa esittää kysymyksiä sellaisista aiheista, joita ei ole mainittu.

Suurin osa haastatteluista tehtiin adoptoijien kotona epävirallisissa olosuhteissa. Jotkut haastateltavista halusivat mieluummin tavata minut työpaikallani, pienessä kokoushuoneessa, jonka sisustuksena oli sohvia. Yhden henkilön haastattelu tehtiin ravintolassa, jonka hän itse oli valinnut. Aloitin haastattelut lyhyellä itseni ja tutkimukseni esittelyllä. Kerroin myös lyhyesti haastattelun narratiivisesta luonteesta. Haastattelut aloitettiin kysymyksellä: "Voitko kertoa minulle adoptioprosessistasi /adoptioprosessistanne?" Kysymyksen muotoilin hieman eri tavoin eri haastatteluissa. Esittämälläni lisäkysymyksillä pyysin haastateltavaa kertomaan enemmän jostakin erityisestä kokemuksesta, prosessin eri vaiheista, prosessin aikana merkityksellisistä henkilöistä jne.

Haastateltavat etsin eri foorumeiden kautta. Adoptiokuraattorin, Adoptioperheet ry:n ja Lapsettomien yhdistys Simpukka ry:n kotisivuilla oli ilmoitukseni, jolla etsin haastateltavia tutkimukseeni. Sama ilmoitus julkaistiin myös Adoptioperheet ry:n lehdessä. Ilmoitustani levitettiin myös joidenkin adoptioperheille tarkoitettujen suljettujen sähköpostilistojen kautta, joille minulla itselläni ei ollut pääsyä. Alkuperäisenä tarkoitukseni oli olla etsimättä haastateltavia adoptiopalvelunantajien kautta, koska halusin käyttää adoptioprosessin palveluntuottajien suhteen neutraaleja kanavia. Osoittautui kuitenkin vaikeaksi löytää vapaaehtoisia haastateltavia, joiden adoptioprosessi oli keskeytynyt, ja siksi lähestyin tällaisia haastateltavia kirjeitse myös adoptiopalvelunantajien, Interpedia ry:n ja Pelastakaa Lapset ry:n, kautta.

Lopulta tutkimukseeni osallistui 11 henkeä, jotka kaikki olivat naisia. Haastatelluista kuusi oli adoptioäitejä, jotka olivat saaneet viimeisimmän adoptiolapsen ulkomailta noin 2 - 4 vuotta sitten. Muut viisi naista olivat aloittaneet adoptioprosessin, joka oli keskeytynyt, eivätkä he olleet saaneet adoptiolasta. Heistä kahta ei katsottu soveltuvaksi adoptiovanhemmuuteen, kaksi oli tullut raskaaksi ja yksi oli keskeyttänyt muusta syystä. Yksi haastateltava oli aloittanut adoptioprosessin yksin, kaikki muut olivat naimisissa ja hakivat adoptiota yhdessä puolisonsa kanssa. Kolmella haastateltavalla oli takanaan aikaisemmin aloitettu tai läpikäyty adoptioprosessi. Haastateltavien joukossa oli muutama, jolla oli ennestään biologisia lapsia, mutta suurimmalla osalla ei ollut. Kaikki haastateltavat olivat saaneet adoptioeuvontaa Pelastakaa Lapset ry:ltä tai suurehkoissa kaupungissa, jossa adoptioasiat ovat suhteellisen tavallisia.

Adoptioprosessi saattaa olla prosessina hyvin henkilökohtainen ja aiheena herkkä erityisesti silloin, kun prosessi on keskeytynyt. Siksi mietin hyvin tarkkaan, keitä haastattelen ja päätin olla haastattelematta henkilöitä, joiden adoptioprosessi on kesken. Adoptioprosessin keskeytymisen kokeneet voivat olla ryhmänä haavoittuva, koska he eivät ole saaneet adoptiolupaa tai heitä on kehoitettu olemaan adoptoimatta lasta. Päätin jo aikaisessa vaiheessa, että otan tutkimukseeni mukaan henkilöitä, joiden adoptioprosessi on keskeytynyt, koska kukaan ei ole aikaisemmin tutkinut tätä ryhmää. Koska haastattelut olivat vapaaehtoisia, lähdin siitä, että haastateltavat kykenevät puhumaan näistä asioista. Anonymiteetti oli erityisen tärkeää joillekin haastateltaville, koska ulkomailta adoptoineiden perheiden ryhmä on pieni ja yhteiskunnassamme selkeästi tunnistettavissa.

Kaikki kertomukset syntyvät tietyssä kulttuurisessa, sosiaalisessa ja historiallisessa kontekstissa. Kertomuksella on aina kuulijansa, jolle kertomus osoitetaan, mikä muovaa tarinaa. Olin sosiaalityöntekijä, jolla oli kokemusta adoptioasioista, mutta kuuntelijana roolini oli tutkijan, jolla on vaitiolovelvollisuus. Kerroin jokaisen haastattelun alussa omasta taustastani ja roolistani. Suuri osa haastateltavista kertoi ammattilaisista, jotka tunnen sosiaalityöntekijän taustani vuoksi. Siksi oli mielestäni erityisen tärkeää korostaa haastattelujen luottamuksellisuutta ja vakuuttaa haastateltavat siitä. Suurin osa halusi puhua adoptioprosessissaan mukana olleista ammattilaisista nimeltä, tai ainakin mainita, minkä kunnan tai minkä adoptiopalvelunantajan palveluita he olivat käyttäneet, vaikka en sitä erikseen kysynyt.

Kun olin tehnyt lähes kymmenen haastattelua, samat teemat alkoivat toistua ja kokemukset alkoivat muistuttaa toisiaan. Aineistoa voidaan pitää kattavana siinä vaiheessa, kun uudet tapaukset eivät tuo mukanaan uusia

näkökohtia, mikä tarkoittaa, että aineisto riittää teoreettisen perusmallin esittämiseen (Strauss 1988). Siksi rajasin lopulta haastattelut yhteentoista.

Haastattelut nauhoitettiin ja niistä laadittiin transkribointi. Tutkimus-assistentti avusti transkriboinnissa niissä haastatteluissa, joissa haastateltavat antoivat suostumuksensa käyttää häntä. Kun luin haastatteluja kirjoitetussa muodossa, ne palauttivat mieleeni haastattelutilanteen ja melkein ”kuulin” haastateltavan puhuvan. Analyysivaiheessa on hyödyksi, että on itse tehnyt haastattelut, jolloin sisällön pystyy palauttamaan mieleen.

Yhdestätoista haastattelusta kaksi tehtiin ruotsiksi ja loput suomeksi. Tekstissä olevat sitaatit on tarpeen mukaan käännetty. Sitaatteihin on tehty pieniä, asiayhteyden kannalta merkityksellisiä muutoksia (esim. lapsen syntymämaa). Yksittäistapauksissa olen myös tehnyt pieniä kielellisiä korjauksia, jotta usein jäsentymätön puhekieli olisi helpommin ymmärrettävää.

Aineiston analyysi

Tulkinta alkaa jo siinä vaiheessa, kun tutkija kuuntelee haastateltavan kertomusta, koska tutkijan pyrkimyksenä on ymmärtää ja haastateltavan tulla ymmärretyksi. Tulkinta jatkuu kirjoitettuja haastatteluja luettaessa samalla kun aineistoon syntyy etäisyyttä, sillä kertomus on silloin jo irrotettu välittömästä yhteydestään (Skott 2004, 85 -87).

Analyysini on aineistolähtöinen ja aloitin tekemällä ad hoc-analyysin (Kvale 1996, 203). Etsin malleja adoptioprosessin kokemusperäisestä etenemisestä ja siitä, mitkä aiheet ja kokemukset esiintyvät kertomuksissa. Tässä vaiheessa oli tehtävä valinta narratiivisen analyysin ja kvalitatiivisen sisällönanalyysin välillä. Vaikka aineisto oli luonteeltaan narratiivinen, päätin tehdä sisällönanalyysin.

Olen käyttänyt sisällönanalyysiä teoreettisena viitekehyksenä enkä täsmällisenä menetelmänä. Sisällönanalyysin avulla aineisto jaetaan ensin osiin, abstrahoidaan ja sen jälkeen muodostetaan uusi looginen kokonaisuus, jonka pohjalta voidaan tehdä johtopäätöksiä. Sisällönanalyysin tarkoituksena on luoda verbaalinen kuvaus ilmiöstä strukturoimalla aineisto tiivistettyyn ja selkeään muotoon (Tuomi & Sarajarvi, 2006).

Analyysini yksikköinä olivat yksittäiset kokemukset ja erityiset tilanteet, joiden kuvauksen pituus vaihteli yhdestä lauseesta kokonaiseen kappaleeseen. Narratiivisten haastatteluiden rakenne oli selkeästi kronologinen ja se noudatteli lakisääteisen adoptioprosessin vaiheita. Siksi päätin säilyttää kronologisen järjestyksen tarkastellessani adoptioprosessia ja järjestin haastattelut uudelleen eri vaiheiden mukaisiksi, ts. aika ennen adoptioprosessia, adoptioeuvonta, odotusvaihe, lapsiesitys, vanhemmuus.

Lopulta keskityin pääasiassa adoptioneuvontaan, odotusvaiheeseen ja aikaan, jolloin tieto lapsesta saapui. Tarkastelin kokemuksia myös suhteessa institutionaaliseen ja henkilökohtaiseen prosessiin sekä kohtaamisiin ammattilaisten kanssa.

Tässä analyysin vaiheessa koin, että aineisto heijasti minulle aikaisemman kokemukseni perusteella hyvin tuttuja asioita, vaikka pyrin lukemaan aineiston täysin vailla ennakko-oletuksia. Tulin varovaiseksi, peräännyin hieman ja päätin koodata koko aineiston ja muodostaa aiheet koodien perusteella. Koodasin vapaasti koko aineiston sellaisin koodein, joissa tiivistyi parin sanan, virkkeen tai pitemmän kappaleen ilmaisema merkitys. Tuomi & Sarajärvi (2006, 102 - 103) kutsuvat tätä Kynkään ja Vanhasen (1999) perusteella alkuperäisilmaisujen pelkistämiseksi asettamalla aineistolle tutkimustehtävän mukaisia kysymyksiä. Kysymykseni aineistolle olivat: "Mitä tässä tapahtuu?" "Mistä kokemuksesta on kyse?" "Mikä relevanssi tapahtumalla/kokemuksella on?" Koodauksen suoritin kvalitatiiviseen analyysiin suunnitellulla atlas.ti-ohjelmalla.

Pidin koko ajan huolta siitä, että tiesin, mistä haastattelusta koodi oli peräisin ja mihin prosessin vaiheeseen se kuului. Analysoin haastattelut kokonaisuudessaan ja jätin pois ainoastaan sellaista, mikä tulkintani mukaan ei välittömästi sisällynyt haastateltavan adoptioprosessiin. Jaoin sen jälkeen vapaat koodit yläkäsitteen muodostaviin luokkiin, jotka syntyivät prosessin vaiheiden ympärille, kokonaisvaltaisiin kokemuksiin ja kohtaamisten laatuun.

Pohdintoja tutun aiheen dialogisesta tutkimuksesta

Adoptioperheiden kanssa tekemästäni työstä saamieni kokemusten perusteella minulla oli esiyymmärrys siitä, kuinka kuvittelin haastateltavien saattaneen kokea prosessin. Siksi minulla oli aluksi monta kysymystä, joihin mielelläni halusin vastauksen. Tämä oli yksi lisäyys valita narratiivinen lähestymistapa, jossa annoin asiakkaille puheenvuoron sen sijaan, että olisin itse esittänyt omalta kannaltani relevantteja kysymyksiä. Tällä tavoin halusin välttää ohjaamasta asiakkaiden kertomuksia omista kokemuksistaan ja pyrin olemaan täysin avoin kaikille kokemuksille. Odotin, että prosessi kokonaisuudessaan olisi koettu pitkäksi ja raskaaksi. Lähdin myös olettamuksesta, että epävarmuus olisi vallitseva teema. Oletin myös, että adoptioijien ja ammattilaisten välisten valtasuhteiden epätasapaino tulisi näkyviin.

Halusin tehdä tutkimuksestani dialogisen ja ottaa asiakkaat siihen mukaan alusta alkaen. Asiakasosallisuuden avulla toteutettava tutkimus on melko uutta ja siihen liittyy monia haasteita. Tällaisen tutkimuksen tekemiseen ei varsinaisesti ole olemassa valmiita malleja. Siksi tutkijana helposti pitäytyy

perinteisissä tutkimusmenetelmissä. Jouduin osittain luopumaan toivomastani asiakkaiden osallisuudesta tutkimuksen tiukan aikataulun vuoksi.

Ammattilaisen näkökulman vaihtaminen asiakkaan näkökulmaksi ja sosiaalityöntekijän roolista ulos astuminen on ollut antoisaa, mutta myös haastavaa. Kun aloitin tutkimuksen, olin ollut poissa käytännön työstä lähes kaksi vuotta perhevapaiden takia. Siksi olikin ehkä helpompaa suhtautua avoimesti uusiin näkökulmiin, vaikka vanhat ajatusmallit istuvat tiukassa. Sosiaalityöntekijän identiteettiäni pidän vahvuutenani, vaikka se saattoikin samalla olla ylimääräinen rasite, kun yritin saada asiakkaat kertomaan kokemuksistaan avoimesti ja rehellisesti. Oma taustani ja kokemukseni adoptiotyötä tekevänä sosiaalityöntekijänä ja vahva kytkökseni siihen työhön tuovat mukanaan sen, että olen tutkimusprosessissa aina sekä subjekti että objekti. Se on haasteellista, mutta samalla sitä pidetään vahvuutena käytäntötutkimuksessa. Näkemykseni tiedosta on horisontaalinen, mikä tarkoittaa, että käytännön työtä tekevien, asiakkaiden ja tutkijoiden tieto on keskenään yhtä arvokasta, näin tutkimusprosessi tapahtuu lähellä käytäntöä ja yhteistyössä sen kanssa (Saurama & Julkunen, 2009).

Itselle ainakin osittain tutun aiheen tutkiminen on ollut haasteellista. Tasapainoilu sen välillä "mitä tiedän" ja "mitä aineistoni kertoo" edellyttää siksi jatkuvaa reflektointia. Moni seikka vahvistaa omaa tietoa ja sitä kuvaa, joka itsellä asiasta on, mutta samalla on pysyttävä avoimena uudelle. Käytäntötutkimuksessa tutkimuskysymys ja tutkimuksen tarve ovat peräisin käytännöstä, tutkimusprosessi tapahtuu käytännön lähellä ja tulosten on oltava helposti hyödynnettävissä ja käytettävissä kentällä. Oma motivaatio saada vastauksia kysymyksiin pysyy suurena samalla, kun tunneperäinen sitoutuminen on koko ajan läsnä. Itselleen tuttujen käytäntöjen tutkimuksessa tästä on hyötyä, samalla kun se asettaa haasteita.

AB DET FINLANDSSVENSKA KOMPETENSCENTRET
INOM DET SOCIALA OMRÅDET – FSKC
Tavastvägen 13, 00530 HELSINGFORS
www.fskc.fi